

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ecem TORAMAN

İKİLİ CİNSİYET SİSTEMİNİN ÖTESİ: TÜRKİYE'DE NON-BİNARY OLMAK

Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ecem TORAMAN

İKİLİ CİNSİYET SİSTEMİNİN ÖTESİ: TÜRKİYE'DE NON-BİNARY OLMAK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Mahperi ULUYOL

Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ecem Toraman'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Zeynep TÜZÜN

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi F. Mahperi ULUYOL

Üye : Prof. Dr. Gönül DEMEZ

Tez Başlığı: İkili Cinsiyet Sisteminin Ötesi: Türkiye'de Non-Binary Olmak

Tez Savunma Tarihi : 26 / 01 / 2024

Mezuniyet Tarihi : 08/02/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İkili Cinsiyet Sisteminin Ötesi: Türkiye'de Non-Binary Olmak” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Ecem TORAMAN

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Ecem Toraman
Öğrenci Numarası	202152046006
Anabilim Dalı	Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi F. Mahperi Uluyol
Yüksek Lisans Tez Başlığı	İkili Cinsiyet Sisteminin Ötesi: Türkiye’de Non-Binary Olmak
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2266634390
Rapor Tarihi	06 / 02 / 2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %5 Alıntılar dahil: %13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr. Öğr. Üyesi F. Mahperi ULUYOL İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜRLER	viii
ÖNSÖZ.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BİLGİLER

1.1. Araştırmada Kullanılan Kavramlar	1
1.2. Araştırmanın Arka Planı	4
1.3. Araştırmanın Amacı	7
1.4. Araştırmanın Önemi	8

İKİNCİ BÖLÜM ALAN YAZIN İNCELEMESİ

2.1. Cinsiyet ve Cinsiyet Kimliği	11
2.2. Cinsiyet Kimlik Gelişimi	13
2.3. Heteronormatif Sistem.....	15
2.4. Cinsiyet Kimliği Gelişim Modelleri	16
2.4.1. İkili Cinsiyet Kimliği Gelişim Modelleri	17
2.4.2. LGB Kimlik Gelişim Modelleri	19
2.4.3. Transgender Kimlik Gelişim Modelleri	20
2.5. Heteronormatif Bakış Açısına Bir Karşı Çıkış “Queer Yaklaşım”	22
2.6. İkili Cinsiyet Kavramından Uzaklaşma.....	24
2.6.1. Non-Binary Şemsiyesi.....	24
2.6.2. Non-Binary Deneyimler Hakkında Araştırmalar	27
2.6.3. İkili Olmayan Cinsiyet Kimlik Gelişim Modelleri.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Yöntembilim.....	41
3.2. Örneklem ve Seçici Örneklem	42
3.3. Ölçüm Araçları	42
3.4. İşlem	43
3.5. Araştırmacının Rolü	44
3.6. Saha Deneyimleri	44

3.7.	Araştırmanın Analizi	45
3.8.	Geçerlik ve Güvenirlik	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR

4.1.	Kimlik Gelişiminin Dönüm Noktaları	48
4.1.1.	Duyarlılaşıma: “İkili Cinsiyet Sistemiyle Karşılaşma”	49
4.1.2.	Bocalama-İkili Tahayyül	52
4.1.2.1.	Başa Çıkma Yolu: Bastırma/Yok Sayma.....	52
4.1.2.2.	İkili Sisteme Uyma	54
4.1.2.2.	Yönelim Üzerinden Anlamlandırma.....	56
4.1.3.	İkilik Dışı Kimlik İnşası	56
4.1.3.1.	Kavramla Karşılaşma.....	57
4.1.3.2.	Özdeşim Nesnesi ile Temas.....	58
4.1.3.3.	İkililiğin Sınırlarının Esnemesi	60
4.1.4.	Otantik Kimliği Gerçekleştirmek	61
4.1.4.1.	Anlamlandırma ile Gelen İyiilik	61
4.1.4.2.	İkiliklerin, Kategorilerin Kalkması.....	63
4.1.4.3.	Bölünmüş Hayat Deneyimi.....	67
4.1.5.	Süreğen Keşif	68
4.2.	Kimlik Gelişim Sürecini Etkileyen Faktörler.....	69
4.2.1.	Cisheteronormatif Sistem	70
4.2.1.1.	Dil/Kavram Eksikliği.....	70
4.2.1.2.	Özdeşim Eksikliği.....	71
4.2.1.3.	Eğitim/Sağlık/İş Hayatı.....	73
4.2.2.	Yasal Haklar	76
4.2.3.	Ayrımcılık ve Ötekileştirme	79
4.2.3.1.	Muhafazakâr Yapı.....	79
4.2.3.2.	Örgütlülük/STK’lar.....	81
4.2.3.3.	Yakın Çevre Desteği.....	84
4.2.3.3.1.	Aile.....	84
4.2.3.3.2.	Arkadaş ve Romantik Partner	87

BEŞİNCİ BÖLÜM TARTIŞMA

5.1.	Non-binary Kimlik Gelişiminin Dönüm Noktaları	90
5.2.	Kimlik Gelişim Sürecini Etkileyen Faktörler.....	100

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	108
KAYNAKÇA	112
EK1-ETİK KURUL ONAY BELGESİ.....	126
EK2-YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU	127
EK3-ÖZGEÇMİŞ.....	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Waagen'ın Non-binary Cinsiyet Kimlik Gelişimi Model Metaforu.....	40
--	----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. LGB Kimlik Gelişim Modelleri.....	19
Tablo 2.2. Non-binary Cinsiyet Kimlik Gelişim Modelleri.....	38
Tablo 3.3. Katılımcı Özellikleri	42
Tablo 4.4. Katılımcıların Cinsiyet Kimlik Gelişim Deneyimi YFA Temaları	48

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
APA	Amerikan Psikiyatri Birliği
AVM	Alışveriş Merkezi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
Doç. Dr.	Doçent Doktor
Dr. Öğr. Üyesi	Doktor Öğretim Üyesi
DSM	Ruhsal Bozukluklar Tanı ve İstatistiksel El Kitabı
ILGA	Avrupa Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Birliği
KAOS GL	Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği
LGB	Lezbiyen, Gay, Biseksüel
LGBTİ+	Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Trans, İnterseks ve birçoğu...
Örn.	Örneğin
Prof. Dr.	Profesör Doktor
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TGNC	Transgender ve Toplumsal Cinsiyete Uymayan
ÜniKuir	Üniversiteli Kuir Araştırmaları ve LGBTİ+ Dayanışma Derneği
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire
YFA	Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz
Yüksek L.	Yüksek Lisans

ÖZET

Cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık ulusal ve küresel düzeyde ciddi bir sorundur. Cinsiyet kimlikleri yaygın heteronormatif düzende ikili bir sistemde değerlendirilmektedir. Oysaki kendini ikili cinsiyet sisteminin dışında tanımlayan insanların varlığı ve görünürlüğü her geçen gün artmaktadır. Non-binary cinsiyet kimliklerine ilişkin farkındalık ve görünürlükteki artışa rağmen, farklı cinsiyet kimliklerine ilişkin yaygın bir kafa karışıklığı ve bu kimliklerin toplumda, medyada ve araştırmalarda temsiline ilişkin eksiklikler devam etmektedir. Bu tez çalışması kapsamında Türkiye bağlamında non-binarylerin cinsiyet kimlik gelişim deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi ve queer bir perspektifle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA) deseninin kullanıldığı bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan 11 gönüllü katılımcı ile yaklaşık 45 ila 75 dakikalık yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde non-binarylerin cinsiyet kimliklerine dair ilk farkındalık deneyimleri, farkındalıktan kabul sürecine kadar yaşantıları, bu süreçteki duyguları ve davranışları, kimliklerini ifade biçimleri gibi sorulara yanıt aranmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler YFA ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda (1) “Kimlik gelişiminin dönüm noktaları” üst teması “Duyarlılaşma”, “Bocalama-ikili tahayyül”, “İkilik dışı kimlik inşası”, “Otantik kimliği gerçekleştirme” ve “Süreğen keşif” alt temaları ile; (2) “Kimlik gelişimini etkileyen faktörler” üst teması “Cisheteronormatif sistem”, “Yasal haklar” ve “Ayrımcılık ve ötekileştirme” alt temaları ile iki üst tema elde edilmiştir. Çalışma sonucunda oluşan temalar non-binary cinsiyet kimlik gelişimi hakkında temel bir çerçeve oluştursa da her katılımcının deneyiminin kendi özgü olduğu ve doğrusal gerçekleşmediği görülmüştür. Elde edilen bulgular, alan yazın doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Non-binary, cinsiyet kimlik gelişimi, cinsiyet kimliği, yorumlayıcı fenomenolojik analiz, LGBTİ+

ABSTRACT

BEYOND THE GENDER BINARY: BEING NON-BINARY IN TURKEY

Discrimination based on gender identity is a serious problem at national and global levels. Gender identities are commonly assessed within a binary system in the prevailing heteronormative order. However, the existence and visibility of people who define themselves outside the binary gender system are increasing day by day. Despite the increase in awareness and visibility of non-binary gender identities, there remains widespread confusion regarding different gender identities and the lack of representation of these identities in society, media, and research. Within the scope of this thesis, the in-depth examination of the gender identity development experiences of non-binary individuals in the context of Turkey and their evaluation from a queer perspective is aimed. Interpretative phenomenological analysis (IPA) was used in this qualitative research, and data was collected using the purposeful sampling method. Semi-structured interviews lasting approximately 45 to 75 minutes were conducted with 11 participants who identified outside of the binary gender system. In these interviews, questions were posed regarding non-binary individuals' first awareness experiences about their gender identity, their experiences from awareness to acceptance, their emotions and behaviors during this process, and the ways in which they express their identities. The data obtained from the interviews were analyzed using the IPA. The analysis resulted in (1) the theme of "Turning Points in Identity Development" with sub-themes "Awareness," "Ambivalence-Dual Imagination," "Non-binary Identity Construction," "Authentic Identity Realization," and "Persistent Exploration"; and (2) the theme of "Factors Influencing Identity Development" with sub-themes "Cisheteronormative System," "Legal Rights," and "Discrimination and Marginalization." While the themes that emerged from the study create a foundational framework for understanding non-binary gender identity development, it was observed that each participant's experience is unique and does not follow a linear trajectory. The findings were discussed in line with the literature.

Keywords: Non-binary, gender identity development, gender identity, interpretative phenomenological analysis, LGBTI+

TEŞEKKÜRLER

Bu sancılı tez yazma sürecinde minnet duygularımı bildirmem gereken birçok insan bulunuyor. Kimseyi atlamamaya özen göstereceğim, sürç-ü lisan edersem şimdiden affola...

İlk olarak lisans yıllarımda ders alma şansı bulduğum, başım her sıkıştığında kapısını çaldığım, bana lisans diplomamı takdim eden canım Mahperi hocam. Yüksek lisansa adım attığım andan itibaren aklımdaki konuyu çalışmamı sağladığınız için, beni her anlamda geliştirip dönüştürdüğünüz için, bir danışmandan çok bir abla olduğunuz için çok teşekkür ederim. Siz olmasaydınız bu tez de ben de bugün olduğumuz gibi olmazdık. İyi ki sizsiniz.

Tezi bir insan tek başına yazamazmış, tez zamanda da yazılmazmış. Tezi yazarken bana asla yalnız hissettirmeyen bir ah ettiğim her anda beni motive eden, ayağa kaldıran, bazen silkeleyip kendime getiren can yoldaşlarım iyi ki varlardı. Telefonun ucunda her sızlandığımda beni güldürdüğün için, tezi bitireyim diye çoğu zaman bizden feda ettiğin için, düştüğümde kaldırdığın için, bana benden çok inandığın için ve koşulsuz sevgini her an mesafesiz hissettirdiğin için birlikte büyümeye devam ettiğimiz bu hayatın bana verdiği kardeşim Aslıhan Selenay Keser sana çok teşekkür ederim. Bazen sert eleştirsene de beni kendime getirdiğin için, hayallerimi bana hatırlattığın ve yakıştırdığın için, lisansın başından beri kahrımı çektiğin için teşekkür ederim Ömer Haman. Sıla Demirci hem aynı evi hem de aynı hayalleri benimle paylaştığın için, beni sürükleyerek masanın başına oturttuğun için, beni ve tezimi beslediğin için, daha iyi bir ben olmama yardımcı olduğun için çok teşekkür ederim. Tezin İngilizce özetini sırtlanan, aynı yolu paylaştığımız Şansal Gümüşpala'ya ve her daim elini omzumda hissettiğim Ege Tektaş'a çok teşekkür ederim.

Bu süreçte hem maddi hem de manevi olarak benden desteklerini hiç esirgemeyen ne yaptığımı ne yazdığımı bilmeden, hiç sorgulamadan bana inanan, güvenen ailem sizlere çok teşekkür ederim. Her aradığımda telefonda benimle dertlendiniz, güldünüz. Canım annem İlknur Toraman, bu süreçte hep anlamaya, öğrenmeye çalıştığın için, “yapabileceklerin isteklerinle sınırlıdır” diyerek beni yetiştirdiğin için teşekkür ederim. Sorgusuz, sualsiz ne desem arkasında durduğun, beni hep daha iyisini yapmaya zorladığın için bu insan olabildim aşkım babam Hüseyin Toraman teşekkür ederim. Aklın yaşıta değil başta olduğunu bana öğreten, benim içimi gören canım küçük kardeşim Yağmur Ilgın Toraman teşekkür ederim. İkimiz için de zor günler geride kalacak! Ben bittim bitirdim, sıra sende.

Son olarak kıymetli katılımcılarım, her birinize katkılarınız için sonsuz teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

*Bende sığar iki cihan, ben bu cihana sığmazam,
Gevher-i lâmekân benim, kevn ü mekâna sığmazam.*

*Sûrete bak vü ma'nîyi sûret içinde tanı kim,
Cism ile cân benim velî cism ile cânâ sığmazam.*

*Arş ile ferş ü kâf ü nûn bende bulundu cümle çün,
Kes sözünü uzatma kim şerh u beyâna sığmazam.*

*Nâra yanan şecer benim çarha çıkar hacet benim,
Gör bu odun zebânesin ben bu zebâne sığmazam.*

Seyyid Nesimi

Ecem TORAMAN

Antalya, 2024

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BİLGİLER

1.1.Araştırmada Kullanılan Kavramlar

Atanmış Cinsiyet: Biyolojik cinsiyet olarak da bilinen kavram, doğumda üreme organlarına bakılarak kişiye atanan cinsiyeti ifade etmektedir. Çoğu toplumda, vajina ile doğanlar “dişi”, penis ile doğanlar “erkek” olarak tanımlanmaktadır ancak bunların dışında “interseks” bireyler de bulunmaktadır (Güdül vd., 2017: 16).

Ayrımcılık: Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komitesinin Genel Yorumu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) Kararları ve Avrupa Birliği’nin (AB) Ayrımcılığa Karşı Yönergeleri birlikte düşünüldüğünde, “ayrımcılık” terimi, ayırma, dışlama, kısıtlama veya “ırk”, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet özellikleri dil, din, etnik, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak ayrımcılığı kast etmektedir (Kaos GL, 2020: 22).

Azınlık Stresi: Azınlık ve baskın değerlerin yan yana gelmesi ve bunun sonucunda azınlık grup üyelerinin sosyal çevreyle yaşadıkları çatışma olarak tanımlanabilmektedir. Kuşkusuz, birey damgalayıcı ve ayrımcı bir toplumda azınlık konumunda olduğunda, egemen kültürle arasındaki çatışma ağır olabilmekte ve bunun sonucunda ortaya çıkan azınlık stresi önemli boyutlara ulaşabilmektedir (Meyer, 1995: 39).

Biseksüel: Tarihsel olarak “iki cinsiyete de çekim duyan” olarak açıklanmış olan bu terim, son yıllarda biseksüel hakları aktivistleri tarafından yeniden tanımlanarak duygusal/cinsel olarak birden fazla cinsiyete çekim duyan bir cinsel yönelim olarak ifade edilmektedir. Bu yeniden tanımlamanın arkasında yatan politik düşünce, ikili cinsiyet rejiminin sunduğu kadın ve erkeğin ötesinde cinsiyet kimlikleri bulunduğu (Bkz. Non-binary). Bu düşünceyle birlikte bir şemsiye terim olarak “Bi+” kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır (Gedizlioğlu, 2020: 15).

Cinsel Yönelim: Belli bir cinsiyetteki bireye karşı süregelen duygusal, romantik ve cinsel çekimi, arzuyu, yönelişi ifade etmektedir (Altunpolat, 2017: 3).

Cinsiyet Disforisi: Kişinin cinsiyet kimliği ile doğumunda atanan cinsiyetinin örtüşmemesi sonucu yaşadığı stresi anlatan tıbbi bir terimdir. Bu strese sahip olanlar ağırlıklı

olarak trans kadın ve erkekler olmakla birlikte, cinsiyet disforisi non-binaryler tarafından da deneyimlenmektedir (Gedizlioğlu, 2020: 25).

Cinsiyet Kimliği: Kişinin kendisini hangi cinsiyette hissettiğini ve tanımladığını ve başkaları tarafından nasıl tanımlanmak istediğini ifade etmektedir. Cinsiyet kimliği, sadece bedenle ilgili bir kavram değil, psikolojik ve sosyal yönleri de içeren bir kavramdır. Cinsiyet kimliğimiz, doğumda bize atanmış (biyolojik) cinsiyetimizle paralel olabilmekte veya olmayabilmektedir (Güdül vd., 2017: 17).

Cisgender: Siscendir şeklinde okunmaktadır. Sahip olduğu cinsiyet kimliği doğumda atanan cinsiyetle örtüşen kişileri ifade etmektedir (Kaos GL, 2020: 14).

Heteronormativite: Heteroseksüelliğin doğal ve toplumsal norm olarak kabulünden hareketle bir toplumdaki bütün bireylerin heteroseksüel olarak varsayıldığı, tüm kavram ve kurumlar ile sosyo-kültürel yapının bu varsayım etrafında şekillendiği, günümüzde ataerkil kapitalizmle içe içe geçmiş bir iktidar sistemi olarak tanımlanmaktadır. Salt heteroseksüellik dışındaki yönelim ve kimliklerin yok sayılmasını, bastırılmasını ve dışlanmasını işaretlemeyiz, aynı zamanda kadın-erkek ikiliğine (dikotomi) dayalı toplumsal cinsiyet matrisini yeniden üreterek, bireyleri “kadın” ve “erkek” olarak yaratmaktadır (Altunpolat, 2017: 2-6).

Heteroseksizizm: Heteroseksizm yalnızca “kadın” ve “erkek” arasında yaşanan heteroseksüel cinselliği normal, doğal ve kabul edilebilir sayan, heteroseksüel olmayan bütün cinsel pratikleri, arzuları veya erotik duyguları anormal, sapkın veya hastalıklı olarak kabul eden toplumsal bir sistemdir (Tuncel, 2021).

İkili Cinsiyet Sistemi: Cinsiyetin, toplumsal bir sistem aracılığıyla maskülen/erkek ve feminen/kadın şeklinde birbirine karşıt olarak konumlandırılan iki form ile sınıflandırılmasıdır. Bu model yalnızca non-binary bireyleri yok saymakla kalmaz; aynı zamanda beden cinsi, cinsiyet ve cinsellik arasında doğrusal bir bağ olduğunu varsayarak toplumun olağan işleyişinde cinsiyetçilik, cis-seksizm ve heteroseksizmin sürekli yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Gedizlioğlu, 2020: 23).

İnterseks: “İnterseks” sözcüğü bir kişinin fizyolojik ve anatomik olarak tipik kadın ve erkek kategorilerinden herhangi birine tam olarak uymayan, doğuştan gelen cinsiyet ve üreme bileşenlerine sahip olduğu durumları tarif etmek için kullanılmaktadır (Türker, 2015: 11).

LGBTİ+: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks kimliklerinin baş harflerinden oluşan kısaltmadır. Lezbiyen, Gey, Biseksüel, cinsel yönelim; Trans, cinsiyet kimliği; İnterseks ise cinsiyet özellikleri/karakteristiğidir. Bu tanımlar dışındaki cinsel yönelim ve cinsiyet

kimliklerini kapsama açısından son yıllarda kısaltmanın sonuna “daha fazlası” anlamında + işareti de konulmuştur. + işareti cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği çeşitliliğinin bu kısaltmada yer alan kimliklerden çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir (Kaos GL, 2020: 8).

Non-binary: Non-binary insanlar basitçe erkek veya kadın olmayan insanlardır; kendilerini erkek veya kadın dışında tek bir sabit cinsiyet pozisyonunda tanımlayan ikili olmayan kişiler, akışkan cinsiyete sahip kişiler, cinsiyetsizler ve cinsiyet fikrini kabul etmeyen kişiler de bulunmaktadır (Richards vd. 2017: 5).

Toplumsal Cinsiyet: İngilizcede Gender kelimesinin karşılığı olarak Türkçe alan yazında “toplumsal cinsiyet” kavramı kullanılmaktadır. Farklı kültürlerde, farklı coğrafyalarda ve farklı tarihsel zamanlarda toplumsal olarak inşa edilmiş ve kadınlara/erkeklere yüklenmiş roller, nitelikler, davranışlar, aktiviteler ve sorumluluklar bütünü ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin toplum içindeki farklı rollerini, sosyal konumlarını, ekonomik/politik güçlerini yansıtmakta, aynı zamanda tüm bunları etkilemektedir (Altunpolat, 2017: 3).

Transfobi: Trans kişiler veya trans kavramlara karşı korku, rahatsızlık, güvensizlik veya doğrudan nefret besleme durumu olarak tanımlanmaktadır. Transfobinin pek çok unsuru olabilmektedir. Kimi zaman doğallık, gerçeklik gibi kavramlara, kimi zaman bilimsel veriler ve biyolojinin hatalı biçimde indirgenmesine dayandırılmaktadır. Kimi zaman dini görüşlerden kaynaklanmaktadır. Kimi zamansa ezme-ezilmeye dayanan cinsiyet rejimini üreme kapasitesi üzerinden, yani cinsiyet özcülüğü aracılığıyla yorumlamaktan ileri gelmektedir (Gedizlioğlu, 2020: 54).

Transgender: Cinsiyeti ve/veya cinsiyet kimliği, doğumda atanan ve varsayılan cinsiyetle uyumlu olmayan kişilerin tümünü ifade etmektedir. Şemsiye bir terim olarak da kullanılmaktadır. Kişilere doğumda atanan cinsiyet, bir atama olması ve aslında kişinin kendi iradesini ve hayatını yansıtmaması dolayısıyla birçok durumda doğru olmayabilir. Doğduğunda kendisine “erkek” cinsiyeti atanan ancak kendisi kadın olan kişilere trans kadın, “kadın” cinsiyeti atanan ancak kendisi erkek olan kişilere trans erkek denmektedir. Trans bir cinsiyet kimliğidir. Bireyler kendilerini sadece cinsiyetleri olan ve atanmış cinsiyetle alakalı olmayan, beyanlarıyla belirlenen cinsiyet ile tanımlayabilir ya da cinsiyet kimliğine ilişkin bir beyanı olmayabilir. Trans kelimesi herhangi bir cerrahi operasyonu şart kılmaz ancak birçok trans kadın, trans erkek ve trans kişi cinsiyetlerine ilişkin uyum ve/veya geçiş süreci yürütebilir, çeşitli tıbbi ve cerrahi süreçlerden geçmek isteyebilir. Trans terimi cinsiyet kimliği ile ilgili olup, herhangi bir cinsel yönelimi işaret etmemektedir. Trans kişiler heteroseksüel, eşcinsel,

biseksüel yönelimlere sahip olabildikleri gibi, bu cinsel yönelimlerin kendilerine yetmediğini veya uymadığını da düşünebilirler (Kaos GL, 2020: 11).

Queer: İngilizce’de “tuhaf, acayip, garip, eksantrik, şüpheli, iğreti, dengesiz, kötü, değersiz” gibi anlamlara gelen ve eşcinselleri aşağılamak için kullanılmış olan bu kelime, 1990’lardan itibaren LGBTİ aktivizmi tarafından sahiplenilmiş ve olumlayıcı bir ifade olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu tavrın akademiye yansması ile “queer kuramı” şekillenmiştir. Bu anlamda, “queer”, heteronormativiteye ve cinselliğin tüm normatif kalıplarına yönelik felsefi/teorik/pratik bir karşı çıkış olarak görülebilmektedir (Güdül vd., 2017: 21).

1.2.Araştırmanın Arka Planı

Cinsiyet, İngilizcede “sex” ve “gender” olmak üzere iki farklı kavram ile ifade edilmektedir. Türkçede ise aynı anlamı taşımasa da sıklıkla birbiri yerine kullanılarak yalnızca “cinsiyet” kelimesi üzerinden aktarılmaktadır. Oysaki “cinsiyet” kavramı birbirinden farklı boyutları içermektedir. “Sex” kelimesi ile ifade edilen boyut, Türkçede biyolojik, bedensel ya da atanmış cinsiyet, en genel tanımıyla kişinin doğumunda veya öncesinde belirlenen ve belirli genetik özelliklere göre atanan kadın ya da erkek cinsiyetini ifade etmektedir. Cinsiyeti biyolojik olarak belirlemek birçok kültürde kadınlık ve erkeklikle ilgili basmakalıp (stereotipik) beklentiler geliştirilmesine ve bunların kabul edilmesine zemin hazırlamaktadır (Goldberg, 2016: 149-150). İngilizcede “gender” olarak ifade edilen toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğe farklı kültürlerde, coğrafyalarda ve tarihsel zamanlarda toplum tarafından yüklenen rollerin, sorumlulukların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Gedizlioğlu, 2020: 22). Buna karşın toplumsal cinsiyetin ya kadın ya da erkek olmak gibi ikili bir kategoride sınıflandırılmayacağı, birbirinden net bir şekilde ayrılan gruplar yerine bir spektrum olduğu tartışılmaktadır (Killerman, 2017: 89). Genellikle biyolojik ya da doğumda atanan cinsiyet ile ilişkilendirilen bir diğer kavram da cinsiyet kimliğidir. Cinsiyet kimliği kişinin toplumsal cinsiyetine ilişkin içsel algısı ve kendisini toplumsal cinsiyet seçeneklerine ne kadar uyumlu hissettiğine bağlı olarak kendini nasıl etiketlediğidir (Killerman, 2019: 20). Dolayısıyla cinsiyet kimliği dört ana alandan oluşan çok boyutlu bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Bu boyutlar belirli bir toplumsal cinsiyet kategorisine üyeliğin tanınması, söz konusu kategoriye uyumluluk (ya da uyumsuzluk) deneyimi, söz konusu toplumsal cinsiyet kategorisine uyuma yönelik toplumsal/kişilerarası baskı deneyimi ve bir yapı olarak toplumsal cinsiyete ilişkin kişisel tutumlar (Egan ve Perry, 2001) olarak gruplandırılmaktadır. Bu sebeple cinsiyet kimlik gelişiminin birbiriyle kesişen bir dizi faktör ve etkiden oluşan çok boyutlu ve doğrusal olmayan bir yapı olduğu düşünülmektedir (Fiani, 2018: 12).

Tarihsel süreçte cinsiyet kavramının nasıl ele alındığı incelendiğinde, erken dönemde baskın olan görüşün ikili cinsiyet sistemi olduğu görülmektedir. Buna göre cinsiyet kimliği alanındaki ilk çalışmalarda toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edildiğine dayanan heteronormatif bakış açısının baskın olduğu cinsiyet teorileri ile çalışmalar yürütülmüştür (Harrison vd., 2012; Bradford vd., 2018; Waagen, 2022: 6). Diğer bir ifadeyle cinsiyet ikiliği rejimine dayanan cinsiyet teorilerinde, cinsiyet biyolojik bir öz üzerinden toplumsal cinsiyetin inşa edildiği kadın/feminen ve erkek/maskülen şeklinde birbirine karşıt konumda olan, tamamen farklı iki varoluş ile sınırlandıran bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Butler, 2009'dan akt. Saygılıgil, 2015: 265). İnşa edilen bu ikili cinsiyet rejimine, toplum tarafından belirlenen ahlaki ilkelere, kurallara ve sınırlara uymayan kimlikler, yönelimler “normal olmayan, sapkın” olarak damgalanmaktadır (Arıkan, 1986'dan akt. Özmen ve Erdem, 2021: 1429). Klinik uygulamalar ve müdahaleler de bu normatif ve dikotomik bakış açısına uymayan var oluşlara yönelik şekillenmiştir. 1970'lere kadar da LGBTİ+'lar genellikle “patolojik” olarak damgalanmıştır (Güdül vd., 2017: 32). LGBTİ+ hareketin mücadelesi sonucunda 1973'te ilk olarak Amerikan Psikiyatri Birliği (APA), Ruhsal Bozuklukların Tanı ve İstatiksel El Kitabı'nda (DSM) eşcinselliği hastalık sınıflamasından çıkarmıştır (Altunpolat, 2017: 10). Hala DSM'de yer alan “cinsiyetinden hoşnutsuzluk” tanısı ise cinsiyet uyum sürecini kolaylaştırabilmek adına korunmuştur (APA, 2013'ten akt. Başar, 2020: 253). Bugün dahi sınıflandırma, yasal ve hukuksal tartışmalar sürmekte olup her geçen gün yeni kazanımlar elde edilmektedir (Altunpolat, 2017: 10). Ancak bu gelişmeler LGBTİ+ bireylere yönelik homofobik ve ayrımcı tutumların hemen ortadan kalkmasını sağlamamaktadır (Hekimoğlu, 2017: 109). Homofobi/transfobi, heteroseksist yaklaşımın somut bir göstergesi olarak hala toplumda egemenliğini sürdürmektedir (Güdül vd., 2017: 51).

LGBTİ+ alanındaki aktivizm, akademi alanında da kendini göstermeye başlamış ve spesifik olarak lezbiyen, gey ve trans kadın/erkek deneyimlerine odaklanmıştır. Yasal ve toplumsal alanlardaki gelişmelerle birlikte geleneksel toplumsal cinsiyet ikiliğinin dışında var olan kimliklerin giderek daha fazla görünür olması araştırmaların odağının cinsiyetin ikili sistemde sınıflaması eğiliminden uzaklaşmaları gerektiğini göstermektedir. Bunlar, transgender toplulukları içindeki evrensel deneyimlere ilişkin varsayımlar ve temelleri yanlış bir anatomi ikilemine (yani kadın ve erkek olma) dayanan yaygın ikicilik (Fiani ve Han, 2019: 181-182) olarak ifade edilmektedir. LGBTİ+ çalışmalarında kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan bireyler (non-binary) ve tıbbi bir cinsiyet değiştirme süreci içermeyen transgender deneyimler ise göz ardı edilmektedir (Barburoğlu, 2021: 1-2). Dolayısıyla son yıllarda cinsiyet kimliğinin, doğal sayılan ikili sistem içerisinde ve biyolojik cinsiyetle

bağlantılı olmadığıyla ilgili çalışmalara ilgi artmaktadır (Drescher, 2010'dan akt. Boskey, 2014: 445).

Bu bilgiler ışığında mevcut çalışmada cinsiyet kimliğini ikili sistemin dışında tanımlamak adına yaygın olarak kullanılan “non-binary” kavramı üzerinde durulacaktır (Richards vd., 2016: 95-96). Non-binary, en temel anlamıyla ikilik dışı, iki şeyden oluşmayan olarak belirtilmiştir (Tar, 2021: 7). Aynı zamanda bu kavram kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan birçok cinsiyet kimliği için şemsiye bir terimdir. Şemsiye altındaki bazı cinsiyet kimlikleri şu şekilde sıralanabilir: cinsiyetsiz (agender ve genderless), akışkan cinsiyet (gender-fluid), tarafsız cinsiyet (gender neutral), kadın-erkek (shemale), belirsiz (ambiguous), cinsiyetlerarası (intergendered). Her ne kadar ikili cinsiyet rejimine karşı çıkan çalışmaların sayılarında artış olsa da non-binary kimlik kavramı üzerinde yürütülen akademik çalışmaların sayısı hala sınırlıdır (Hammack vd., 2021; Paechter vd., 2021; Ward, 2021: 3). PubMed veri tabanı üzerinden yapılan alan yazın incelemesinde yaklaşık 280.000 makaleden yalnızca 59'unun ikili olmayan bireylere ilişkin çalışmaları temsil ettiği görülmüştür (Richards vd., 2016: 98). İkili olmayan cinsiyet kimliğinin sağlık ve psikoloji alanında yeterince yer almadığı açıkça görülmektedir (Waagen, 2022: 14).

Her ne kadar alan yazında non-binary bireyler üzerine yeterince çalışma yürütülmesine de ikili olmayan kimliklerin sayısının dünya üzerinde azımsanmayacak bir noktada olduğu belirtilmektedir (Spizzirri vd., 2021). Pek çok sosyo-kültürel gelişme ile birlikte de bu kimlikler gün geçtikçe daha görünür hale gelmektedir (Barr vd., 2016; James vd., 2016; Mikalson vd., 2012; Eisenberg, 2020: 5). Örneğin METRO Youth Chances'in 2014 verilerine göre genç LGBTİ+'lerin yaklaşık %5'i kendini erkek ya da kadından farklı bir kimlikte tanımlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 6000'den fazla trans bireyin yanıtlarını içeren Injustice at Every Turn araştırmasında ise katılımcıların %13'ünün "Burada listelenmeyen bir cinsiyet" seçeneğini işaretlediği ve bu yanıt verenlerin 860'ının cinsiyet kimliğini kendi terimleriyle yazdığı ortaya çıkmıştır (Harrison vd., 2012'den akt. Richards vd., 2017: 5-6). Dolayısıyla azımsanmayacak sayılara rağmen ilgili alan yazındaki sınırlılıklar, non-binary kimlik gelişimi ve bireylerin bu süreçteki deneyimlerinin anlaşılması için yeni çalışmaların yapılması konusundaki gerekliliği gözler önüne sermektedir (Waagen, 2022: 14).

Non-binary kimliklerle ilgili alan yazında çalışılan ve çalışılması gereken birçok kavram bulunmaktadır. Mevcut çalışma kapsamında yapılan alan yazın taramasında ikili sistemin dışında kimliklenen bireylere odaklanan kapsamlı derleme ve kitapların (Moradi vd., 2016; Richards vd., 2017; Rajunov ve Duane, 2019) yanısıra, farklı ülkelerdeki yaygınlık oranlarının

(Twist ve Graaf, 2019; Spizzirri vd., 2021), non-binary kimlik deneyimleri ve toplumun, kültürün kimliklere etkisini inceleyen (Bradford vd., 2019; Vijlbrief vd., 2020; Ward, 2021; Heiden-Rootes vd., 2023; Ward ve Lucas, 2023), ikili trans ya da cisgender kimlikler ile farklılıklarının incelendiği (Warren vd., 2016; Fiani ve Han, 2019; Stone vd., 2019; Cheung vd., 2020) araştırmalar ile ruh sağlığı deneyimleri (Losty ve O'Connor, 2017; Johnson vd., 2019; Matsuno, 2019; Knutson, 2022) ve bu alanda çalışan ruh sağlığı uzmanlarına yönelik öneriler sunan (Richards vd., 2016; Matsuno ve Budge, 2017; Conlin vd., 2019) çalışmalar da yürütülmüştür. Bu öncül çalışmalar söz konusu araştırma için ve alan yazın için önemli görülmektedir.

Bahsi geçen çalışmalar non-binary alan yazınına temel oluştursa da alanda ikili sistemin dışında kimliklenen bireylerle çalışılması gereken hala birçok konu ve kavram bulunmaktadır. Bunlardan biri de çok az sayıda yayına konu olan (bkz. Eisenberg, 2020; Waagen, 2022) non-binary cinsiyet kimlik gelişimidir. Heteronormatif sistem içerisinde cinsiyet kimlik gelişimine dair birçok model ortaya atılmıştır (Piaget, 1965; Kohlberg, 1966; Bandura, 1977 vd.) ancak doğumda atanan cinsiyetleriyle uyuşmayan trans kimlik gelişimine ilişkin sınırlı teorik tartışma yürütülmüştür (Bradford ve Syed, 2019: 306). Bu teorik modeller de cinsiyet kimliğini kadın ve erkek olarak ikili sistemde konumlandırmakta ve trans kimlik gelişimini bu iki ekseninde yer alacak şekilde açıklamaktadır. Transseksüel Kimlik Gelişimi Modeli (Devor, 2004; Lev, 2004; Pardo, 2008; Bockting ve Coleman, 2007), Eşcinsel Kimlik Gelişim Modeli (Cass, 1979; 1984) ve Butch Cinsiyet Kimlik Gelişimi Modeli (Hiestand ve Levitt, 2005) heteronormatif sistemdeki teorik modellere örnek olarak gösterilebilmektedir. Cinsiyet kimliğinin gelişiminde ırk ve etnik köken gibi bireyin kimliğinin diğer parçalarıyla beraber bedensel, ruhsal, sosyal ve toplumsal yapının etkileşiminin söz konusu olduğu (Güdül vd., 2017: 79) düşünüldüğünde, kültürel perspektifte de bireylerin deneyimlerinin farklılaşabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de ikili cinsiyet sistemi dışında kimliklenen bireylerin öznel deneyimlerinin, cinsiyet kimlik gelişimlerinin incelendiği bir araştırmaya bu tez çalışması kapsamında yapılan taramada ulaşılmamıştır. Bu nedenle bu tez çalışmasının alana katkı sağlayarak, farklı cinsiyet kimliklerinin gelişimi konusundaki bilgi ihtiyacına destek olacağı düşünülmüştür.

1.3.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de yaşayan, kendisini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan (non-binary, gender fluid, genderqueer ya da agender) bireylerin cinsiyet kimliği gelişim sürecindeki deneyimlerini incelemek; cinsiyet kimliklerini fark etme, bu kimliği tanımlama, anlamlandırma ve yaşantılama süreçlerine ilişkin biliş, duygu ve davranış

örüntüsünü kapsayan biricik deneyimlerini niteliksel olarak araştırmak ve yansıtmak olarak belirlenmiştir. Bu konuda kısıtlı görülen uluslararası ve ulusal alan yazına katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Bu genel amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

1. Kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan bireylerin cinsiyet kimliklerini sorgulama, anlamlandırma süreçleri nasıl gelişmektedir?
2. Non-binary bireylerin kimlik gelişimi deneyimleri cisgender bireylerin kimlik gelişimi ile hangi benzerlikleri ya da farklılıkları içermektedir?
3. Non-binary ve transseksüel kimlik gelişimi hangi noktalarda ortaklaşmakta, hangi noktalarda farklılaşmaktadır?
4. Kültürel farklılıklar non-binarylerin cinsiyet kimlik gelişimini etkilemekte midir?
5. Farklı bir kültürde non-binary cinsiyet kimlik gelişimine yönelik ortaya atılan model ile Türkiye ikliminde büyüyen non-binary bireylerin kimlik gelişimi süreci ne gibi ortaklıklar ve farklılıklar barındırmaktadır?

1.4.Araştırmanın Önemi

Psikoloji alanında yapılan çalışmaların ezici çoğunluğu cinsiyetin kadın ve erkek olmak üzere ikili sistemde olduğunu varsaymakta (Goldberg, 2016: 816) ve gelişimsel deneyimlerini anlamak, aktarmak adına kimlik geliştirme modellerini bir araç olarak kullanmaktadır (Waagen, 2022: 4). Kökleri heteronormatif sisteme dayanan geleneksel cinsiyet kimlik gelişimi modelleri, cinsiyet kimliğinin oluşum sürecinde hemcins ebeveyn ile özdeşim kurma, model alma, taklit ve ödül/ceza pekiştirmeleri gibi birçok sürece değinmektedir. LGBTİ+ hareketinin etkisiyle trans kimlikler de cinsiyet gelişim modellerinin konusu haline gelmiştir. Ancak tarih boyunca trans nüfusları, trans kimlik gelişim modelleri ve tıbbi müdahaleler üzerine yapılan çalışmalar, transların ikili cinsiyet sisteminin karşısına uyumlanmak istediklerini varsaymaktadır (Devor, 2004; Matsuno, 2019: 2; Spade, 2006). Bu varsayım ikili cinsiyet sisteminin devamı niteliğindedir.

Yaygın kültürel ikilinin (kadın ve erkek) dışında kalan cinsiyetler konusu sosyal bilimlerde bugüne kadar az sayıda araştırmacı tarafından derinlemesine odaklanılmış ve üzerine sınırlı sayıda araştırma yürütülmüştür (Goldberg, 2016; 816-817). İkili olmayan cinsiyet kimliklerinin farkındalığındaki ve görünürlüğündeki artışa rağmen bu kimliklerin toplumda, medyada ve araştırmalarda temsil edilmemesiyle birlikte değişen cinsiyet kimlikleri hakkında da hala yaygın bir kafa karışıklığı bulunmaktadır. Araştırmalarda bu kimlikler birbirinden

ayrılıp farklı kimlikler olarak tartışılmadığı sürece kimlikler arası önemli noktaların gözden kaçırılmaya devam edeceği, kafa karışıklığının ve temsil eksikliğinin süreceği düşünülmektedir (Eisenberg, 2020: 10-11). Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda söz konusu tez çalışması non-binary cinsiyet kimliğinin gelişim süreçlerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda cinsiyet kimliği gelişimi ırk, etnik köken gibi kimliğin diğer bileşenleri ile bedensel, ruhsal, sosyal faktörlerle de etkileşim içerisindedir (Güdül vd., 2017: 79). Bu nedenle söz konusu tez çalışmasında kimlik gelişimi bir bütün olarak ele alınacak ve incelenecektir.

Non-binary cinsiyet kimlik gelişimi alanında ortaya konulan sınırlı çalışmalar kendilerine uluslararası alan yazında yer bulmuşlardır. Ancak bu çalışmalar (Eisenberg, 2020; Waagen, 2022) çeşitli kısıtlılıkları da barındırmaktadır. Söz konusu tez çalışması daha kapsayıcı ve geniş bir örneklemle katılımcıların öznel deneyimlerini derinlemesine inceleyen Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz tekniğinin kullanımıyla farklılaşmaktadır. Bunlara ek olarak Waagen'in de (2022: 72) belirttiği üzere cinsiyet normları ve cinsiyete dayalı beklentiler, kültüre ve topluluğa göre değişmektedir. Türkiye ayrımcılıkla mücadele, nefret suçları, toplumsal cinsiyet, toplu eylem özgürlüğü, iltica yasaları ve aile politikaları konusunda 49 Avrupa ve Orta Asya ülkesindeki LGBTIQ+ halkı için en ayrımcı ülkeler arasında 48. sırada yer almaktadır (ILGA Europe, 2021). Bu nedenle Türkiye'nin politik ve sosyal ikliminde gerçekleştirilecek bir çalışmanın ayrıca önem taşıdığı düşünülmektedir. Ulusal alan yazında non-binary kimlikleri konu alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle alan yazındaki önemli bir açığa katkı sağlanacaktır.

Kavramlar, dünyanın düzenlenmesinde ve hayal gücünün sınırlarında etkin bir rol oynamaktadır. Deneyimlerin anlamlandırılabilmesi adına dilin netleştirilmesi gerekmektedir. Terminolojinin gelişmeye devam etmesi, cinsiyet kimliği çeşitliliklerinin nasıl çalışılacağını etkilemektedir (Goldberg, 2010'dan akt. Istar Lev, 2010: 271). Buradan yola çıkarak non-binary kavramının daha iyi anlaşılmasının gerekliliği araştırmacılar ve klinisyenler yanı sıra bu deneyimi yaşayan bireyler için de önem taşımaktadır. Waagen'in (2022: 67) non-binarylerin cinsiyet kimliklerini anlamlandırma süreçlerinde deneyimledikleri en büyük engelin dil/kavram eksikliği olduğu bulgusu bu görüşü desteklemektedir. Cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığın, ulusal ve küresel seviyede ciddi bir sorun olduğu (Landers ve Gilsanz, 2009; Ördek vd., 2015; Takács, 2006; Barburoğlu, 2021: 30) göz önünde bulundurulduğunda kavramların anlaşılmasının, cinsiyet kimlik deneyimlerinin anlamlandırılmasının, tanınmasının ve aktarılmasının birçok açıdan önem arz ettiği söylenebilir.

Cinsiyet kimlik gelişimi bağlamında önemli bir nokta da bireylerin ruh sağlığıdır. Non-binary kimlikler yaygın ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır (Harrison vd., 2012; James vd., 2016; Conlin vd., 2019: 116). Kişinin toplumsal damgalanma, şiddet, taciz ve reddedilme deneyimlerinin bir sonucu olarak da ruh sağlığı riskleri ortaya çıkmaktadır (Hendricks ve Testa, 2012'den akt. Matsuno, 2019: 3). Veriler, non-binarylerin yüksek oranda klinik depresyon, anksiyete gibi psikolojik sorunlar yaşadığını göstermektedir (Budge vd., 2014'ten akt. Matsuno ve Budge, 2017: 3). Bunlara ek olarak cinsiyet kimliği azınlıkta olan çocuklar ve gençler, kendilik kavramlarında bozulma, farklı hissetme duygusu ve atanmış cinsiyetlerine karşı memnuniyetsizlik yaşayabilmektedir (Carver vd., 2004'ten akt. Istar Lev, 2010: 280). Kimlik gelişim modelleri ve non-binary topluluk için yapılan araştırmalar, bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlıkları bağlamında daha iyi bakım alabilmeleri (Waagen, 2022: 16) ve onlara yardımcı olacak klinik stratejilerin geliştirilmesi için önemlidir.

Cinsiyet kimliğinin gelişiminin daha iyi anlaşılması, cinsiyet ve cinsellik eğitim programlarının düzenlenmesine (Boskey, 2014: 456), cinsiyet kimliğinin kabulüne, kimliklere saygı duyulmasına ve zamirlere özen gösterilmesine (Waagen, 2022: 74) katkı sağlayacaktır. Bu alanın daha iyi anlaşılması için alan yazına sağlanacak katkılar, özne olmayan klinisyenler ve sağlık çalışanları tarafından farkındalıklarını geliştirmek bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir (Waagen, 2022: 16). APA (2016) tarafından klinisyenlerin trans-olumlayıcı bakımı içeren çok kültürlü kaygılarda yetkin olmaları önerilmektedir. Söz konusu çalışmanın non-binary bireylerin özgül deneyimlerini aktarması, alan yazına katkı sağlaması ve çalışma sonrasında geliştirilebilecek destek programlarına kaynak olabileceği düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ALAN YAZIN İNCELEMESİ

2.1.Cinsiyet ve Cinsiyet Kimliği

Cinsiyet, çocukların sosyal dünyasını düzenleyen merkezi kategorilerden biridir (Gülgöz vd., 2019: 24480). “Bebekler doğumda cinsel organlarının görünümüne bağlı olarak erkek veya kız olarak bir cinsiyete atanmakta ve davranışlarının, ilgilerinin toplumsal normlara uygun olması beklenmektedir” (Eisenberg, 2020: 12). Bu noktaya açıklık getirmek için cinsiyeti tanımlamada birbirlerinin yerine sıkça kullanılan ancak aynı anlama gelmeyen iki kavrama değinmek gerekmektedir. Bunlar biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramlarıdır. Biyolojik, bedensel ya da atanmış cinsiyet en basit haliyle bireyin doğumuyla beraber edindiği, üreme organları aracılığıyla aldığı kadın ya da erkek kimliği olarak ifade edilebilirken toplumsal cinsiyet, bu kadın ve erkek kimliğine toplum tarafından yüklenen farklı rolleri, sosyal pozisyonları, ekonomik ya da politik güçleri yansıtan ve beraberinde bütün bunları etkileyen bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Butler (1988) tarafından toplumsal cinsiyet kavramı “görünüşte kusursuz bir kimlik değil, zaman içinde eylemlerin stilize edilmiş tekrarı” olarak aktarılmıştır (Fiani, 2018: 27). Atanmış cinsiyetin basitçe belirlenebileceği ve toplumsal cinsiyetin temeli olduğu düşüncesine karşın mutlak sınırlar daha karmaşıktır (Altunpolat, 2017: 3). Cinsiyetin 'biyolojik' ve 'kültürel' yönleri birbirinden ayıramadığı gibi ayırmaya yönelik girişimler, belirli faktörlerin diğerlerinden üstün tutma ve bazı cinsiyet farklılığı deneyimlerinin gayri meşrulaştırma riski taşımaktadır (Richards vd., 2017: 26).

Atanmış cinsiyet, cinsiyeti tanımlayan cinsiyet ifadesi, cinsiyet rolü, cinsiyet kimliği ve benzeri birçok bileşenden yalnızca biridir. Bu bileşenler de sabit bir ikilik içerisinde değil çoklu ihtimaller olarak karşımıza çıkmaktadır (Güdül vd., 2017: 20-21). Araştırmalar, cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin aslında karmaşık ve çok boyutlu olduğunu, geleneksel ikili sistemimizi var olan çeşitli cinsiyet ve toplumsal cinsiyetleri yakalamada yetersiz bıraktığını göstermiştir (Keener, 2015’ten akt. Eisenberg, 2020: 5). Örneğin kromozom yapısı üzerinden atanmış cinsiyet genellikle değişmez bir özellik olarak tanımlanır ancak kromozomal yapının birden çok çeşidi bulunmaktadır. XY ve XX, ikili cinsiyet yapılarının en sık kullanılan örnekleridir. Bu iki kromozom yapısı üzerinden de doğrudan cinsiyet kimlikleri eşlemesi yapılarak kadın ve erkek kimliği tanımlanmaktadır. Ancak ikili olmayan bir dizi cinsiyet olasılığının biyolojik olarak doğrulandığını gösteren birçok ek kombinasyon (X, XXY, XYY, XXX vb.)

bulunmaktadır (Gilbert ve Scher, 2009'dan akt. Matsuno ve Budge, 2017: 117). Yani atanmış cinsiyetin XX ve XY kromozom yapısı üzerinden yalnızca kadın ve erkekleri kabul eden ikili görüşü, interseks varoluşlarla dahi bozuma uğramaktadır (Stein, 1999'dan akt. Çelebi, 2018: 9). İnterseks varoluşlar dışarda bırakıldığında yine de cinsiyet ikiliğinin dışında özdeşim kuran önemli sayıda insan bulunmaktadır (Richards vd., 2016: 95).

Cinsiyeti tanımlayan bileşenlerden bir diğeri de cinsiyet kimliğidir. Cinsiyet kimliği, kişinin kendi cinsiyetine ilişkin içsel algısını işaret etmektedir (Başar ve Yüksel, 2014: 390). Yaşamın ilk yıllarında oluşmaya başlamakta olan cinsiyet kimliği, dil gelişiminin etkisiyle ilk çocukluk döneminde büyük oranda şekillenmektedir. Yeni doğan bebekler henüz cinsiyetlere dair kavramsal bir algıya sahip değildir. Bu nedenle cinsiyet kimlikleri biyolojik/atanmış cinsiyetlerinden bağımsız bir benlik algısıyla inşa edilmektedir (Güdül vd., 2017: 79). Kişinin toplumsal cinsiyet sürekliliği içinde ya da dışında olduğu kendi farkındalığında öznel olarak deneyimlenmektedir (Singh ve Dickey, 2016'dan akt. Matsuno ve Budge, 2017: 117). Bu nedenle cinsiyet kimlikleri de parmak izi misali kişiye mahsustur ve her kişi de farklı şekillenebilmektedir. Cinsiyet kimliğini oluşturan atanmış cinsiyet, toplumsal cinsiyet ifadesi gibi yapılar birbirinden bağımsız, bir yolculuk olarak ifade edilmiştir (Güdül vd., 2017: 79-80). Tarih boyunca, pek çok kültürde, bazı insanlar geleneksel cinsiyet rolleri ile ilgili normları aşarak hissettikleri cinsiyetlerinin doğumdaki cinsiyetlerinden farklı olduğunu ısrarla bildirmiştir (Istar Lev, 2010: 286).

Bu bağlamdaki çelişkiyi tanımlamak için yani, içsel cinsiyet kimlikleri ile biyolojik/atanmış cinsiyetleri uyumlu olmayan bireyleri tanımlamak için “transgender” kavramı kullanılmaktadır. Şemsiye bir terim olan “transgender” kavramı, kendini doğumda atanan cinsiyete ait hissetmeyen, başka bir cinsiyet rolünü ve muhtemelen bedensel cinsiyeti yaşayan (veya yaşamak isteyen) bireyleri ifade etmektedir (Goldberg, 2016; 1198). Trans kimlikler, doğumda kendine atanan cinsiyetin ikili cinsiyet sisteminde karşı cinsine ait hisseden (trans kadın ve trans erkek) ve kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan (nonbinary, genderfluid, genderqueer, agender) olarak ikiye ayrılmaktadır. Non-binary kavramı da en temel anlamıyla ikilik dışı ya da iki şeyden oluşmayan olarak açıklanmaktadır. Non-binary bireyler cinsiyet kimliklerini “arada” ya da “ikili cinsiyet rejiminin dışında veya ötesinde” şeklinde tanımlayabilirler (Tar, 2021: 9). Aynı zamanda bu kavram kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan birçok cinsiyet kimliği için şemsiye bir terimdir. Bu şemsiye altındaki bazı cinsiyet kimlikleri şu şekilde sıralanabilir: cinsiyetsiz (agender ve genderless), akışkan cinsiyet (gender-fluid), tarafsız cinsiyet (gender neutral), kadınerkek (shemale), belirsiz (ambiguous), cinsiyetlerarası (intergendered). Toplumsal cinsiyet normları ile ilişkili olarak, cinsiyet rolleri

gibi birçok beklentiye uymayan non-binary kimlikler toplum tarafından arada, kararsız ya da cinsiyet kimlik gelişimini henüz tamamlayamamış olarak görülebilmektedir. Bu durumun non-binarylerin ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olabileceği gibi cinsiyet kimliklerini keşfetme sürecinde de zorluklarla karşılaşabilmelerine aracı olabileceği düşünülmektedir.

Bu başlık cinsiyet kimliği gelişimine genel bir bakış açısı sunmayı, cinsiyet kimlik gelişimini açıklama noktasında araştırmaların gelişimsel sürecini aktarmayı ve çeşitli modeller sunarak farklı cinsiyet kimliklerinin gelişimsel sürecinin nasıl anlamlandırıldığını açıklamayı amaçlamaktadır.

2.2.Cinsiyet Kimlik Gelişimi

Cinsiyet kimlik gelişimi, bireyin ait hissettiği cinsiyet kimliği de dahil olmak üzere, dünya ile ilk etkileşimleri aracılığıyla başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Delaney, 2017: 79). Cinsiyet gelişiminin de içerisinde bulunduğu bazı araştırma alanları, eleştirmenler tarafından daha fazla ilgiyi hak eden, yeterince çalışılmamış olarak değerlendirilmektedir (Perrin vd., 2002; Stacey ve Biblarz, 2001; APA, 2021: 5). Bu eleştiri, cinsiyet kimlik gelişimi alanında farklı cinsiyet kimlik deneyimlerinin incelenmesinin sınırlı olduğu yönünde yorumlanabilmektedir. Bu durum cis bireylerin cinsiyet kimlik gelişimlerinin keskin sınırlarla ortaya konuluyor olmasıyla da ilişkilendirilebilmektedir (Gülgöz vd., 2019: 24480). Cinsiyet kimliğinin gelişimi doğal bir şekilde başarılması gereken bir süreç ve normatif olgunlaşmanın temel bir parçası olarak tanımlanmaktadır (Istar Lev, 2010: 278). Bu ikili cinsiyet kimliği (heteronormatif yapı) ve cinsiyet gelişimi kavramları tıp, psikoloji, sosyoloji ve eğitim dahil olmak üzere çeşitli akademik alanlarda ele alınmış ve teorik modeller geliştirilmiştir (bkz. Bern, 1993; Bornstein, 1995; Bussey ve Bandura, 1999; Di Ceglie, 1995; Diamond, 2004; Halpern, 1992; Israel ve Tarver, 1997; Knafo vd., 2005; Kohlberg, 1966; Maccoby, 1998; Money, 1985-1994; Strong vd., 2002; Wilson, 1998). Söz konusu çalışmada bu modellerden Psikanalitik Yaklaşım, Sosyal Öğrenme Kuramı, Bilişsel Teoriler ve Cinsiyet Şeması Teorisi'ne değinilecektir.

İkili cinsiyet temelinde şekillenen geleneksel modellerin aksine günümüzde çoğu araştırmacı, kimlik gelişiminin genetik ve çevresel etkilerin karmaşık bir etkileşimiyle şekillendiğini (Eagly ve Wood, 2013) ve kimliklerin katı değil, birden fazla faktörden etkilenen akışkan bir süreç olduğu konusunda fikir birliğine varmıştır (Vignoles vd., 2011; Delaney, 2017: 81). Cinsiyet kimlik gelişiminde değişim ve dönüşüm yaş aldıkça yavaşlaşa da tamamen sabitlenmesi ve/veya değişmemesi söz konusu değildir (Güdül vd., 2017: 79). Bireyin kimlik

gelişimi gerçekleştikçe, kişi gerçek kimliğinin kendine atanan cinsiyetle uyuşmadığını fark edebilmektedir (APA, 2015'ten akt. Waagen, 2022: 6). Cinsiyet kimlik gelişiminde çocuğun/bireyin kendisini ait hissettiği cinsiyeti keşfetmesi, anlamlandırması ve bunu engellenmediği/baskılanmadığı güvenli bir ortamda deneyimleyebilmesi temel husustur (Güdül vd., 2017: 79). Ne yazık ki heteroseksist bir kültürde tüm çocuklar geleneksel cinsiyet ve cinsel normların taleplerine uyma baskısı altındadır (Istar Lev, 2010: 278). Sağlıklı ve uygun gelişimin, doğuştan gelen/biyolojik cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve toplumsal cinsiyetin, bireylerin içinde bulundukları toplumda olumlu bir benlik algısı yaratacak şekilde eşleştiği bir gelişim olacağı varsayılmaktadır (Worthington vd., 2002'den akt. Hawkins, 2009: 26). Shapiro (2007) cinsiyet kimlik gelişiminde hayal gücü olasılığı, bilgi ve kaynaklar, canlandırma fırsatları ve sosyal destek unsurlarının katkı sağlayan ana faktörler olduğunu ortaya koymuştur (Fiani, 2018: 12).

Oysaki tarih boyunca trans çocukların cinsiyet kimlik gelişimi, sıklıkla düzeltilmesi gereken sorunlu bir gelişim (Coates ve Person, 1985; McHugh, 2014), gelişimsel gecikme (Zucker vd., 1999) ya da doğuştan gelen bir psikopatolojinin işareti (Coates ve Person, 1985) olarak görülmüştür (Gülgöz vd., 2019: 24481). Toplumun ikili cinsiyet sınıflandırmasında olmayan herkesi grupta çabası transgender kimlikleri patolojikleştirmektedir. Levitt ve Ippolito (2014: 32-33) tarafından yapılan nitel görüşmelerde trans katılımcılar toplumsal baskıların kimlik gelişimlerini engellediğini bildirmiştir. Kültürler ve toplumlar cisgender bireyler için toplumsal cinsiyete dayalı beklentiler yaratmaktadır. Bu durum da trans çocukların kafası karışmış ve çelişkili hissetmelerine, toplumsal beklentilere uyma amacıyla trans kimliklerini gizleme eğilimi göstermelerine sebep olmaktadır (Levitt ve Ippolito, 2014; Spivey vd., 2018; Waagen, 2022: 7). Toplumsal cinsiyet normları ile ilişkili dış faktörler, cinsiyet kimlik gelişimini engelleyebilmekte veya kişinin cinsiyet ifadesinin özgünlüğünü önleyebilmektedir (Waagen, 2022: 11). Çoraptan tuvalete kadar her şeyin cinsiyete göre kategorize edildiği bir dünyada, benlik kavramı cinsiyet ikilisinin dışında kalan bireyler için kimlik oluşumunun ve sürdürülmesinin özellikle zorlayıcı olabileceği düşünülmektedir (Diamond vd., 2011'den akt. Boskey, 2014: 453). Araştırmacılar non-binary ve cinsiyet uyumsuzluğu yaşayan bireyler için cinsiyet kimliği veya cinsiyet ifadesi için farklı cinsiyet sunumlarına ve diline maruz kalmanın önemini bildirmiştir (Kuper vd., 2018'den akt. Waagen, 2022: 13). Tüm bunlar göz önüne alındığında cinsiyet kimlik gelişiminin daha iyi anlaşılmasına ve duyulmasına ihtiyaç olduğu sonucuna varılabilmektedir.

2.3.Heteronormatif Sistem

Heteronormatif sistem, bir arada yaşıyan bireyleri ikili cinsiyet sistemi çerçevesinde kurgulayan, cinsiyeti özcü bir bakışla değerlendirirken toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üreten ve pekiştiren bir iktidar düzenidir. Heteronormativite, heteroseksüelliği “normal” ve biricik yönelim olarak kabul ederek cinselliği yalnızca karşı cins bireyler arasında var olabileceği iddiasını da içerisinde barındırmaktadır (Altunpolat, 2010). Diğer bir ifadeyle, ikili toplumsal cinsiyet sisteminin (kadın veya erkek) doğal olarak kabul edilmesine katkı sağlamaktadır ve karşıdaki cinsiyet ile cinsellik yaşamasını zorunlu kılmaktadır (Bayılmış Öğütçü, 2017: 38).

Heteronormatif sistem bütün varlıkları heteroseksüel olarak kabul ettiği ve “norm/(al)” olanın bu yönelim olduğu, “normlar çokluğu” olarak da ifade edilmektedir. İlişkilenmelerin her birinde (cinsel, duygusal ya da arzuya dayalı) yalnızca karşı cins ile uyum içerisinde olunacağını kabulü temelindedir. Bu temelde canlıların biyolojisi esas alınarak cinsiyet kimliklerinin karşıt olana yönelmesi hususunda normlar oluşturulmaktadır (Tiftik, 2020: 36). Heteronormatif sistem varsayımı cinsiyeti yalnızca kadın ve erkek olarak sınıflandırmaktadır. Yanı sıra kadınsılık/erkeksilik, üreme/ürememe gibi tüm yapıları da ikilik temelinden gören cinsiyet ideolojisini pekiştirmektedir. Bu yanlı cinsiyet tartışmaları ikili cinsiyet dışındaki ihtimallerin hayalini kuramamakta ve hayalini kuramadıklarını “anormal” olarak sınıflandırmaktadır (Hazar, 2012: 64). Tüm kavram ve kurumlar, sosyo-kültürel yapı bu heteronormativite etrafında şekillenmektedir. Heteronormatif sistem, ataerkil kapitalizmle beraber hareket eden bir iktidar sistemi oluşturmaktadır (Altunpolat, 2017: 2).

Kişileri atanmış cinsiyetleri ile uyumlu kabul etmeyi temel alan heteronormativite “kız gibi” ve/ya “erkek gibi” şeklinde net bir ayrıma dayalı söylemler üreterek bireyleri belirli davranış, tutum ve görünüş sınırları içerisine sokmaktadır. Bu durum bireylerin açılmalarına engel olabilmektedir (Çelebi, 2018: 39-40). Bu baskın sistem ideal olarak görülen ikili cinsiyet sistemini tanımlayan, cinsiyet modelleri sunmaktadır. Bu modellerin sunduğu cinsiyet normlarıyla uyum göstermeyen bireyler, toplumun sınırlarını aştıkları için baskı görmekte ve ötekileştirilmektedir. Heteronormatif sistemin “normal” kıldığının dışında kalan trans bireyler/bedenler, toplumun cinsiyetlere atfettiği tanımlamalara, davranışlara, tek tipleştirilen aile yapılarına ve çeşitliliği görmezden gelen cinsel tabulara karşı durmaktadır (Altundal, 2019: 18).

2.4.Cinsiyet Kimliği Gelişim Modelleri

Psikoloji alanı, belirli kimliklere sahip bireylerin gelişimsel deneyimlerini göstermek için kimlik geliştirme modellerini bir araç olarak kullanmıştır. Bu kimlik gelişim modelleri tipik olarak kişinin kimliğini tanıma, yansıtma ve kabul etme veya sevmeye kavramları çerçevesinde ilerlemiştir (Cross, 1971'den akt. Waagen, 2022: 7). Ortaya atılan çeşitli modellerin her biri farklı faktörlere ağırlık vermeleri bakımından ayrışsalar da tümü cinsiyet kimlik gelişiminde biyolojik, sosyal ve psikolojik etkilere alan açmıştır. Model teorisyenlerinin ortak fikirde buluştukları konulardan biri de şu olmuştur: Cinsiyet kimliği erken çocukluk döneminde sağlam bir şekilde kurulmaktadır ve gelişim sonrasında değiştirilmesi imkânsız olmasa da son derece zorluk içermektedir (Sakai, 2003: 15). Yaygın heteronormatif sistem içerisinde cinsiyet kimlik gelişimine dair birçok model ortaya atılmıştır (bkz. Piaget, 1965; Kohlberg, 1966; Bandura, 1977). Heteronormatif sistemin tam olarak içerisinde olmasa da ikili cinsiyet sisteminin parçası olan transseksüel kimlikleri konu alan çoğu araştırma, ikili bir geçiş sürecini (erkekten kadına ve kadından erkeğe) içermektedir. Bu modeller (bkz. Bockting ve Coleman, 2007; Devor, 2004; Lev, 2004), bireyin cisgender olmayan ikili bir trans kimliği keşfederken neler yaşadığını aydınlatmaya yardımcı olmaktadır ancak ikili olmayan transgender (non-binary) kimliklerin cinsiyet kimlik gelişimini anlaşılır kılmak konusunda yetersiz kaldığı tartışılmaktadır (Eisenberg, 2020: 9). Cinsiyet kimliğinin ikili kalıpların dışında olduğunu vurgulayan teorisyenler, cinsiyet kimliği çeşitliliğini ve akışkanlığını barındırmadaki başarısızlıkları nedeniyle ikili cinsiyet kimliği modellerine karşı çıkmıştır (Bornstein, 1994; Nestle vd., 2002; Roen, 2002; Bradford vd., 2019: 155). Alan yazında non-binary kimliklerin cinsiyet kimlik gelişimlerinin neredeyse hiçbir araştırmaya, incelemeye konu olmadığı vurgulanmıştır (Levitt ve Ippolito, 2014; Waagen, 2022: 8). Oysaki kimlik geliştirme modelleri, özellikle azınlık statüsüne sahip olmayan (özne olmayan) klinisyenlerin ve sağlık çalışanlarının kendi farkındalıklarını geliştirebilmesi adına önem taşımaktadır. Bu nedenle bu konuda daha çok araştırma yapılarak non-binary kimliklerin cinsiyet kimlik gelişimlerinin incelenmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Cinsiyet kimliğinin bir bileşeni olan cinsel yönelim de cinsiyet kimliğinin çeşitliliğini anlamamız için bize bir zemin sunmaktadır. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği kavramları farklı varoluşlar olmasına rağmen biseksüel kimlik oluşumunun ikili olmayan cinsiyet kimliklerinin gelişimini anlamada ve açıklamada önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu bağlamda heteroseksüel ile eşcinsel arasında sıkışmış ve geçiş dönemi olarak değerlendirilen (Ulrich, 2008'den akt. Eisenberg, 2020: 31-32) biseksüel kimliklerin gelişim aşamaları, kadın ve erkek arasında sıkışmış olarak değerlendirilen nonbinary kimliklerin gelişim aşamaları ile benzer

olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle söz konusu çalışma da ikili sistem üzerinde kurulan cinsiyet kimlik gelişim modellerinin (cisgender ve transseksüel) yanı sıra eşcinsel kimlik gelişimi ve biseksüel kimlik oluşumu modellerine de yer verilecektir.

2.4.1. İkili Cinsiyet Kimliği Gelişim Modelleri

Cinsiyet kimliğini teorik bir bakış açısıyla modellemek, cinsiyet kimliği gelişiminin oluşumu ve anlaşılması için kavramsal çerçeveler sağlamaktadır. Cinsiyet kimliğinin gelişimini anlamak için birçok kuram, benzeşen ve farklılaşan modeller ortaya atmıştır. Bunlardan biri psikanalitik kuramlar tarafından atılan modellerdir.

Psikoloji ve gelişim alanında, cinsiyet kimliğini açıklamaya yönelik ortaya atılan yaklaşımların birçoğu, Sigmund Freud'un psikanaliz teorisinden etkilenmiştir (Delaney, 2017: 81). Bunun nedeni Freud'un toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet tiplmesi kavramlarına kapsamlı bir açıklama sunmaya çalışan ilk psikolog olmasıdır (Mussen, 1969'dan akt. Bem, 1983: 598-599). Freud çocukların karşı cins ebeveynlerine duydukları çekimin (ödüpüs kompleksi) ancak hemcinsleri olan ebeveynleri ile özdeşim kurarak aşılabileceğini aktarmıştır. Freud'un cinsiyet kimlik gelişimine dair bu açıklaması ile cinsellik ve cinsiyet kimliğini ilişkilendirdiği görülmektedir. Bir diğer psikanalitik gelişim teorisini olan Erikson (1968) ise cinsiyetin önemli dönüm noktalarının çocukluktan geç yetişkinliğe kadar gelişim süreci boyunca var olduğunu öne sürmektedir. Gelişim teorilerinin bir parçası olarak kimlik oluşumu, özellikle çocukluk ve ergenlik yıllarında merkezi bir odak noktası haline gelmektedir (Waagen, 2022: 9). Erikson'un teorisinde, özellikle erkek veya kadın olarak tanımlanan ve bu cinsiyetin önceden belirlenmiş toplumsal özelliklerini kucaklayan rol taahhüdü kritik bir görevdir. Bunun yanı sıra heteroseksüel yakınlık için güçlü bir cinsiyet kimliğinin gerekli olduğuna inanılmıştır. Erikson'a göre (1968) işleyen bir toplum için kadın ve erkeklerin cinsiyetlerine özgü "uygun rolleri" üstlenme konusunda uyumlu olmaları gerekmektedir (Kimmel, 2000). Psikanalitik teori, cinsiyet kimlik gelişim teorilerinin kökleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaya devam etse de savunulan bakış açıları, ataerkil ve heteroseksüel inançlara dayanmakta ve ampirik kanıtlardan yoksun bulunmaktadır (Enns, 1997; Ryle, 2011; Delaney, 2017: 82).

Psikanalitik teorinin aksini savunan Bandura "Sosyal Öğrenme Kuramı"nda taklit etme yoluyla çocuklarının ebeveynleri ve cinsiyetleri ile özdeşim kurduklarını bunun da ödül ve ceza ile gerçekleştiğini belirtmektedir (Gökkaya ve Ayan, 2017'den akt. Demir vd., 2021: 53). Cinsiyet kimliğinin bir kez oluştuktan sonra çok az değişime uğradığını belirten diğer teorilerin aksine sosyal öğrenme perspektifi, kişinin cinsiyet kimliğini anlama sürecinin bir kişinin

yaşamı boyunca devam ettiğini varsaymaktadır. Bu nedenle, bireyler toplumsal cinsiyet anlayışlarını olgunlaşma süreci ve toplumsal cinsiyetle ilgili değişen toplumsal mesajlar aracılığıyla uyarlayabilmektedir (Bussey ve Bandura, 1999'dan akt. Bussey, 2011: 603-604). Teoriye yönelik çocukların yalnızca aynı cinsiyetten olanları model alacağı ve kendi cinsiyet kimliği gelişiminde çevresel güçlerin pasif bir alıcısı oldukları iddiaları eleştirilmektedir (Bem, 1983: 600). Sosyal öğrenme teorisyenleri, bilişsel teorinin kavramlarını genişletmişlerdir.

Bilişsel teoriler çocuğun algılarına ve düşüncelerine odaklanmaktadır. Piaget tarafından ortaya atılan ve Kohlberg tarafından geliştirilen “Cinsel Gelişim Teorisi”, çocukların önce bilişsel olarak kendilerine yönelik algıladıklarının ve gözlemlediklerinin sonra da çevrelerinden edindikleri bir cinsiyet kimliğinin varlığına işaret etmektedir (Demir vd., 2021: 53). Kohlberg'in teorisi, çocukların cinsiyet rolü kimliğini benimsemeye başkalarından etkilenmek yerine, önce kız ya da erkek olduklarını fark ettiklerini ve ardından eylemlerini ve davranışlarını dayandıracakları aynı cinsiyetten örnekler aradıklarını belirtmektedir. Kohlberg'in teorisi, çocukların başkalarından etkilenmeden önce bile cinsiyet anlayışını kazandıklarını, kimlik gelişiminin bilişsel aşamalarda gerçekleştiğini öne sürmektedir (Delaney, 2017: 82). Ancak sosyal öğrenme teorisinin yanı sıra Kohlberg'in teorisi de çocukların neden benlik kavramlarını ilk etapta erkeklik ya da kadınlık etrafında düzenlediklerini açıklamada yetersizdir. “Neden cinsiyet kendini tanımlamanın öteki potansiyel sınıflamaları üzerinde bir öncelik taşımaktadır?” sorusu aynı zaman da Cinsiyet Şeması Teorisi'nin cevap vermek üzere temellendiği yer olmuştur (Bem, 1983: 601-602).

İlk olarak Sandra Bem (1981) tarafından bilişsel teorinin bir uzantısı olarak tanıtilen Cinsiyet Şeması Teorisi, cinsiyet ve cinsiyet rolü beklentilerinin toplumda kültürel olarak nasıl iletildiğini derinlemesine araştırmaktadır. Bilişsel teoriler gibi, Bem'in ve ayrıca Martin ile Halverson'ın (1981) Toplumsal Cinsiyet Şeması Teorileri, çocukların erken yaşlardan itibaren kız ve erkek çocukların özelliklerini tanımlamak için kullanılan cinsiyet etiketlerini veya basmakalıp terimleri öğrenmeye ve anlamaya başladıklarını vurgulamaktadır (Delaney, 2017: 84). Cinsiyet Şeması Teorisi, çocukların kültürel cinsiyet rollerini nasıl içselleştirdiklerine ve bunun davranışları üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Bu araştırmaya dayanarak Bem, cinsiyetin kullanışlı bir düzenleme kategorisi olmadığını ve psikolojinin (daha da yaygın olarak insanların) cinsiyet kategorilerinin kullanımından uzaklaşması gerektiğini öne sürerek farklı cinsiyet ifadelerinin çoğalmasının değerini savunmuştur (Goldberg, 2016: 817).

2.4.2. LGB Kimlik Gelişim Modelleri

Söz konusu tez çalışması cinsiyet kimlik modelleri içerisinde LGB kimlik gelişim modellerine şu nedenle yer vermektedir:

“Doğanın ayırık kategorilerle nadiren ilgilenmesi taksonominin (hiyerarşik sınıflamanın) bir temelidir. Yalnızca insan zihni kategoriler icat eder ve gerçekleri ayrılmış güvercin yuvalarına sokmaya çalışır. Yaşayan dünya, her yönüyle bir sürekliliktir. İnsan cinsel davranışlarıyla ilgili bunu ne kadar çabuk öğrenirse, cinsiyetin gerçeklerine dair sağlam bir anlayışa da o kadar çabuk ulaşırız (Kinsey vd., 1948'den akt. Fox, 2003: 92).”

Cinsel yönelimin gelişimi; cinsel yönelimin farkına varma, adlandırabilme, kimliğinin az ya da çok bir parçası haline getirebilme, yönelim doğrultusunda sosyal bağlar kurma ve sosyal ilişkilerde cinsel yönelimi açığa çıkarabilme ile ilgili tüm süreçleri ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu süreçler, bireyin yöneleceği cinsin belirlenişi ile değil, bireyin yönelimini kendi kabul etmesi ve sosyal bağlamda da var etmesi ile bağlantılı aktarılmaktadır (Yüksel ve Yetkin, 2013: 26). Cinsel yönelim kimlik gelişimi üzerine yapılan çalışmalar, Erikson (1959) ve Marcia (1980) tarafından başlatılan düşünce çizgisini devam ettirerek kimlik gelişimini aşamalar şeklinde modelleme eğilimini sürdürmüştür. Bu eğilimin en yaygın kabul gören ve kullanılan modellerinden biri Cass (1984) tarafından geliştirilmiştir (Fiani, 2018: 22). Son yıllarda eşcinsel yönelim kimlik gelişimi üzerine birbirine benzer birçok model öne sürülmüştür. Cinsel yönelim gelişimi modelleri, bireyin problemlerinin ve başa çıkma yollarının anlaşılabilmesi, aktarılabilmesi, destek olunabilmesi için bir yol haritası olduğu müddetçe kullanışlı bulunmaktadır (Başar, 2010: 31). Söz konusu tez çalışması ortaya atılan modellerin her birine değinmek yerine yaygın olarak kabul gören Cass, Troiden ve Coleman'ın Eşcinsel Kimlik Modellerini, Hieseland ve Levitt'in Butch Kimlik Modelini ve Fox'un Biseksüel Kimlik Gelişim Modelini özetlemiştir. Tablo 2.1.'de modeller ve evreler verilmiştir.

Tablo 2.1. LGB Kimlik Gelişim Modelleri

Eşcinsel Kimlik Gelişim Modelleri			Butch Kimlik Gelişim Modeli	Biseksüel Kimlik Gelişim Modelleri
Cass (1979, 1984)	Troiden (1979, 1989)	Coleman (1981/1982)	Hiestand ve Levitt (2005)	Fox (2003)
Duyarlılaşma		Açılma öncesi	Cinsiyet Çatışması	İlk karşı cinsten çekimler, davranışlar, ilişkiler
Kimlik bocalaması - Kimlik karşılaştırma	Kimlik bocalaması	Açılma	Cinsiyet uyumu ve cinsel yönelim baskıları çatışması	
Kimliği hoş görme	Kimlik varsayımı	Deneyimleme	Cinsiyet farkındalığı ve farklılıkları ayırt etme	İlk eşcinsel çekimler, davranışlar, ilişkiler

Kimliği kabullenme		İlk ilişkiler	Cinsiyet keşfine yol açan lezbiyen kimliğinin kabulü	
Kimlikten onur duyma	Üstlenme	Bütünleşme	Cinsiyet içselleştirme ve cinsel yönelimden gurur	İlk kendini biseksüel olarak tanımlama
Kimlik sentezi			Cinsiyet onayı ve gurur	
			Cinsel yönelim ve cinsiyet farkının entegrasyonu	Biseksüel olarak kendini ifşa etme

Bu modellerde evreler doğrudan kronolojik yaşla bağlantılı bir ilerleme göstermemektedir. Gelişim her bireyde farklı hızlarda ilerleyebilir, evreler arası ileri ya da geri geçişler gerçekleşebilir ya da sürecin belli basamaklarda beklemeye alınması olası olabilmektedir. Bu evreler keskin sınırlarla ayrılmamaktadır. Bu nedenle de aynı kişinin farklı evrelere dair özellikleri bir arada deneyimlemesi de mümkün görülmektedir (Başar, 2010: 27).

Hiestand ve Levitt (2005)'in Butch Kimlik Modeli, cinsiyetin ikili kavramlarının yanı sıra cinsiyet kimliği ile cinsel yönelim arasındaki sınırları da bulanıklaştırmaktadır (Fiani, 2018: 39). Bu nedenle söz konusu araştırma için önemli görülmüştür. Biseksüel Gelişim Modelinin çalışmada yer alması ise non-binary kimliklerle benzer olarak "arada, kararsız" görülmeleri ve benzer süreçlerden geçtikleri düşünüldüğü için kritik bulunmuştur. Ayrımcılık ve aidiyet duygusu bulma ile ilgili zorluklar, kendilerini çok ırklı (Franco ve O'Brien, 2018) ve biseksüel (Arnett vd., 2019) olarak tanımlayan kişilerin yaşadığı azınlık stresine benzerlikler taşımaktadır. Biseksüel bireyler lezbiyen ve gey topluluklarında da ayrımcılığa uğramaktadır. Hatta karşı cinsiyetle bir ilişki içinde bulunan biseksüel bireyler daha fazla (Arnett vd., 2019) ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kişinin kimliğinin geçersiz kılınması, kimlik geliştirme sürecini ve kişinin kendini algılamasını etkilemektedir ve bu da bireyin genel refahında önemli bir rol oynamaktadır (Waagen, 2022: 65). Bu noktada biseksüel kimlikler ile non-binary kimlikler birçok açıdan benzerlik göstermektedir.

2.4.3. Transgender Kimlik Gelişim Modelleri

Cinsel kimlik gelişimi alanı doğumda atanan cinsiyetlerle uyuşmayan trans kimliklere çok az ilgi duymuştur (Bradford ve Syed, 2019: 306). Tarihsel olarak Ellis (1945) atanan ve deneyimlenen cinsiyetler arasında bir boşluk yaşayan bireyleri araştırmak için ilk girişimlerden birini başlatmıştır. Ellis, artık damgalayıcı olduğu anlaşılan ve yerini "interseks" terimine bırakan "hermafrodit" popülasyonu ile çalışmıştır. Bu çalışma 1945 gibi erken bir tarihte bile toplumsal cinsiyetli bir birey olarak benlik duygusunun gelişmesinde hem içsel/psikolojik hem de dışsal/çevresel faktörlerin önemini vurgulamıştır (Kaufman, 2008'den akt. Fiani, 2018: 23). Trans nüfusları, kimlik gelişim modelleri ve tıbbi müdahaleler üzerine yapılan araştırmalar tarih

boyunca tüm transların doğumda atandıkları cinsiyetten diğer ikili cinsiyete geçmek istedikleri varsayımına dayanmaktadır (Devor, 2004; Spade, 2006; Matsuno, 2019: 2). Oysaki transgender kimlik gelişiminin ilk kapsamlı araştırmacılarından biri olan Hill (1997), çalışmasındaki katılımcıların büyük çoğunluğunun kendilerini ikili cinsiyet sistemi üzerinden tanımlamadıklarını, kendilerini iki dünya arasında sıkışıp kalmış hissettiklerini ancak toplumsal normlar sebebiyle tek bir seçenek talep etmeye mecbur hissettiklerini bildirmiştir (Fiani, 2018: 4-5). Transların yalnızca bir ikili cinsiyetten diğerine geçiş yaptıkları anlatısı, diğerlerinin üstü kapalı veya açık bir şekilde şüpheciliği çağrıştırmasına ve cinsiyet ikilisinde tanımlanmayanları gayri meşrulaştırmasına neden olabilmektedir (Bradford vd., 2013'ten akt. Matsuno, 2019: 2).

Devor (2004) tarafından ortaya atılan “Transseksüel Kimlik Gelişimi” modeli, 20 yıllık sosyolojik bir alan araştırması, kişisel deneyim ve transgender kimliklerle sosyal ve profesyonel etkileşimler kullanılarak geliştirilmiştir (Eisenberg, 2020: 28). Modelde transseksüel bireylerin cinsiyet kimliği gelişiminin 14 aşamada tamamlandığı ve bu aşamalarda kaygı, kafa karışıklığı yaşayarak karşılaştırmalar yoluyla kendini anlama, araştırma yapma, keşfetme süreci, kendi kimliğinden insanlarla iletişim kurma ihtiyacı, kimlik kabulü ve yeni bir cinsiyete geçiş gibi önemli noktalara değinilmiştir. Devor'un bu modeli temel bir adımı temsil etse de bunu kusurlu bir şekilde gerçekleştirmiştir. Örneğin, bedensel disfori ve fiziksel değişiklik arzusu varsayımları, cinsiyetin ikili kavramsallaştırmalarını güçlendirmekte ve hatalı bir şekilde her cinsiyetin yalnızca belirli bir fiziksel tezahürü olduğunu varsaymaktadır (Fiani, 2018: 5).

Aynı dönemde Arlene Lev (2004) tarafından, başka bir transgender gelişim modeli önerilmiştir. Bu model: farkındalık, bilgi arama/uzanma, önemli diğer kişilere açıklama, keşif: kimlik ve kendini etiketleme, keşif: geçiş sorunları/olası beden değişikliği ve entegrasyon: kabul ve geçiş sonrası sorunlar basamaklarını içermektedir. Lev'in modeli karmaşık kültürel beklentilerin trans bireylerde ve benlik algılarında uyumsuzluk yaratmasına dayanmaktadır. Bireylerin cinsiyet farklılıklarını nasıl kabul ettiklerine, inkâr ve öz nefret evresinden kendine saygı duymaya ve cinsiyet uyumuna doğrusal bir sıralama olmadan nasıl geçtiklerini vurgulamaktadır (Eisenberg, 2020: 29). Bunun dışında Bockting ve Coleman (2007), Erikson'un sosyal gelişim kavramlarına dayanan gelişimsel bir Transseksüel Dışa Açılma Modeli önermiştir. Modelde sosyal etkileşimin ve kişilerarası ilişkilerin kimlik gelişimi üzerindeki etkisi vurgulanmıştır. Bu nedenle her aşamaya potansiyel sosyal/kişilerarası etki, riskler ve sonuçların yanı sıra gelişimsel görevler eşlik etmektedir (Eisenberg, 2020: 30). Pardo (2008), ikili olmayan ve serbest yanıtlı cinsiyet kimliği seçeneklerini ekleyerek Devor'un modelini ampirik olarak yeniden incelemiştir. Roen'in (2002) önceki bulgularına benzer şekilde Pardo, bir katılımcının ikili olmayan toplumsal cinsiyet kimlikleri yelpazesini geliştirmesini

sağlayan birbiriyle örtüşmeyen 343 terim elde etmiştir. Bu çalışma, hem ikili olmayan kimliklerin varlığını kabul eden hem de açıkça onları anlamaya çalışan kapsayıcı araştırmaların kapılarını açmıştır (Fiani, 2018: 5).

Birçok transseksüel kimlik gelişim modeli için ikili ve ikili olmayan trans bireyler aynı topluluk olarak görülmektedir. Bununla birlikte bu modeller genellikle trans kadın/erkek örneklemeler ile çalışılarak oluşturulmuştur. İkili olmayan bireylerin deneyimleri dahil edilmeden ve bu deneyimlere odaklanmadan geliştirilen modellerden elde edilen veriler, non-binarylerin cinsiyet kimliği geliştirme sürecine genellenemez (Waagen, 2022: 4). Non-binary cinsiyet kimliği gelişimi üzerine yapılan araştırmalar kısıtlı olmasına rağmen son araştırmalar ikili olmayan kimlik gelişiminin geleneksel transseksüel kimlik gelişimi modellerine kıyasla daha az doğrusal ve daha esnek bir yol izlediğini göstermektedir (Alexander vd., 2016'dan akt. Matsuno, 2019: 2).

2.5.Heteronormatif Bakış Açısına Bir Karşı Çıkış “Queer Yaklaşım”

Heteronormatif sistem; evlenme, cinsiyet ifadesinin atanmış cinsiyetine uygun ve sabit olması, biyolojik çocuklar doğurma gibi normatif heteroseksüel uygulamaların performansı yoluyla sürekli olarak onaylanmaya ihtiyaç duymaktadır (Goldberg, 2016: 494). Fakat bu sistem tarafından onaylanma baskısına karşı çıkan görüşlerden biri de “Queer Yaklaşım”dır.

Queer kelimesi ilk duyulduğunda kulağa yabancı gelen ve Türkçeleşmeyen ve/veya Türkçeleştiğinde anlamını kaybeden bir yapıya sahiptir. Aslında kulağa yabancı gelmesi faydalıdır çünkü “Queer” pek bilinmeyen, tanınmayan, ayrık olarak nitelendirilen cinsellikleri tanımlayan bir isimdir (Erdem, 2012'den akt. Yüce, 2019: 24). Queer genellikle LGBTİ+ yelpazesini kapsayıcı bir şekilde ele almaya çalışan battaniye veya şemsiye bir terim olarak kullanılmaktadır. Ancak queerlik (queerness) terimi hem heteronormatif olmayan bir cins ifadesi hem de sosyal ve politik bir duruş olarak tanımlanmaktadır (Dede, 2018: 132). Queer hareketler, heteroseksüelliğin bir zorunluluk olduğunu ortaya çıkararak ve buna meydan okuyarak heteronormatif düşünce, varsayım ve davranışları bozmaya odaklanmaktadır (Goldberg, 2016: 495). Özetle, “Queer, queerleştirilebilen, queer bir kavramdır.”. Bu tanıma göre queer, içerisinde bulunan gizil güçle değişmeye, eğilmeye bükülmeye müsait yani değişmeyen bir tabana yerleştirilemeyen, gücünü de bu aralık ile edinen bir kelimedir (Yüce, 2019: 23).

İlk queer teorisyen olarak anılan Eve Kosovsky Sedgwick'i Queer kavramını şu sözlerle açıklamıştır: “Modern kapitalist toplumun herhangi bir yönünü, eşcinsel ve heteroseksüel

tanımlarının eleştirel bir çözümlemesini kapsamadan anlama girişimlerinin tümü sadece eksik değil, özünde hasarlı kalmaya mahkûmdur” (Altunpolat, 2017: 2). Katı heteronormatif yapı, cisgender veya ikili transgender olmanın ne anlama geldiğine dair baskın anlatıları nedeniyle non-binarylerin özgün kimliklerini tanımlamalarını zorlaştırabilmektedir (Eisenberg, 2020: 87). Heteronormatif sistemin belirttiği “dikotomik oluşumlar”, cinsiyet (kadın ve erkek) ve cinsel yönelim (heteroseksüel ve eşcinsel) ikilikleri gibi üçüncüye ya da yeni kavramlara tamamen kapalı, sert ve uzun süredir var olan bir sistemdir. Bu sisteme karşıtlığıyla bilenen, yeni kavramlara açık, çeşitli varoluş şekillerine ve imkanlarına fırsat sunan bir eylemlilik vardır, o da “Queer”dir (Yüce, 2019: 29).

Bu bağlamda esas olarak Queer Teori’nin odaklandığı nokta hizada (heteronormatif düzende) olmayanlarla ilgilidir. Bu hizadan çıkarsanız queerleşirsiniz. Queer teoriyi şu ya da bu olarak tanımlamak teoriyi başka bir hizaya sokma çabasıdır ki bir kimliksizleşme önerisi olarak karşısında durduğu da budur. Queer Teori heteronormatif düzenin cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsel pratikler üzerinden belirlediği her kategorinin mutlak ve zorunlu birer tanımlarının olmadığını, farklılaşabildiklerini ve dönüşebildiklerini ve bu hizanın bozulabildiğini göstermeye yönelik bir eleştiridir (Saygılıgil, 2015: 204). Temel olarak Queer Teori, heteroseksüelliği norm olarak ayrıcalıklı kılan egemen sistem heteronormativiteyi ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Queer kuramsallaştırma, nesnel-bilimsel yollarla bile olsa insanların cinsiyetlendirilmiş veya cinselleştirilmiş kategorilere, özellikle de kadın-erkek veya heteroseksüel-homoseksüel gibi ikili kategorilere ayrılmasına direnmektedir. Bağlam, özellikle de coğrafya, tarih ve kültürel iklimin bakış açılarını karakterize etmeye ve hatta oluşturmaya yardımcı olması açısından önemli görülmektedir (Goldberg, 2016: 907-915).

Judith Butler, Queer Teorinin kurucu isimlerinden biri olarak anılmaktadır ve ikili cinsiyet sistemini, kadın ve erkek sınıflandırmalarını incelemiştir. Yapı bozumunun temel taşı niteliğindeki kitabı Cinsiyet Belası’nda (1990), biyolojik beden üzerinden doğal olarak ortaya çıkan ikili cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramı olması fikrine eleştiride bulunmuş ve bedenin yani cinsiyetin de birer toplumsal inşa olduğunu belirtmiştir. Butler’a göre aslında biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eş değerdir (Altunpolat, 2017: 4). Queer kuram, ikili ve hiyerarşik düşüncelere eleştiri yöneltmesi (Marinucci ve Barutçu, 2020: 72) ve kimliklerin sabit değil değişebilir olduğuna yönelik eleştirisi (Avcil, 2020: 1302) nedeniyle söz konusu çalışmada temel alınmıştır. Queer Teori’nin de dile getirdiği üzere bireyler/çocuklar akışkan cinsiyet de dahil olmak üzere cinsiyet yelpazesi içerisindeki bütün varoluş şekillerini cinsiyet kimlikleri olarak taşıyabilmektedirler.

2.6.İkili Cinsiyet Kavramından Uzaklaşma

Biyolojik cinsiyet ile cinsiyet kimliğinin uyması cisgender olarak adlandırılırken cinsiyet kimliğinin biyolojik cinsiyetin tam karşısına düştüğü noktada kişilerin transgender olarak tanımlanması cinsiyetin ikili düzeninden kaynaklanmaktadır. Buna rağmen ikili cinsiyet sistemimizin katı kategorilerine girmeyen ikili olmayan cinsiyet kimlikleri ortaya çıkmaya ve varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Eisenberg, 2020: 10).

Cinsiyetin öze olarak ikili kavramsallaştırmalarından uzaklaşan “post-genderist” eğilimi ikili olmayan bireylerin deneyimlerini kasıtlı olarak araştırmıştır. Post-genderizm katı cinsiyet ikiliğinin (genellikle ikili bir kategori olarak transseksüeli de içermektedir) hem bireysel hem de toplumsal düzeyde zarara yol açtığını iddia etmektedir. İkili cinsiyet, gereksiz yere kısıtlayıcı bir yapı olarak varsayılmaktadır: Bireylerin potansiyelini sınırlamakta ve böylece genel olarak topluma katkıda bulunabilecekleri alanı kısıtlamaktadır (Dvorsky ve Hughes, 2008’den akt. Fiani, 2018: 42-43).

Cinsiyet farkının çözülmesi ya da inkârı, cinsiyetsiz bir toplumsal düzene doğru bütünsel bir harekettir. Belirsizlik yaratmak, cinsiyetin ömür boyu sabitlenmiş bir cinsiyet atamasına meydan okuyacak şekilde ifadesini oluşturmaktadır (Eisenberg, 2020: 87). Bu nedenle kimliklerin çözünmesi, ikili kavramların yıkılması ve kimliklerin akışkanlığı araştırılması, incelenmesi ve derinleştirilmesi gereken kavramlar olarak düşünülmektedir. Söz konusu çalışma ikili sistemin dışında kimliklenen bireyler için şemsiye bir terim olan non-binary deneyimlere bu nedenle odaklanmaktadır.

2.6.1. Non-Binary Şemsiyesi

Non-binary, (a) cinsiyet kimliği erkek veya kadın kimliklerinin dışında ya da arasında kalan, (b) farklı zamanlarda erkek ya da kadın olmayı deneyimleyebilen, (c) cinsiyet kimliğine sahip olmayı deneyimlemeyen veya cinsiyet kimliğine sahip olmayı reddeden bireyler gibi birçok cinsiyet kimliği grubunu tanımlayan (ancak bunlarla sınırlı olmayan) bir terimdir (Goldberg, 2017: 460). Dünya çapında tarihi sözlü ve yazılı kayıtlar var olduğu sürece, insanların ikiden fazla cinsiyet kimliğini benimsediğini gösteren çok sayıda kanıt bulunmaktadır (Stryker, 2008’den akt. Matsuno ve Budge, 2017: 1-2). Non-binary bireyler, yeni ve az araştırılmış bir olgu olarak görülebilir fakat daha önce kendilerini trans olarak tanımlayan (ama ikiliği aşan) bazı kişilerin eğer bu söylem mevcut olsaydı kendilerini non-binary olarak tanımlayabilecekleri düşünülmektedir (Richards vd., 2016: 98). Son yıllarda non-binaryler giderek daha görünür hale gelmektedir. Geçmişte hastanelere başvuran bu bireyler

kavramsal bir karşılığın ve farkındalığın olmaması nedeniyle çoğunlukla ayırt edilememiştir. Bu nedenle bu bireylere sağlık çalışanları tarafından genelde “aksi belirtilmeyen bir cinsiyet kimliği bozukluğu” teşhisi konulmuştur (Hage ve Karim, 2000; Nieder ve Richter Appelt, 2011; Richards vd., 2016: 98). Günümüze kadar ikili olmayan toplumsal cinsiyet kimlikleri hakkındaki anlayışımızın yanı sıra bu konudaki araştırmaların da eksik olduğu görülmektedir (Eisenberg, 2020: 9).

Son yıllardaki çalışmalar LGBTQ+ arasında non-binarylerin sayılarının küçümsenemeyeceğini göstermektedir. Non-binary bireyler, cinsiyet kimlikleri doğumda atanan cinsiyetleriyle uyuşmadığı ve trans topluluğunun üçte birinden fazlasını oluşturduğu için transgender şemsiyesi altında tanımlanmaktadır (James vd., 2016: 40). Hatta transgender popülasyonlarındaki son araştırmalar, non-binary nüfusunun %35 ile %41 arasında olduğunu göstermektedir (Clark vd., 2018; James vd., 2016; Johnson vd., 2019: 2). Bununla birlikte bazı non-binaryler transgender teriminin yalnızca ikili trans bireyleri ifade ettiği şeklindeki baskın çağrışım nedeniyle kendilerini transgender olarak tanımlamamaktadır. Bu nedenle non-binary olarak tanımlanan birinin aynı zamanda transgender olarak da tanımlandığı varsayılmamalıdır (Bauer vd., 2017’den akt. Matsuno, 2019: 1). Waagen (2022) tarafından yapılan çalışmada non-binary katılımcıların “yeterince queer değil” hissettikleri bulgusu, LGBTQIA+ topluluğu içinde ve dışında ayrımcılığı vurgulayan önceki araştırmaların sonuçları ile örtüşmektedir. Katılımcılar, ikili olmayan biri olarak nereye uyduğunu anlamakta ve aidiyet duygusu hissetmekte zorluklar deneyimlemişlerdir (Waagen, 2022: 55-58). Binary (ikili) olmayan pek çok kişi, trans topluluklarından dışlanmış hissetmekte ve "yeterince trans" olduklarını kanıtlama ihtiyacı duymaktadır (Sarfaty, 2016’dan akt. Matsuno ve Budge, 2017: 119). Heteroseksüel veya lezbiyen/gey alanlarına uymayan birçok biseksüel kimlik deneyimi gibi non-binarylerde ne cisgender ne de trans alanlarına uymadığını bildirmektedir (Goldberg, 2016; 818).

Non-binary bireyler için doğumdaki ikili cinsiyet ataması ve bu atamanın toplumsal sonuçları hem kendi kimlik süreçlerini anlamalarında hem de bu kişilerin yakınlarının kimliklerini kabul etmesinde sıklıkla zorluklara yol açmaktadır (Goldberg, 2016: 460-462; Matsuno ve Budge, 2017: 117). Yanlış cinsiyete sahip olmanın gündelik deneyimleri de oldukça yaygındır. Toplumsal cinsiyet ifadesiyle ilgili mikro saldırıların hedefi olmak ve umumi tuvaletler, kıyafet seçimleri, soyunma odaları vb. ilgili son derece ikili bir dünyayı müzakere etmek zorunda olmak ile örneklendirilmektedir (Goldberg, 2016; 819). İkili olmayan insanlar, ikili cinsiyeti reddetmelerinin toplumsal sonuçları nedeniyle daha yüksek oranda ayrımcılık yaşamaktadır (Harrison vd., 2012’den akt. Matsuno ve Budge, 2017: 118). Non-

binarylerin yaşadıkları bu ayrımcılık yalnızca cisgender bireylere kıyasla değil, aynı şemsiye içerisinde değerlendirildikleri ikili trans bireylere kıyasla da gerçekleşmektedir (Vijlbrief vd., 2020: 90).

İkili olmayan bireyler, ikili transgenderlara kıyasla benzersiz stres faktörleri ve damgalanma yaşamaktadır. İkili cinsiyet sisteminde işleyen birçok sosyal sistem göz önüne alındığında, ikili olmayan bireyler sıklıkla mikro saldırılara, ayrımcılığa ve tacize maruz kalmakta ve sonuç olarak yüksek oranlarda olumsuz zihinsel sağlık sonuçlarından muzdarip olmaktadır (Matsuno, 2019: 1). Non-binary ergenler, çoklu sosyal bağlamlarda sayısız geçersizlik biçimi yaşamaktadır. Bu kafa karışıklığı, kendinden şüphe duyma, derin düşünme, sıkıntı ve içselleştirilmiş utanç gibi psikolojik süreçlere neden olmaktadır (Johnson vd., 2019: 9). İkili olmayan nüfus için ruh sağlığı risklerine rağmen danışmanlar/terapistler genellikle ikili olmayan kimlikler hakkında çok az farkındalığa veya bilgiye sahip görülmektedir (Burdge, 2007; Hendricks ve Testa, 2012). Transgender danışanlarla çalışmaya yönelik yeterlilikler üzerine daha fazla alan yazın bulunmasına rağmen (APA, 2015; Burnes vd., 2010), ikili olmayan danışanlarla terapi sürecine odaklanan yayınlanmış çok az çalışma bulunmaktadır (Webb vd., 2017). Terapistlerin gerekli bilgi ve eğitimi olmadığında, trans bireylerin ikili cinsiyet deneyimlediğini varsayabileceği ve/veya ikili olmayan insanlara olumsuz tepkiler gösterebileceği düşünülmektedir. Non-binarylerin %70'inin cinsiyetle ilgili danışmanlık istemesi dikkate alındığında bu yaklaşım danışanların iyilik hali üzerinde olumsuz bir sonuç yaratabilmektedir (James vd., 2016; Matsuno ve Budge, 2017: 118).

Talep edilen zamirleri veya adları kullanarak cinsiyet kimliklerini keşfetmeye teşvik eden ve onaylayan bir topluluğa sahip olmak önemli görülmektedir (Levitt ve Ippolito, 2014; Waagen, 2022: 62). İkili olmayan terimler hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyucular için, bireylerin en güncel terimleri belirlemek için internet arama motorlarını kullanmaları önerilmektedir. Bunun yanı sıra bireylerin non-binary deneyimlerinin kişi için ne anlama geldiğini varsaymamaları da tavsiye edilmektedir. İkili olmayan bazı kişiler, zamirlerin bir kombinasyonunu kullanabilir veya hiç zamir kullanmayabilmektedir (örneğin, zamirler yerine bir ad kullanmak). Bazı non-binary bireylerin şu anda cinsiyet kimliklerine en uygun zamirleri kullanmaları da mümkündür (Goldberg, 2016: 460). İkili olmayan bir kişinin zamirleri hakkında varsayımlarda bulunmamak önemli bulunmaktadır. İkili olmayan bazı insanlar doğumda cinsiyet atamalarıyla uyumlu olan zamirlerle kendilerini daha rahat hissedebilmektedir. Tipik olarak zamirler, ikili olmayan bireyin cinsiyet kimliği ve/veya çevrelerinin güvenliği ile rahatlık ve uyum temel alınarak seçilmektedir (Matsuno ve Budge, 2017: 117).

2.6.2. Non-Binary Deneyimler Hakkında Araştırmalar

Non-binary kimliklere odaklanan az sayıda akademik çalışmada (Hammack vd., 2021; Paechter vd., 2021; Ward, 2021: 3) ve eğitim programlarında genellikle, transgender deneyimlerinin göz ardı edildiği ya da ikili cinsiyet sistemi çerçevesinde konuların çalışıldığı görülmektedir. Bu durum non-binary bireylerin marjinalleştirilmesini ve görünmezliğini sürdüren “LGBTQ sorunları” üzerine odaklanılması ile sonuçlanmaktadır (Fiani ve Han, 2019: 191). Bugüne kadar queer teori ve queer aktivizmde 1990’lara dayanan cinsiyeti yapı bozumuna uğratarak ikili olmayan şekillerde anlama ve deneyimleme üzerine çalışmalar yapılmıştır. Buna rağmen non-binary kimliklere odaklanan az sayıda psikoloji alan yazını non-binary kimliklenmelerin yaygınlığını belirlemeye ve deneyimlerinin temel yönlerini açıklamaya odaklanmıştır (Goldberg, 2016: 818).

Ulusal alan yazın incelendiğinde LGBTİ+ bireyler ile ilgili tutum çalışmaları, ayrımcılık ve fobinin LGBTİ+ bireyler tarafından nasıl deneyimlendiği ve ruh sağlıklarını nasıl etkilediği, LGBTİ+’ların uğradığı ayrımcılık ve şiddet gibi konularda çalışmaların var olduğu görülmüştür. Söz konusu tez çalışması bağlamında bu çalışmalardan bazılarının yer verilecektir ancak daha çok trans+ kimliklerle ilgili alan yazın bilgisi aktarılacaktır. LGBTİ+ kimlik özelindeki çalışmalardan biri Eltekin tarafından 2019 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemini cinsel yönelimini lezbiyen, gey ya da biseksüel olarak tanımlayan 507 kişiden oluşmaktadır. Yapılan çalışma geylerin lezbiyenlere kıyasla cinsel kimlik stresi deneyimledikleri, yine geylerin içselleştirilmiş homofobi, sosyal damgalanma ve içselleştirilmiş damgalanma gibi cinsel kimlikle ilgili olumsuz süreçleri lezbiyen ve biseksüellere göre daha fazla yaşamadıkları sonucuna ulaşmıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalardan bir diğeri ise Yıldırım ve Vefikuluçay Yılmaz (2017) tarafından cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılığa ve bu durumun sağlık sistemlerine yansımalarına odaklanan bir derleme makalesidir. Çalışma sonucunda LGBTİ+’ların sağlık sistemlerinde ayrımcılığa maruz kalmaması ve sağlık sistemlerinden kaçınmaması için öneriler sunulmuştur. Sağlık sistemlerinde yer alacak öğrencilerin eğitim hayatlarında, çalışan personellerin hizmet içi eğitimlerle cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri bağlamında farkındalık geliştirilmesinin ayrımcılıkla mücadelede önemli olduğuna vurgu yapılmıştır (Yıldırım ve Vefikuluçay Yılmaz, 2017).

Türkiye’de LGBTİ+ bireylerin cinsel kimliklerinin gelişmesini ve yaşantılama sürecini inceleyen Polat (2021) ise ele aldığı konuyu sosyal medya ile ilişkilendirmiştir. Söz konusu çalışmada 12 LGBT birey ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma

bulgularında katılımcıların her birinin cinsel kimliklerini (cinsel yönelimlerini) keşfettiklerinde yoğun kaygı hissettikleri, ailelerine, çevrelerine açılmada terkedilme korkusu yaşadıkları, homofobik tutumlardan etkilendikleri ve benliklerini ifade etmekte zorlandıkları ortaya konulmuştur. Araştırmanın öneriler kısmında araştırmanın yalnızca İstanbul’da yaşayan bireylerle yapıldığı ve farklı illerde yaşayan bireylerin deneyimlerinin de bulunması gerektiğini belirtmesinin yanı sıra farklı cinsiyet kimliklerinin yer aldığı çalışmalara duyulan ihtiyaca değinilmiştir (Polat, 2021). Büke (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise örneklem İzmir’de ikamet eden 67 transseksüel bireyden oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında transseksüel bireylerin cinsiyet kimliklerinin gelişimi, cinsiyet geçiş süreçlerindeki deneyimleri ve psikososyal özellikleri hem nitel hem nicel analiz yöntemi aracılığıyla incelemiştir. Bulgular incelendiğinde katılımcıların cinsiyet kimliklerini keşfetme yaşlarının ortalama 8.50 olduğu belirtilmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmelerin analizi sonucunda elde edilen cinsiyet kimlik gelişimiyle ilgili temalar ise şu şekilde sıralanmıştır: “Farklılık hissi”, “Cinsel kimlik arayışı”, “Ailenin süreci”, “Algı”, “Sosyal yaşam zorlukları”, “Stigmatizasyon”, “Tıbbi izlem süreci” ve “Beklentiler”. Çalışmanın sonuçlarında sağlık sistemlerinde kurulacak daha yapıcı ve destekleyici ilişkilerin transseksüel kimliklerin olumsuz benlik algılarına, damgalanma streslerine olumlu katkı sağlayacağı ve kimliklerini içselleştirmelerini kolaylaştıracağı bildirilmiştir (Büke, 2020). Türkiye’de hâkim olan ikili cinsiyet sisteminde transseksüellerin sosyal yaşam zorluklarına ve damgalanma süreçlerine yer vermesi mevcut tez çalışması bakımından, ikili cinsiyet sistemine uymayan bireylerin de ayrımcılık deneyimlerinin anlaşılması için önemli görülmektedir.

Ulusal alan yazın incelendiğinde, doğrudan non-binary kimlik üzerine bir araştırmaya ulaşılamasa da örnekleminde non-binary katılımcılar bulunan çalışmalar bulunmuştur. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak LGBTQ+ bireylerin ayrımcılık deneyimlerine odaklanmaktadır. Örneğin Tektaş (2021) üniversitede eğitim gören 47 trans+ bireyin öğrencilikleri bağlamında deneyimledikleri ayrımcılık, transfobi ve zorlukları raporladığı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmanın örnekleminde 22 nonbinary, 6 agender, 4 genderfluid birey bulunmaktadır. Türkiye’nin çeşitli illerinde ve üniversitelerinde eğitim gören katılımcılar, trans+ öğrencilerin kampüslerde ayrımcılık yaşadıklarını, derslerde ayrımcı ve fobik söylemlerin gerçekleştiğini, atanmış cinsiyetleri ve isimleriyle kendilerine hitap edildiğini bildirmiştir. Az sayıda katılımcı akranları tarafından sözlü ve fiziksel şiddete maruz kaldığı da rapor etmiştir. Ulaşılan sonuçta ülkemizdeki üniversitelerin her açıdan düzenlenmesi ve iyileştirilmesi gerektiği noktasında ortak kaniya varılmıştır (Tektaş, 2021). Benzer bir çalışma daha düşük bir non-binary temsiliyetiyle (9 kişi) Kaos GL tarafından gerçekleştirilmiştir (O’Neil vd., 2021). Söz konusu

çalışma Türkiye’de kamu çalışanı lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks ve artıların durumunu, olumsuz yaşam deneyimlerini değerlendiren bir rapor sunmuştur. Raporda non-binary katılımcılara dair özel bir veri sunulmasa da LGBTİ+’ların kamu kurumlarında %95 oranın kimliklerini gizledikleri bildirilmiştir. Bu durum ayrımcılık ve fobi maruziyetinin net oranlarını engellese de katılımcıların %40’ı iş yerinde ayrımcı ve fobik söylemlerle karşılaştıklarını ifade etmiştir (O’Neil vd., 2021: 5-8). Transgender şemsiyesini ele alan bir diğer çalışma ise Barburoğlu tarafından 2021 yılında 140 trans+ birey ile nicel olarak gerçekleştirilmiştir. Bireylerin algıladıkları ayrımcılık ve travma sonrası bilişlerinin, travma sonrası stres semptomları ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi incelenmiştir. Trans+ bireylerin algıladıkları bireysel ayrımcılığın grup ayrımcılığından daha etkin olduğu, kişinin kendine, dünyaya dair olumsuz bilişlerinin ve algıladığı bireysel ayrımcılığın travma sonrası stres semptomları ve iyilik hali ile ilişkili olduğu bildirilmiştir. Yazar aynı zamanda trans+ bireylerin öznel ve biricik kimliklerinin, deneyimlerinin ele alınabilmesi için sonraki araştırmalara nitel araştırma deseni kullanılmasını önermiştir. Bu çalışmalar Türkiye’de non-binarylerin temsiliyetinin bulunduğu ve yaşadıkları ayrımcılık deneyimlerini ortaya koyan öncül çalışmalardır.

Non-binary kimliklerin terapilerde nasıl ele alınması gerektiği, hukuk bağlamında akışkan kimliklere nasıl yer verileceği de incelenilen alanlardır. Örneğin Çelik (2018) tarafından gerçekleştirilen derleme çalışmasında post yapısal terapi ele alınarak, non-binary cinsiyet deneyimlerini araştırarak alan yazının sınırlı olması nedeniyle sistematik ve aile terapisi bağlamında bu konunun daha fazla araştırmalara konu olması (Blumer vd., 2012; Addison ve Coolhart, 2015) gerekliliğine değinilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında azınlık topluluklarının deneyimlerini terapi eğitimi, uygulaması ve kültürüne dahil etmenin bir yolunu bulmanın önemli olduğu belirtilmiştir (Çelik, 2018: 55). Queer kuramın ve savunduğu akışkan kimliklerin hayatın birçok alanını etkilemesi, yeniden yapılanması Erdoğan tarafından 2020 yılında Türkiye’de Queer kuramın hukuka uyarlanması da beraberinde getirmiştir. Söz konusu çalışmada, Queer kuramın kimliklerin akışkanlığına dair birçok savı olmasına ve kapsayıcı tavır göstermesine karşın queer hukuk kuramının eşitlik ilkesinin gerekliliklerini yerine getirebilmek adına kimliklerin yıkılması taraftarı olduğu belirtilmiştir (Erdoğan, 2020). Söz konusu çalışmalar ulusal alan yazına genel bir bakış sağlamaktadır.

Uluslararası alan yazında ise cinsiyet kimlik gelişimi alanında çalışmaların çeşitlendiği görülmektedir. Bu bağlamda ikili cinsiyet sistemi ve cinsiyet kimlik gelişimini ayrımcılık, damgalanma, beden disforisi, sağlık deneyimi kapsamında inceleyen bazı çalışmalara ulaşılmıştır. Örneğin Istar Lev (2010) tarafından yapılan bir çalışmada LGBTİ+ ebeveynler

tarafından yetiştirilen çocukların cinsiyet ve cinsel kimlik gelişimleri bir örnek vaka üzerinden incelenmiştir. Özgün kimliklerin ifade edilmesine izin verildiğinde çocukların genellikle neşeli oldukları ve yaşam doyumlarının yüksek olduğu belirtilmiştir. Bunun aksine atanan cinsiyetlerine dair cinsiyet normlarına uymaya zorlanan çocukların somurtkan, depresif ve sıklıkla davranışsal problemler sergileme eğiliminde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca cinsiyeti atipik olan ve cinsiyet beklentilerine uyma baskısı hisseden ortaokul çocuklarının uyum ve benlik saygısı zorlukları yaşadığı (Yunger vd., 2004), trans bireylerin cinsiyete bağlı psikolojik ve fiziksel istismar nedeniyle ergenlik yıllarında yüksek depresyon ve intihar riski altında olduğu (Nuttbrock vd., 2010) tespit edilmiştir. Cinsiyet kimliği azınlıkta olan çocuklar ve gençler, bozulmuş benlik kavramları, daha fazla diğerlerinden farklı hissetme duygusu belirtmiştir. Ek olarak atanmış cinsiyetlerine yönelik daha az memnuniyet bildirdikleri için onlara yardımcı olmak adına klinik stratejiler geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Carver vd. 2004'ten akt. Istar Lev, 2010: 280). Levitt ve Ippolito (2014) tarafından yapılan çalışmada Amerikan Birleşik Devletleri'nin farklı bölgelerinden transgender kimliğe sahip cinsiyet kimliklerini crossdresser, trans erkek, trans kadın ve butch lezbiyen olarak tanımlayan 17 katılımcı ile görüşülmüştür. Çalışmada katılımcıların cinsiyet kimliklerini tanımlama ve anlamlandırma deneyimleri nitel olarak araştırılmıştır. Katılımcılar trans kimliklerinin kendilerine artan bir uyum duygusu, kişisel gelişim ve gelişmiş kişisel ilişkiler sağladığını bildirmişlerdir. Katılımcıların 17'si de cinsiyet kimliklerinin oluşumunu cinsiyet kavramlarını tekrar tekrar inceledikleri ve benlik algılarıyla uyumunu sürekli müzakere ettikleri bir süreç olarak tanımlamışlardır. Katılımcıların 16'sı cinsiyet oluşum süreçlerinde kendi deneyimlerine benzer anlatıları duymanın ve cinsiyetlerini ifade edebilecekleri güvenli alanların ne kadar önemli olduğunu, cinsel kimliklerinin yaşamları boyunca nasıl birden fazla değişim geçirdiğini aktarmıştır. Çalışmanın analizinde ortaya çıkan sonuçlar sonrasında yazarlar düşüncelerini *“Yalnızca siyah ve beyaz boyalar mevcutken canlı renklere sahip bir manzarayı resmetmeye çalışmak gibi, katı ve uymayan bir paradigma içerisinde çok yönlü bir kimlik geliştirmeye çalışmanın ana temasını gösteriyor gibiydi.”* şeklinde ifade etmiştir. Alan yazındaki benzer temaların transgender kimlikler arasında ifade edilmesi, yararlı olabilecek ortak gelişimsel faktörler olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda araştırmada yer verilen Devor (2004)'un Transseksüel Kimlik Gelişimi ve Hiestand ve Levitt (2005)'in geliştirdiği Butch Cinsiyet Kimlik Gelişimi modelleri incelendiğinde, bireylerin kendilerine en uygun tanımlamaları ve cinsiyet düzenlemelerini gerçekleştirdikleri döneme kadar sıkıntı, kafa karışıklığı ve çeşitli kimlikleri test etme dönemleri geçirdikleri, kendilerine benzeyen insanlarla iletişime geçmek istedikleri ve araştırma yaptıkları alanlarda ortak bir noktaya değindikleri

dikkat çekmiştir (Levitt ve Ippolito, 2014). Bir başka çalışmada Gülgöz ve ark. (2019) 3-12 yaşlarında bulunan 317 trans çocukla toplumsal cinsiyet gelişimi (örneğin cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesi) üzerine bir araştırma yürütmüştür. Yapılan çalışmanın sonucunda çocuklara doğumla atanan cinsiyetlerinin ve ebeveynlerinin çocuklarını bu atanan cinsiyet doğrultusunda yetiştirmelerinin, gelecekte çocukların cinsiyetlerini nasıl tanımladıklarını ve/veya ifade ettiklerini doğrudan etkileyerek şekillendirmediği belirtilmektedir. Bu çalışma göstermektedir ki bireylerin ya da çocukların doğumda bir cinsiyetle dünyaya gelmelerinin veya aileleri tarafından belirli cinsiyet normları ile yetiştirilmelerinin, cinsiyet kimlikleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Non-binary bireylerin dünya üzerindeki yaygınlığını tespit etmek adına çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan birisi Twist ve Graaf (2019) tarafından non-binary bireylerin toplum ve topluluklardaki oranlarını hesaplamak için geliştirdikleri Cinsiyet Çeşitliliği Anketiyle gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirdikleri pilot çalışmaya 251 kişi katılmıştır. Katılımcıların %11'i kendini non-binary olarak, %1,2'si ise agender olarak tanımlamıştır. Bu çalışmaya kıyasla çok daha geniş bir örnekleme ulaşan Spizzirri ve ark. (2021) bir Güney Amerika ülkesinde (Brezilya'da) cinsiyet çeşitliliğinin oranını değerlendiren ilk çalışmayı gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Brezilya yetişkin nüfusunun 1.880.200'ünün kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamadıkları (non-binary) sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bir diğer çalışma ise Kanada'da 2021 yılında nüfus sayımlarında gerçekleştirilmiştir. Kanada dünyada bir ilki gerçekleştirerek nüfus sayımlarında non-binary ve trans bireylerin sayımlarını gerçekleştirmiştir. Açıklanan rakamlara göre 15 yaş ve üzeri bireylerde ülkenin %0,14'ü yani 41.355 kişi kendini non-binary, %0,19 yani 59.460 kişi ise trans birey olarak tanımlamaktadır (Statistics Canada, Census of Population, 2021). Bu sonuçlar göstermektedir ki non-binary bireylerin sayısı dünya üzerinde azımsanamayacak bir noktadadır.

Non-binary bireylerin artan görünürlükleri ve kimlik deneyimleri, ikili rejimin hâkim olduğu dünya düzeninde trans ve cis bireyler ile karşılaştırma, ayrımcılık deneyimlerinin ruh sağlığına etkisi, kimlik deneyimleri, sağlık hizmetleri, ruh sağlığı uzmanlarına dair bilgilendirmeler gibi pek çok başlık altında incelenmiştir. En kapsamlı ilk çalışmalara göz atıldığında Moradi ve ark. (2016) tarafından 2002-2012 yılları arasındaki 960 transgender araştırmanın içerik analizi önemli görülmektedir. Söz konusu çalışmada, transgender alanına giderek artan bir ilginin bulunduğu ancak araştırmaların yüzeysel ve yeterince dikkatli gerçekleştirilmediği belirtilmiştir. Özellikle psikoloji alanında, kimliklerle ilgili sorunlar, yaşam boyu gelişimsel deneyimler, sağlık hizmeti sağlayıcılarının olumlu gelişimini destekleyici eğitim ve yetkinlikleri konularında çalışmalara ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir.

(Moradi vd., 2016). Bir diğer kapsamlı çalışma Richards ve ark. (2017) tarafından genderqueer ve non-binary kimlikler adında bir kitap yayınlanmasıdır. Bu kitapta non-binary/genderqueer kimliklerin; tarihsel ve kültürel değişimlerine, aktivizmlerine, akademik teorilere, kanunlara ve yasalara, psikoterapiye, bedenlerine değinen farklı yazarlardan birçok çalışma bir araya getirilmiştir. Kendilerinin giriş kısmında da belirttiği gibi çok duyulmayan bir alan olmasından kaynaklı neleri nasıl ele alınması gerektiğini sorguladıkları ve zorlandıkları bu yazın bir baş yapıt haline gelmiştir (Richards vd., 2017). Non-binary kimlikleri konu alan bir diğer kapsamlı çalışma ise Rajunov ve Duane (2019) editörlüğünde gerçekleşmiştir. “Nonbinary: Cinsiyet ve Kimlik Anıları” kitabı 30 yazarın kendi deneyimlerini paylaştığı bir koleksiyondur. Yazarlar cinsiyet kimliklerinin çeşitlilikleri, cinsiyet ifadeleri, açılma deneyimleri, toplumsal sınırların etkileri gibi pek çok konuyu ele almıştır (Rajunov ve Duane, 2019).

Non-binary bireylerin kimlik deneyimlerine, toplum bağlamında bu deneyimin nasıl gerçekleştiğine odaklanan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Bradford ve ark. (2019) tarafından 25 genderqueer birey ile yapılan nitel görüşmedir. Bu görüşmeler sonucunda kimlik keşfi, dil eksikliği, cisgender ve trans yapı bozumu, iç grup ayrımcılığı gibi önemli temalar ortaya çıkmıştır. Bulgularda katılımcıların, cisgender anlatılar kadar (hatta daha çok) tıbbileştirilmiş ikili bir transgender anlatısını da ihlal etmekte olduğu bildirilmiştir. Bu çalışma genderqueer kimlikleri araştırma ve klinik uygulamada hegemonik cinsiyet ikilisinin ötesine geçmenin önemini vurgulamıştır (Bradford vd., 2019). İkili cinsiyet sisteminde kendini tanımlamayan bireylerin kimlik gelişim deneyimleri, önyargı, ayrımcılık ve damgalama yaşantıları üzerine Vijlbrief ve ark. tarafından 2020 yılında Amsterdam’da bir çalışma gerçekleştirilmiştir. On bir non-binary birey ile gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmeler, azınlık kimlikleriyle başa çıkma mekanizmalarını, dışlanmaya yönelik direnişlerini ve cinsiyet kimliklerini incelemektedir. Araştırmacılar çalışmalarında Hollanda’da ikilik dışı cinsiyetlerin dışlanma ve damgalanma ile karşı karşıya olduklarına değinmektedir. Söz konusu çalışmanın gerçekleştirildiği kültürel, siyasi bağlam değerlendirildiğinde, Hollanda’nın 2001 yılından beri eşcinsel evlilikleri tanıdığı ve her sene coşkulu Pride (Onur) yürüyüşlerine ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Ayrımcılıkla mücadele, aile, nefret suçu, toplumsal cinsiyet, kendini tanımlama, toplu eylem özgürlüğü ve iltica yasaları, politikaları konusunda 49 Avrupa ve Orta Asya ülkesi içerisinde LGBTIQ+ halkı için ayrımcı ülkeler sıralamasında Hollanda 13. sıradayken Türkiye 48. sırada yer almıştır (ILGA Europe, 2021). Bu da çalışmaların gerçekleştirildiği kültürel yapının önemine bir kez daha vurgu yapmaktadır.

Bir başka kültür bağlamında gerçekleştirilen çalışma ise Ward (2021) tarafından İngiltere’de gerçekleştirilmiştir. Bu nitel çalışmada, 16-21 yaş aralığındaki 10 non-binary birey

ile görüşme yapılmıştır. Cinsiyetleri/ergenlikleri ve kimlik sınırları bağlamında inceleme gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda bireylerin diğer queer insanlarla bağlantılarının artmasının, kimlik gelişimleri ve dünyaya ait olma duyguları için onaylayıcı bir alan yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Ward, 2021). Heiden-Rootes ve ark. (2023) tarafından transgender non-binary kimliklerin açılma deneyimlerinin incelendiği bir diğer çalışma toplumsal etkinin önemini vurgulamıştır. Kendini transgender non-binary olarak tanımlayan 17 katılımcının deneyimleri fenomenolojik yöntemle analiz edilmiştir. Çalışmanın önemli bulgularından biri transgender non-binary kimliklerin ailelerinin inanç sistemlerinde ve kültürel değerlerinde kendilerini anlamlandırmakta zorlandığıdır. Çalışma Ortabatı ve kırsal topluluklarda ailelerin dindar tutumlarının non-binary katılımcılarda güvensizliğe ve aileden kopmalara neden olduğunu bildirmiştir (Heiden-Rootes vd., 2023). Ward ve Lucas (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Birleşik Krallık'ta 16-21 yaş aralığında 10 non-binary gencin cinsiyet kimliklerinin düzenlenmesi ve sınırları Feminist Söylem Analizi aracılığıyla incelemiştir. Çalışma non-binary gençlerin kimliklerini kabul etmeleriyle özgürleştiklerini ancak toplumsal baskılar nedeniyle utanç hissettiklerini ve otosansür ile kimliklerini sınırlandırdıklarını bildirmiştir. Katılımcıların cinsiyet kimlik deneyimleri ile sosyal çevrelerinden izole olarak bireyselleştikleri çalışmada elde edilen bir diğer bulgudur.

Bilinmeyen bir olgunun anlaşılması için bilinenler ile karşılaştırmalar gerçekleştirilmektedir. İkili bir cinsiyet sisteminde non-binarylerin deneyimlerini anlamlandırmak adına da ikili trans ve cisgender bireyler ile karşılaştırmalı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri Warren ve ark. (2016) tarafından, 2932 cinsiyet azınlık bireyin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmada transgender kadın/erkek, cisgender ve non-binary bireylerin psikolojik refah düzeyleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre cinsiyet azınlığı alt gruplarının psikososyal deneyimlerini yalnızca cisgender bireylerden değil birbirlerinden de ayrı olarak ele almak önem taşımaktadır (Warren vd., 2016). Diğer bir örnek transgender ve toplumsal cinsiyete uymayan (TGNC) 15 birey ile Fiani ve Han tarafından gerçekleştirilen bir nitel çalışmadır. Çalışmada TGNC kimlik oluşumunda teori odaklı modellerin gözden kaçırdığı ayrıntıların, ikili ve ikili olmayan transgender deneyimlerinin arasındaki farklılıkların, benzerliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Fiani ve Han'ın (2019) en önemli bulgularından biri hem profesyonel hem de gündelik topluluklarda iki adımın önemini vurgulamasıdır: ikili olmayan deneyimleri açıkça kabul etmek ve non-binary nüfusun benzersiz ihtiyaçları, deneyimleri konusunda akıcılık kazanmak için çalışmak. Bunun yanı sıra ikili olmayan deneyimlerin görünürlüğündeki ve sayılarındaki artışa

da değinilmiştir (Fiani ve Han, 2019). Karşılaştırmalı çalışmalardan bir diğeri Stone ve ark. (2019) tarafından yalnızca transseksüel ve non-binary bireyler kapsamında değil aynı zamanda ırk deneyiminin örgütlenmedeki etkisini de değerlendirerek gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmada 26 transseksüel ve non-binary birey ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar elde edilen bulgularda en sık tekrar eden temalardan birinin katılımcıların kendine benzer bir deneyimin yanı sıra benzer bir geçmişe sahip insanları bulmanın önemi olduğunu vurgulamaktadır (Stone vd., 2019). Cheung ve ark. (2020) tarafından gerçekleştirilen nicel çalışmada non-binary bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri aynı şemsiye içerisinde bulundukları transseksüel bireylere kıyasla değerlendirilmiştir. Avusturalya’da ikili translar ve non-binary kimlikleri karşılaştıran bu çalışmada 895 ikili trans, 128 non-binary katılımcı yer almıştır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde nonbinary bireylerde depresyon ve kaygı seviyelerinin, uyuşturucu kullanım oranlarının ikili translara kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Non-binary kimliklerin deneyimlediği cinsiyet disforisi ve bunun partnerleriyle ilişkilenmelerine nasıl yansıdığı iki farklı çalışma ile değerlendirilmiştir. Murawsky (2023), 12 non-binary katılımcı ile nitel bir çalışma gerçekleştirmiş ve cinsiyet disforilerini, beden algılarını ve kimlik deneyimlerini aktarmıştır. Çalışma sonuçlarında non-binary kimliklerin translardan farklı bir cinsiyet disforisine sahip oldukları, tıbbi müdahalelerin ikili anlayışından dolayı çelişki yaşadıkları ortaya konmuştur. Araştırmacı transnormativitenin getirisi olan beden cinsiyetlendirmesinin non-binary kimlikler için uygun olmadığını bildirmiştir. Siboni ve ark. (2022) ise transgender non-binary katılımcıların partnerleriyle olan ilişkilerini ve cinselliklerini incelediği bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma transgender non-binary kimliklerin cinsiyet disforilerinin ilişkilenmelerinde ve cinselliklerinde zorlanmalara sebep olabileceğini bildirmiştir. Partner tarafından alınan sosyal desteğin ve kabullenici tutumun önemine vurgu yapan çalışmanın bir diğer ilginç bulgusu non-binary kimliklerin yüksek oranda non-binaryler ile partner olduğudur.

Non-binary/genderqueer bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımı ise önemli bir diğer başlık olarak görülmektedir. Scandurra ve ark. (2019) tarafından ikili olmayan sağlık hizmetleri alan yazınının kısıtlı olması üzerine bir alan yazın derlemesi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu derlemede non-binary/genderqueer bireylerin sağlıklarının ele alındığı çalışmaların ya ikili transgender ya da cisgender bireyler ile bir karşılaştırma içerisinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışmanın ilgi çekici bulgularından biri, kadın atanan non-binary/genderqueer bireylerin göğüs ameliyatından sonra yaşam kalitelerindeki artışa vurgu yapması olmuştur. Non-binary/genderqueer araştırmalarında hem metodolojinin hem de araştırma içeriklerinin

genişletilmesi gerektiği, klinik ve sağlıkla ilgili sosyal politikalar ve araştırma önerilerinin önemi bu derlemede rapor edilmiştir (Scandurra vd., 2019). Lykens ve ark. (2018) tarafından ise non-binary ve genderqueer bireylerin öznel sağlık hizmeti deneyimlerinin anlaşılması adına 10 non-binary/genderqueer bireyle nitel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgularında, katılımcıların sağlık hizmetlerine erişimde benzersiz sorunlar yaşadığına, ikili cinsiyet etiketlerini kullanmak zorunda hissettiğine ya da buna baskılandığına, sağlık hizmetlerinden yararlanmamayı tercih ettiğine, saygısızlığa ve ayrımcılığa uğradığına dair birçok anlatı bulunmaktadır. Araştırmacılar sağlık hizmeti sağlayıcıların cinsiyet atamaları yapmaktan kaçınmalarını, cinsiyet çeşitliliğine dair bilgi alanında yeterliliklerini geliştirmelerini ve bireylerin öznel deneyimlerini dinleyerek öğrenmelerini önermektedir (Lykens vd., 2018).

Toplumsal normların, ayrımcılık deneyimlerinin non-binaryler ve ruh sağlıkları üzerindeki etkisi de çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Bunlardan ilki Losty ve O'Connor (2017) tarafından non-binary bireylerin toplum ve normlar aracılığıyla hissettiklerinin ruh sağlığına yansımalarını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 19-29 yaş aralığında cinsiyet kimliğini gender-fluid, gender-queer, polygender, nonbinary trans, transguy ve nonbinary olarak tanımlayan 6 kişiyle psikanalitik olarak bilgilendirilmiş görüşmeler yapılmıştır. Analiz sonucunda, ikili cinsiyet sisteminde olmayan deneyimlerle ilişkili üç temel tema ortaya çıkmıştır. Bunlar “gelişen bir ikili olmayan cinsiyet”, “doğru ve yanlış dil” ve “görülen ve görülmeyen olmak” olarak belirtilmiştir. Araştırmacıya göre bu temalar, cinsiyet kimliklerinin çeşitliliği, karmaşıklığı ve bu kimliğin geliştirilmesi ve başkalarına iletilmesinde cinsiyet etiketlerinin ve zamirlerinin önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda non-binary bireylerin zihninde, belki de görülen ve görünmeyen, bağlantılı ve kopuk, anlaşılacak ve yanlış anlaşılacak, kabul edilmek ve reddedilmek arasında bir gerilim duygusu yaşama potansiyelinin altı çizilmiştir. Johnson ve ark. (2019) ise non-binary 14 ergenle nitel görüşme gerçekleştirmiş ve yaşadıkları azınlık stresinin farklı boyutlarını ve bu durumun ruh sağlıklarını ve iyilik hallerini nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışmanın önemli bulgularından birisi ergenlerin kimliklerini “geçersiz kılma” olarak deneyimledikleri spesifik azınlık stresi olmuştur. Bu geçersiz kılma, çalışmada kişinin kimliğini gerçek olarak kabul etmeyi reddetmesi olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda ergen katılımcılar kafa karışıklığı, kendinden şüphe duyma, ruminasyon ve içselleştirilmiş utanç gibi birçok olumsuz duygusal, bilişsel süreç deneyimlerini bildirmişlerdir. Bu çalışmanın verileri, kimliğin geçersiz kılınmasının özellikle non-binaryleri etkiyebilecek benzersiz bir azınlık stres biçimi olduğunu, onların sosyal ve duygusal refahlarını önemli düzeyde etkilediğini göstermiştir. Ayrıca çalışmanın değindiği bir başka önemli konu

ise non-binary bireylerin kadın atanma olasılığının daha yüksek olduğu (Harrison vd., 2012) ve grup içi geçersiz kılma farklılıklarının anlaşılmasını derinleştirmek için doğumda erkek olarak atanan non-binary temsili örneklerini içermesi gereksinimini sunması olmuştur (Johnson vd., 2019). Matsuno'nun 2019 yılında yayınlanan derlemesinde ise birçok sosyal sistemin ikili cinsiyet sisteminde işlediğine ve non-binary bireylerin sıklıkla mikro saldırılara, ayrımcılığa ve tacize maruz kaldıklarına bunun sonucu olarak da yüksek oranlarda olumsuz zihinsel sağlık sonuçlarından muzdarip olduklarına değinilmiştir. Knutson ve ark. (2022) tarafından gerçekleştirilen derleme çalışmasında ise non-binary ve genderqueer genç yetişkinlerin yüksek lisans gibi eğitim süreçlerinde deneyimledikleri ayrımcılık ve marjinalleşme deneyimlerinin ruh sağlığına etkilerine, bu etkilerin akademik başarılarına ve refahlarına ek engeller yarattığına vurgu yapılmıştır. Söz konusu çalışma akademide yaşanan bu sorunlar adına bireysel, kişilerarası ve yapısal düzeyde öneriler sunarak ikili sistemde kendini tanımlamayanların eğitim hayatlarındaki zorlukları en alt düzeye indirgemeyi amaçlamıştır (Knutson vd., 2022).

Bu alanda yapılan çalışmaların bir kısmı alandaki uygulayıcıların ve sağlık ekiplerinin non-binary bireylere yaklaşımının nasıl olması gerektiği ve temel danışmanlık yaklaşımları üzerinedir. Bunlardan ilki Richards ve ark. (2016) tarafından non-binary cinsiyet kimlikleri ile ilgili sınırlı alan yazını gözden geçirerek psikoloji alanı uzmanlarının non-binary, genderqueer danışmanlarına nasıl yardımcı olabileceklerine dair bir derleme çalışması ile gerçekleşmiştir. Uzmanların non-binary kimlikleri ve ifadeleri desteklemesi, patolojikleştirmemesi, kendini keşif süreçlerinde eşlik etmesi, aile, partner ve sosyal çevre ilişkilerinin ele alınması, bedensel müdahale isteğinde yol gösterici olması gibi birçok öneri sunulmuştur. Non-binary ve genderqueer kimliklenmeler için klinik kılavuz çalışmalarının ileriye dönük sonuç çalışmalarının yapılmasının tam zamanı olduğu ve hayati bulunduğu bildirilmiştir (Richards vd., 2016). Bir diğer çalışma ise Matsuno ve Budge tarafından (2017) ruh sağlığı eğilimleri ve kimlik gelişimleri, benzersiz deneyimleri ve klinisyenler/araştırmacılar için öneriler hakkında var olan anlayışı geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Transgender topluluğunun önemli bir kısmını oluşturan non-binary bireylerin, ikili translara kıyasla daha büyük olumsuz zihinsel sağlık riskleri yaşamalarına karşın kısıtlı bir araştırmaya konu olduğuna değinilmiştir. Araştırmacılar çalışmanın sonuç kısmında psikoloji alan uzmanlarını, cinsiyetin baskın ikili varsayımını sorgulamaya ve non-binary bireyleri içeren, onaylayan ortamlar yaratmaya teşvik ettiklerini belirtmiştir (Matsuno ve Budge, 2017). Conlin ve ark. (2019), danışmanlık çerçevesinden non-binary kimlikleri değerlendirdikleri 14 katılımcılı bir nitel araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışma non-binary kimliklerin gelişimlerinde non-binary kimliklerle ilgili bilgi edinmenin önemine vurgu yapmıştır. Katılımcılar toplumda ve LGBT topluluklarında

görünmezlik hislerini bildirmiştir. Sosyal destek ağlarının non-binary kimliklerin dayanıklılığını arttıran önemli bir unsur olması çalışmanın bir diğer önemli bulgusudur. Araştırmacılar non-binary danışanlar ile çalışan uygulayıcılara varsayımında bulunmamaları, ikilik dışı kimliklerle ilgili bilgilerini arttırmaları gibi öneriler sunmuştur (Conlin vd., 2019).

Kavramlar ve dilin, cinsiyet çeşitliliğine sahip kimliklerin gelişim sürecindeki önemi yakın zamanda alan yazında yerini almıştır. Thorne ve ark. (2023), non-binary ve genderqueer kimlikler için kavramlara sahip olmanın önemini 16 katılımcıyla nitel görüşmeler gerçekleştirerek araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarında katılımcılar için kavramların kendi kimliklerini keşif süreçlerinde kritik bir rol oynadığı bulunmuştur. Yanı sıra kavramların kimliklerin çevreleri tarafından görünürlüğü ve anlaşılması için de önemli olduğu vurgulanmıştır (Thorne vd., 2023).

Kendini ikili sistemde tanımlamayan bireyler ile ilgili uluslararası ve ulusal alan yazın göz önünde bulundurulduğunda, non-binary kimliklerin cinsiyet kimlik gelişim süreçlerine odaklanan ve model ortaya atan iki çalışmaya (bkz. İkili Olmayan Cinsiyet Kimlik Gelişim Modelleri: Eiesenberg, 2020; Waagen, 2022) ulaşılmıştır. Salinas-Quiroz ve Sweder (2023), non-binary kimlik gelişiminin 0-8 yaş arasında nasıl geliştiğini anlamlandırabilmek adına bu çalışmalardan yararlanarak bir derleme çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda çocukların içsel cinsiyet algılarının bulunduğu, temsil ve kavramla karşılaşmanın, aile tarafından özgün yetiştirilmenin ve onaylayıcı bir akran desteğinin önemi vurgulanmıştır. Araştırmacılar çocukların aile ya da akranlar tarafından destek almasa da gelecek senelerde çeşitliliğe şahit olduklarında kimliklerini anlamlandıracağını belirtmiştir (Salinas-Quiroz ve Sweder, 2023). Tüm bu çalışmalar göz önüne alındığında ve cinsiyet kimliğinin gelişimini etkileyen kültürel bağlamlar değerlendirildiğinde Türkiye ikliminde gerçekleştirilecek bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

2.6.3. İkili Olmayan Cinsiyet Kimlik Gelişim Modelleri

İkili olmayan kimliklerin cinsiyet kimlik gelişimleri, önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi alan yazında sınırlı çalışılan bir konu olmuştur. Worthen tarafından (2013) gruba özgü araştırmalar ve analizlerin gerekliliği *“belirli önyargı hedefleri arasında, önyargılarla mücadele çabalarının nasıl hem benzer hem de farklı olduğuna odaklanan çalışmalar büyük olasılıkla en başarılı olanlar olacaktır”* şeklinde vurgulanarak teşvik edilse de bu tür araştırmalar hala nadirdir (Fiani, 2018: 25-26).

Non-binary bireylerin cinsiyet kimlik gelişimi deneyimine odaklanan ve bunun üzerinden bir model sunan iki çalışmaya rastlanmıştır. Öncelikle bu çalışmaların ulaştıkları temalar Tablo 2.2.'de sunulacak, sonra da çalışmalarda değinilen önemli hususlara vurgu yapılacaktır.

Tablo 2.2. *Non-binary Cinsiyet Kimlik Gelişim Modelleri*

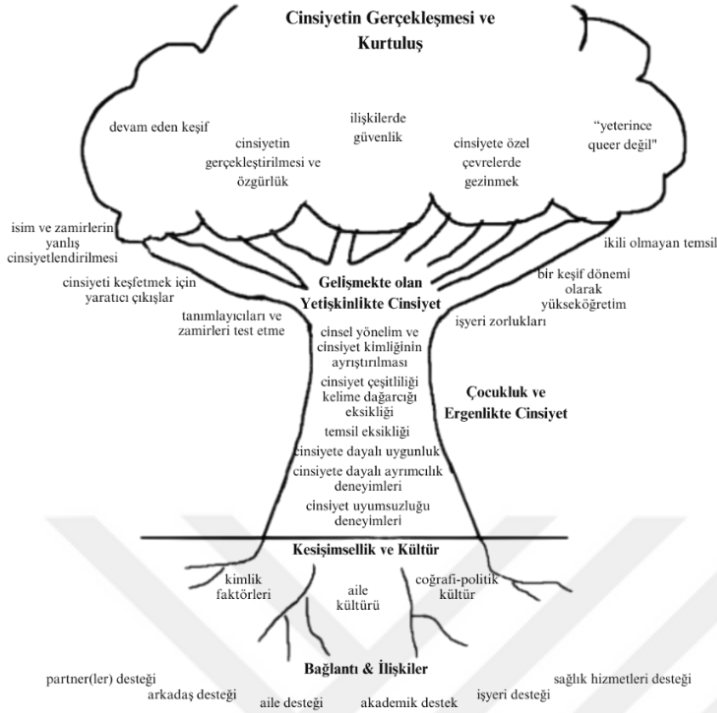
Eisenberg, 2020	Waagen, 2022
Kendini diğerlerinden farklı olarak kabul etmek	Bağlantı ve İlişkiler
Cinsiyet kimliği ve atanan cinsiyet ile ilgili rahatsızlık ve kafa karışıklığı	
Cinsiyet kimliğinin bedensel tezahürlerini tanımak	Kültürün Rolü ve Kimliklerin Kesişimselliği
“Zıt” ikili cinsiyetle özdeşleşme	
Queer kimliklere sahip insanları yansıtmak: arkadaşlar/internet/medya	Çocukluk ve Ergenlikte Cinsiyet
İkili cinsiyete uygunluk	
İkili cinsiyet normlarının ve senaryolarının reddi	Gelişmekte Olan Yetişkinlikte Cinsiyet
Cinsiyeti bir performans olarak belirlemek	
Farklı cinsiyet etiketleri ve tanımlayıcıları ile keşfetmek	Cinsiyetin Gerçekleşmesi ve Kurtuluş
Erkekliği ve kadınlığı kucaklamak	
Esneklik ve akıcılıkta özgünlük hissetmek	

Eisenberg (2020) tabloda belirtildiği gibi cinsiyet kimlik gelişimiyle ilgili 11 ana temaya ulaştığını belirtse de (a) sistemlerin, toplumun ve kültürün etkisi, (b) cinsiyet disforisi ve ruh sağlığı ve (c) cinsiyet ifadesi ile ilgili korku veya tereddüt olmak üzere üç adet diğer temanın da bulunduğunu bildirmiştir. Bunun yanı sıra çalışmasında temaların ortaya çıkmış olmasına rağmen her katılımcının cinsiyet kimliğine dair deneyiminin karmaşık, benzersiz ve doğrusal olmayan şekilde görüldüğünü de dile getirmiştir. Non-binary bireylerinin cinsiyet kimlik gelişiminin ikili sistemin sınırlayıcı doğasından ve ikili trans kimlik gelişiminden farklılaştığının açık olduğunu da vurgulamıştır. Farklılaşma bulunsa da belli noktalarda benzerlikler de yakalanmıştır. Örneğin, ikili translar için ortak bir deneyim olan **cinsiyet disforisi** ve **cinsiyet kimliğinin bedensel dışavurumları** bu çalışmanın non-binary katılımcıları tarafından da deneyimlenmiş unsurlar olmuştur (Eisenberg, 2020).

Bu çalışmadaki önemli bulgulardan birisi de katılımcılarının gelişimleri esnasında transgender kimlik temsillerine sınırlı maruz kalmalarını bildirmesi olmuştur. Sınırlı olsa da toplumda ve medyada mevcut olan küçük transgender temsili, katılımcılar için aynalama araçları olarak hizmet etmiştir. Çalışmadaki iki katılımcı da kimlik gelişiminin ayrılmaz bir parçası olarak medya, internet ve **queer insanlarla karşılaşma** unsurlarını aktarmıştır.

Medyada transgender bireylerin ve karakterlerin yaygınlığı ve toplumdaki cinsiyet çeşitliliğinin temsili, çeşitli cinsiyet kimliklerinin gelişimi için önemli görülmektedir (Eisenberg, 2020). Waagen'da (2022) çalışmasında bu temsilin eksikliğini, dil/kavram eksikliği bağlamında tartışmıştır. Çarpıcı bir farklılık olarak dile getirilen bu dil/kavram eksikliği, ikili kimliklerin aksine (cisgender ve trans kadın/erkek) non-binary bir bireyin deneyimini tanımlayacak bir dilin olmamasını ifade etmektedir. Bu nedenle kelime dağarcığının/terminolojinin, transgender ve cinsiyet çeşitliliğine sahip kimliklerin gelişim süreçlerindeki öneminin altı çizilmektedir (Levitt ve Ippolito, 2014; Waagen, 2022). Bu bulgular Vijlbrief ve ark. (2020) çalışmasında da desteklenmiştir. Çalışmanın katılımcıları cinsiyet kimliklerini keşfetme sürecinde genellikle bir karışıklık döneminden geçtiklerini, kim olduklarını aradıklarını ve **kimliklerini ifade edecek kelimelerden yoksun olduklarını** belirtmişlerdir. Katılımcılar kimliklerini adlandırabilecekleri “genderqueer” ve/veya “non-binary” gibi kavramlarla karşılaştıklarında kendilerini daha güvende hissettiklerini belirtmişlerdir (Vijlbrief vd., 2020). Waagen ise tez çalışmasında katılımcılarının 27-31 yaş aralığında bulunduğunu, katılımcılarının şu anda kimlikleriyle ilgili bilgilerinin bulunduğunu ancak ergenlik dönemlerinde non-binary kimlikler hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını bildirmiştir. Bu durumun kohort etkisi olabileceğini aktarmıştır. Bunun yanı sıra non-binary kaygılar ve deneyimler hakkında farkındalık yaratmanın değerine vurgu yapılmıştır. Bu farkındalığın cinsiyet onaylayan uygun bakımı teşvik edebileceğini dile getiren Waagen (2022) olumlu tıbbi deneyimlerin trans bireylerde depresyon ve anksiyete gibi ruh sağlığı belirti şiddetlerinde azalma ile sonuçlandığının altını çizmiştir. Waagen'in modeli yalnızca temaların okunması ile anlaşılmamaktadır. Alıntılar ve Waagen'in modelinin anlaşılır olması bakımından model ağacına Şekil 2.1.'de yer verilmiştir.

Şekil 2.1. *Waagen'ın Non-binary Cinsiyet Kimlik Gelişimi Model Metaforu*

Doğumda atanan cinsiyet ile cinsiyeti uyuşmayan bireylerin cinsiyet kimliği gelişim sürecini betimlemek için oluşturulan diğer modellerin çoğu kez doğrusal bir tarzda betimlendiği görülmektedir (bkz. Lev, 2004; Bilodeau, 2005; Hiestand ve Levitt, 2005; Levitt ve Ippolito, 2014; Pardo ve Devor, 2017). Waagen (2022) tarafından ortaya atılan model betimlemesi ise doğrusal olsa da non-binaryler için birbiriyle ilişki içerisinde, sürekli büyümeye ve gelişmeye devam eden gelişim aşamalarına yer veren bir ağaç şeklindedir. Bu ağaç metaforu, temel unsurların (temalar ve alt temalar) birbirini etkileyerek inşa edildiğini ve yaşam boyunca genç yetişkinliğe kadar büyümeyi temsil ettiğini iletmek için yararlı bulunmuştur. Ayrıca ağacın tabanı olan toprak ve köklerin, ağacın diğer tüm unsurlarını etkilediği fikrini taşımaktadır. Ağaç gövdesi benzer şekilde dalları ve ağaç örtüsünü etkilemektedir. Bu metaforik oluşum, araştırma katılımcılarının gelişim süreçleri boyunca sürekli olarak kültürlerinin, ailelerinin, arkadaşlarının ve çevrelerinin onları etkilediği söylemleri adına önem taşımaktadır (Waagen, 2022). Waagen tarafından ortaya atılan bu model hem kültürün tüm ağacı etkilediğine değinerek kendi kültürümüzde gerçekleştirilen bu çalışmanın önemini vurgulamış hem de söz konusu çalışma için yol gösterici olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de ikamet eden/etmiş kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan bireylerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerdeki amaç non-binarylerin cinsiyet kimlik gelişim deneyimlerini derinlemesine anlamaya çalışmaktır. Bu bölümde araştırmanın yöntembilimi, seçici örnekleme, verilerin toplanması ve analizi, araştırmacının rolü ve araştırmanın güvenilirliğine dair bilgiler aktarılmıştır.

3.1. Yöntembilim

Katılımcıların yaşam deneyimlerinin incelenmesi için söz konusu çalışmanın deseni nitel analiz yöntemlerinden Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA) olarak belirlenmiştir. Sebep-sonuç ilişkisini açıklamayı hedefleyen niceliksel araştırmaların aksine niteliksel yöntem; sosyal olguları, sosyal süreçleri/faaliyetleri, kişilerarası ilişkileri keşfetme, anlama, kavrama ve yorumlama amacıyla hareket etmektedir. Ayrıca farklılıkların ve benzerliklerin bağlamlardaki örüntüleri hakkında soru sorma imkânı tanıma ve de değişkenlerden daha duyarlı kavram ihtiyacını karşılama imkânı sunmaktadır (Kümbetoğlu, 2020: 17). Nitel analiz yönteminde odaklanılan, araştırılan bir olgunun sınanması ya da doğrulanması değil derinlemesine keşfedilmesi ve anlaşılmasıdır (Şahin, 2020: 31). Nitel analiz yöntemlerinden olan Fenomenolojik Araştırma deseni, paylaşılan tecrübelerin özü olduğu varsayımından hareket ederek bir olguyu deneyimleyenlerin gözünden bakarak anlamaya çalışmaktadır (Güçlü, 2019: 259). Doğası gereği “karmaşık, duygusal ve belirsiz” olgularda kullanılması uygun görülen Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz’in (Creswell, 2013) söz konusu çalışmada non-binary bireylerin cinsiyet kimlik oluşturma ve yaşantılama süreçlerine ilişkin kültürel farklılıkları da içerisinde barındıran (inanç, toplumsal roller vb.) kişisel deneyimlerini yansıtabilmesi adına uygun olduğu düşünülmektedir.

Araştırmacı olarak nitel analiz yöntemini tercih etmemdeki kişisel gerekçem ise çalışmanın konusunu oluşturan ikili olmayan kimlik deneyimlerine karşı Türkiye’de farkındalığın, akademik ilginin ve bu alandaki bilimsel çalışmaların sayısının az olması nedeniyle bu kimliklerin varoluşlarının kendi seslerinden duyulmasına dair isteğimdir.

3.2. Örneklem ve Seçici Örneklem

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA), olguyu bütün yönleriyle deneyimlemiş 3-4 ila 10-15 kişi arasında değişen heterojen bir grupla çalışarak olguyu anlamayı hedeflemektedir (Creswell, 2013: 78). Bu nedenle örneklem ulaşmak için kartopu ya da amaçlı örneklem yöntemleri önerilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 74).

Araştırmanın örneklem grubunu kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan (non-binary) bireyler oluşturmaktadır. Bireylerin Türkiye bağlamında cinsiyet kimliklerinin gelişimini etkileyen kültürel faktörler değerlendirileceği için Türkiyeli olmaları ve 18 yaşın üzerinde olmaları sınırlılık olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında bu koşulları sağlayan kendilerini ikili olmayan kimlikler yelpazesinde (non-binary, trans non-binary, interseks non-binary, genderqueer vb.) tanımlayan 11 kişiye ulaşılmıştır. Araştırmada katılımcıların, tanımlayıcı özellikleri gizlilik ve anonimliği sağlamak amacıyla değiştirilmiştir (Smith ve Osborn, 2008'den akt. Şahin, 2020: 34). Katılımcılara kod olarak birer gezegen ismi verilmiştir. Aşağıdaki Tablo 3.3.'te araştırmaya gönüllü olarak katılan kişilere ilişkin demografik bilgiler aktarılmıştır.

Tablo 3.3. Katılımcı Özellikleri

Katılımcı Kodu	Yaş	Eğitim Düzeyi	Meslek	Cinsiyet Kimlikleri	Cinsel Yönelimleri
Antares	27	Lisans	STK Çalışanı	Trans Nonbinary	Biseksüel
Castor	30	Yüksek L.	STK Çalışanı	Nonbinary	Biseksüel
Eris	26	Lisans	STK Çalışanı	Trans Nonbinary	Biseksüel+
Jüpiter	28	Yüksek L.	STK Çalışanı	İnterseks Nonbinary	Biseksüel
Merkür	28	Yüksek L.	Öğrenci	Transmaskülen Nonbinary	Biseksüel & Panseksüel
Neptün	32	Lisans	Öğrenci & İşçi	Nonbinary	Lezbiyen+
Plüton	21	Lisans	Öğrenci	Trans Nonbinary	Biseksüel+
Satürn	26	Lisans	Kamu Çalışanı	Genderqueer	Gey
Sirius	30	Lisans	Aşçı	Nonbinary	Gey
Uranüs	23	Lisans	Öğrenci	Genderqueer	Queer
Venüs	21	Lisans	Öğrenci	Nonbinary Agender	Panseksüel

3.3. Ölçüm Araçları

Çalışma kapsamında non-binary bireylerin kişisel yaşam deneyimlerine ve cinsiyet kimliklerinin gelişimine yönelik öznel yaşantılarını anlayabilmek adına yarı-yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde her ne kadar sorular görüşme öncesinde belli olsa da akış sürecinde ek soruların sorulması konusunda katı bir çerçeve bulunmamakta, görüşme boyunca ya da görüşmeler arasında sorular yeniden

geliştirilebilmektedir (Smith ve Osborn, 2008'den akt. Şahin, 2020: 38). Görüşme soruları katılımcıların kendilerini rahat ifade edebilecekleri ve esneklik sağlayacak şekilde açık uçlu ve tarafsız olarak kurgulanmıştır. Sorular tez danışmanı Dr. Öğr. Üyesi Fatma Mahperi Uluyol ve pilot görüşme gönüllüsü doktora öğrencisi Havva Benan Baran tarafından verilen geri dönütler aracılığıyla yeniden yapılandırılmıştır. Söz konusu çalışmanın yarı yapılandırılmış görüşme soruları *EK-2*'de yer almaktadır.

3.4. İşlem

Araştırmada veri toplama sürecine başlamadan önce Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan çalışmanın yürütülmesi için gerekli onay alınmıştır (*EK-1*). Nitel araştırmalarda görüşme, gözlem, yazılı belge incelemesi gibi birçok veri toplama yöntemi bulunmaktadır. Söz konusu çalışmada ise görüşmeler aracılığıyla veri toplanmıştır. Görüşmelerde kullanılması için araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış form oluşturulmuştur. Açık uçlu sorular ilk olarak danışman görüşüne sunularak yeniden yapılandırılmış sonra da pilot görüşmede alınan geri dönütler aracılığıyla son haline getirilmiştir.

Ana çalışmaya başlamadan önce görüşme sorularının konuya uygunluğunu ve kapsayıcılığını değerlendirmek amacıyla bir pilot görüşme daha gerçekleştirilmiştir. İkinci pilot görüşme sonrasında sorularda herhangi bir problem olmaması ve katılımcının örnekleme uygun olması nedeniyle araştırma örneklemine dahil edilmiştir. Görüşmeler Google Meet platformu üzerinden çevrimiçi görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara onam formu görüşme platformu aracılığı ile iletilmiş ve katılımcılardan formu okuduktan sonra sesli onayları alınmıştır. Katılımcılar çalışmanın içeriği ve bilgilerinin gizli kalacağı konusunda haberdar edilmiştir. Görüşme boyunca ses kayıtları, katılımcıların bilgisine ve onayına dayalı olarak Iphone 8 telefon aracılığıyla kaydedilmiştir.

Araştırmada 11 non-binary ile Ocak-Nisan 2023 tarihleri arasında derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ülkemizde yaşanan 6 Şubat tarihli deprem felaketi nedeniyle şubat ayında görüşme gerçekleştirilmemiştir. Görüşme süreleri yaklaşık olarak 45-75 dakika arası değişmektedir.

3.5. Araştırmacının Rolü

Bu çalışmanın araştırma ekibi iki kişiden oluşmaktadır: bir yüksek lisans öğrencisi ve bir danışman. Yüksek lisans öğrencisi olan Ecem kendini 27 yaşında ikili cinsiyet sisteminde yer edinmeyen bir psikolog olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmanın konusu da kendi deneyimine dair kişisel merakından yola çıkarak gelişmiştir. Söz konusu durum araştırmacı ile non-binaryler arasındaki güven ilişkisinin daha rahat kurulmasına aracı olmuş ve katılımcıların kendilerini daha rahat ifade edebildikleri duyulmuştur. Çalışmanın danışmanı üniversitede Dr. Öğretim Üyesi olarak görev almakta ve LGBTİ+ ulusal alan yazınına da kıymetli katkılar sağlamaktadır.

Çalışma öncesinde araştırma ekibi LGBTQIA+ bireylerin genel deneyimleriyle ilgili alan yazın ve bu alandaki klinik deneyimlerinden yola çıkarak verilere dair beklentilerini bildirmiştir. Araştırma ekibi ilk cinsiyet kimliği gelişiminde bireylerin kendi kimliklerini keşfederken hislerini anlamlandırmada, tanımlamada heteronormatif sistem ile bir uyumsuzluk içerisinde olacakları için kendi içlerinde bir karmaşa yaşayacaklarını düşünmüştür. Bu uyumsuzluk hissinin, ikili cinsiyet kategorilerinde bir yer edinmemelerinden kaynaklanmış olabileceği ve nelere yol açabileceği tartışılmıştır. Non-binary kimliklerin, kimlik kabul süreci öncesinde önce ikili cinsiyet sistemi içerisinde yer edinmeye çalıştıkları ve kendilerini sorguladıkları bir aşamanın olabileceği not edilmiştir. Aynı zamanda deneyimledikleri uyumsuzluk hissinin olumsuz iyilik hali ile ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Son olarak kimlikleri ile ilgili kavramlara ve temsillere ulaşılmasıyla, kimlik keşif sürecinde kimlik sorgulama ve ardından kabul aşamasının geleceği öngörülmüştür.

3.6. Saha Deneyimleri

Saha deneyimleri, araştırma sürecinde araştırmacı tarafından gerçekleştirilen gözlemleri, yaşantıları, duyguları ve önemli durumları belgelemek amacıyla tutulan yazılı kayıtlardır. Araştırmacı mevcut çalışmada katılımcılara, gönüllü olarak yer aldığı STK'ların gönüllü ağı ve kendi sosyal medya hesaplarından gerçekleştirdiği duyurular aracılığıyla ulaşmıştır. Buna ek olarak katılımcılar ile güven ilişkisi kurulmasından sonra katılımcılar kendi çevrelerinden insanları da araştırmaya katılması için yönlendirmiştir. Duyuru ve kartopu örnekleme yöntemleri aracılığıyla 11 bireysel görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların neredeyse hepsi farklı bir şehirde yaşamaktadır. Bu nedenle görüşmeler çevrimiçi ortamda yapılmıştır. Görüşmelerin öncesinde katılımcılar ile tanışma, kısa bir sohbet gerçekleştirme ve derneklerle organik bağların ifade edilmesi yollarıyla güven bağı

kurulmaya çalışılmıştır. Katılımcıların araştırma sürecine dair soruları, görüşmelerin öncesinde ya da sonrasında yanıtlanmıştır. Süreçte katılımcı olmaya gönüllü olduğunu belirtip görüşme gerçekleştirilemeyen iki kişi olmuştur. Bu bireylerden biri sağlık sorunlarını bildirmiş ve hiç görüşme planlamamıştır. Diğeri ise yaklaşık üç kez görüşme günü ve saati planlamış ancak çeşitli sebeplerle yoğun olduğunu dile getirerek ertelemiş ve katılmamıştır. Araştırmacı olarak bu erteleme sürecinde üzüntü ve sinir duyguları not alınmıştır.

Görüşmeler ilerledikçe araştırmacı kendini duygusal olarak zaman zaman tetiklenmiş hissetmiştir ve bu noktada psikolojik destek almanın onun için yararlı olduğunu bildirmiştir. Görüşmeler esnasında katılımcılar ile ortaklaşan deneyimlerinde sürece katılmak ve sohbet etmek isteği, nesnel kalmaya karşı zorluk çekmek araştırmacı için not edilen bir diğer zorlantıdır. Benzer şekilde katılımcıların zorbalık, ötekileştirme deneyimlerini ya da aile yaşantılarını aktarırken gözlemlenen duygusal yoğunlukları, araştırmacının nötr kalmakta zorlandığı noktalar olmuştur. Son olarak görüşmeler sonrasında katılımcılara yöneltilen eklemek istediğiniz bir şey olur mu sorusuna katılımcıların neredeyse hepsi olumlu geri dönütlerde bulunmuştur. Katılımcıların aktif bir şekilde aktivizm sürecinde yer alması geri dönüt aşamasında kimi zaman yöneltilen soruların deneyimlerini tam olarak kapsamadığı ya da daha özel sorular beklediklerine yönelik eleştirilere temel oluşturmuştur. Bu şekilde alınan eleştiriler araştırmacının kimi zaman gerçekleştirilen araştırmayı sorgulamasına kimi zamansa kendini yetersiz hissetmesine aracı olmuştur. Görüşmeler tamamlandıktan ve analiz süreci tamamlandıktan sonra katılımcı teyidine başvurulduğunda neredeyse bütün katılımcıların (10/11) olumlu geri dönütü, araştırmacının kaygılarının azalmasına yardımcı olmuştur.

3.7.Araştırmanın Analizi

Söz konusu tez çalışmasının bütün görüşmeleri ve görüşmelerin deşifreye dökülme işlemi araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA) süreci temel alınarak irdelenmiştir. YFA’da veri analizi yapmanın tek bir doğru yolu bulunmamaktadır (İlerisoy, 2023: 520). Hycner (1985) tarafından ortaya atılan sekiz aşamalı YFA süreci önyargıların not edilmesi ve engellenmesi ile başlamaktadır. Tez çalışmasında da takip edilen sekiz aşama şu şekildedir: “Ses kaydına alınan görüşmelerin deşifre edilmesi, genel kanaat oluşturulması için tüm kayıtların dinlenmesi ve deşifrelerin tekrar tekrar okunması, anlamlı ifadelerin tespiti ve önemli görülenlerin listesi, araştırma sorusu ile edinilen anlamların ilişkilendirilmesi, yakın anlamdaki önemli ifadelerin temalar altında bir araya getirilmesi, ana temaların belirlenmesi, tüm görüşmelerin özetlenmesi ve temaların

gözden geçirilmesi, görüşmelerden elde edilen tüm temaların birleşik bir özet halinde sunulması” (Güçlü, 2019: 259-265).

YFA sürecine uygun olarak analiz aşamasına başlanmadan önce araştırmacı incelenen fenomenle yani cinsiyet kimlik gelişimi ile ilgili kişisel deneyimlerini betimlemiştir. Bu aşamanın amacı araştırmacının tamamen olmasa da kendi yaşantılarından, önyargılarından sıyrılmak olarak aktarılmaktadır (Creswell, 2013: 193-194). Araştırmacı tarafından deşifre edilen görüşmeler aşına olma gerçekleşene kadar tekrar tekrar okunmuştur. Araştırmacılar tarafından notlar alınarak, önemli ifadeler belirlenmiştir. Deneyimin özünde tekrar eden ve farklılaşan ifadeler gruplandırılmıştır. Bu süreçte araştırmacıların görüşleri karşılaştırılarak ve tartışılarak ortaklaşmıştır. Katılımcıların fenomen hakkında ne deneyimlediklerini ifade eden dokusal betimleme ve nasıl deneyimlediklerini ifade eden yapısal betimlemeler birleştirilerek fenomenin karma betimlemesi yani deneyimin özüne ulaşılmıştır. Belirlenen alt ve üst temalar katılımcıların söylemleri ile desteklenmiştir.

3.8. Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik ve güvenirlik kavramları daha çok nicel araştırmalardan aşına olunan sayısal ifadelerdir. Geçerlik kavramı bazı nitel araştırmacılar tarafından nitel araştırmaya uygulanamaz (Golafshani, 2003) olarak belirtilirken bazıları tarafından metodolojik bir unsur (Sarantakos, 2012) olarak değerlendirilmektedir (Güçlü, 2019: 392). Nitel araştırma yöntemlerinde araştırmacı bir araç olarak, öznel görüşü ve bakışıyla araştırma sürecinin içerisinde bulunmaktadır ve bu durum bir kısıtlılık olarak değerlendirilmemektedir. Çalışmanın bilimsel zeminin desteklenmesi için nitel araştırmalara özgü güvenirlik yöntemleri bulunmaktadır (Tanyaş, 2014’ten akt. Şahin, 2020: 41). Nitel bir araştırmada geçerlik kavramı ise bulguların doğruluğunun değerlendirilmesi amacıyla bir girişim olarak aktarılmaktadır. Bulguların doğruluğunu ise en iyi araştırmacı ve katılımcıların tanımlayabileceği ifade edilmektedir (Creswell, 2013: 249). Söz konusu tez çalışmasının araştırmacıları ilk kodlamadan, temaların son haline gelmesine kadar sürekli fenomen ve katılımcıların deneyimleri hakkında tartışmış ve fikir birliğine vararak ilerleme göstermiştir.

Lincoln ve Guba (1985) tarafından nitel araştırmalar için geçerlik ve güvenirlik yerine daha uygun olabilecek alternatif kavramlar önerilmiştir: iç geçerlik yerine inandırıcılık, dış geçerlik yerine aktarılabilirlik, iç güvenirlik yerine tutarlılık ve dış güvenirlik yerine teyit edilebilirlik (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 264-272). İnandırıcılık boyutunda yer alan “katılımcı teyidi”, Lincoln ve Guba (1985) tarafından “inanırlığın sağlanması için en kritik teknik” olarak

bildirilmiştir (Creswell, 2013: 252). Söz konusu tez çalışmasında da güvenilirlik sağlanması amacıyla oluşturulan temalar katılımcılara gönderilmiş ve deneyimlerini ne kadar karşıladığı sorulmuştur. Katılımcılardan 1 ile 10 arasında bir puan vermesi istenmiştir. On bir katılımcının 10'undan alınan geri dönüşler sonucunda puan aralıklarının 8-10 arasında değiştiği ve ortalama puanın 9.4 olduğu bulunmuştur.

Nitel araştırmalarda araştırmacıların bu geçerlik güvenilirlik unsurlarından herhangi ikisiyle meşgul olmaları önerilmektedir (Creswell, 2013: 253). Söz konusu tez çalışmasında inandırıcılık katılımcı teyidiyle, aktarılabilirlik ve tutarlılık derinlikli görüşmelerin yapılması ve doğrudan alıntılara yer verilmesi ile, teyit edilebilirlik ise uzman görüşünün alınması ile gerçekleştirilmiştir. Bu unsurlara ek olarak araştırmacı tarafından saha deneyimlerinin not alınması, araştırma sürecindeki adımları ve gözlemleri belgelemekte, sürecin izlenebilirliğini arttırmakta ve geçerlik güvenilirliğe katkı sağlamaktadır. Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında mevcut çalışmanın geçerlik ve güvenilirliği sağladığını söylemek mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümü nitel araştırma yöntemine uygun olarak verilerin toplanması ve YFA deseniyle analiz edilmesi sonucu ortaya çıkan bulgulardan oluşmaktadır. Görüşmelerin çözümlenmesiyle Türkiye’de non-binarylerin cinsiyet kimlik gelişimlerine ilişkin (1) Kimlik gelişiminin dönüm noktaları ve (2) Kimlik gelişimini etkileyen faktörler olmak üzere iki üst tema belirlenmiştir. Üst temalar ve ilişkili alt temaları diğer bir deyişle tüm çerçeveyi gösteren bir tablo hazırlanmıştır (Tablo 4.4.). Görüşmeler neticesinde katılımcılardan elde edilen ifadeler doğrudan alıntılar şeklinde bulguların sunumu için kullanılmıştır. Böylece katılımcıların yaşadıkları deneyimleri, bu deneyimleri nasıl algıladıklarını ve ifade ettiklerini göstermek amaçlanmıştır. Etik ilkeler göz önünde bulundurularak katılımcıların şahsi kimlikleri gizli tutulmuş ve katılımcılara kod verilmiştir.

Tablo 4.4. Katılımcıların Cinsiyet Kimlik Gelişim Deneyimi YFA Temaları

KİMLİK GELİŞİMİNİN DÖNÜM NOKTALARI			KİMLİK GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER		
1	DUYARLILAŞMA	İkili cinsiyet sistemiyle karşılaşma	1	CİSHETERONORMATİF SİSTEM	Dil/kavram eksikliği
					Özdeşim eksikliği
2	BOCALAMA – İKİLİ TAHAYYÜL	Başa çıkma yolu: Bastırma, yok sayma	2	YASAL HAKLAR	Eğitim/Sağlık/İş Hayatı Deneyimi
		İkili sisteme uyma			
		Yönelim üzerinden anlamlandırma			
3	İKİLİK DIŞI KİMLİK İNŞASI	Özdeşim nesnesi ile temas	3	AYRIMCILIK VE ÖTEKİLEŞTİRME	Muhafazakâr yapı
		Kavramla karşılaşma			
		İkililiğin sınırlarının esnemesi			
4	OTANTİK KİMLİĞİ GERÇEKLEŞTİRME	Anlamlandırma ile gelen iyilik	3	AYRIMCILIK VE ÖTEKİLEŞTİRME	Örgütlülük-STK’lar
		İkiliklerin, kategorilerin kalkması			
		Bölünmüş hayat deneyimi			
5	SÜREĞEN KEŞİF				Yakın çevre desteği

4.1. Kimlik Gelişiminin Dönüm Noktaları

Non-binarylerin aktarımları cinsiyet kimlik gelişiminde pek çok dönüm noktasının varlığına işaret etmiştir. Bu ana temada bulunan dönüm anları katılımcıların her birinde aynı yaş dönemlerinde ya da aynı doğrultuda ilerlememektedir. Fakat cinsiyet kimliği keşfini etkileyen faktörler nedeniyle bu süreçte dair ilerleme farklı olsa da temelde belli toplumsal

kalıplara karşılaşma ve bu kalıpların kırılması ile kimlik keşfinin sürdüğü görülmektedir. Katılımcıların paylaştığı bu kırılma anlarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyabilmek adına beş alt tema belirlenmiştir. Bu alt temalar (1) Duyarlılaştırma, (2) Bocalama-İkili tahayyül, (3) İkilik dışı kimlik inşası, (4) Otantik kimliği gerçekleştirme ve (5) Sürengen keşif olarak tanımlanmıştır.

4.1.1. Duyarlılaştırma: “İkili Cinsiyet Sistemiyle Karşılaşma”

Katılımcıların hepsi yaşamlarının bir döneminde ikili cinsiyet sistemini ve bu sistemin oluşturduğu cinsiyet normlarını fark ettiklerini; bu farkındalık sonrasında normlara uyumsuzluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu uyumsuzluk deneyimi baskın olarak aile, okul ve akranlar gibi sosyal çevre aracılığıyla gerçekleşmiştir. Non-binary katılımcılar ikili sistem normlarına dair duyarlılaştırma deneyimlerini küçük yaşlardan itibaren en sık etkileşim içinde oldukları aileleri aracılığıyla da yaşamıştır. Çocukluk yıllarında ebeveynlerinin cinsiyet kalıplarına uymaları yönünde baskıları bazı katılımcılar (Merkür, Venüs) şu şekilde aktarmıştır:

Kıyarak yürüdüğüm için bana kızmıştı. Vurdu mu hatırlamıyorum açıkçası yalan söylemek istemiyorum. Ama orada bayağı kızmıştı, onu hatırlıyorum. Hani nasıl karı gibi yürürsün? Karı gibi yürümeyi bırak. Düzgün yürü falan hani sırtını dik tut, götünü sallama, el kol hareketlerine dikkat et. Böyle söylemlere maruz kalıyordum küçükken. (Venüs)

...annem şey diyordu saçımı böyle örerlerdi. Ben hep böyle bağrınırdım saçımı çekiyorsun bilmem ne diye. Ben senin saçını toplayayım diye doğurdum falan. İşte ne bileyim annem kız çocuğu olsun çok istemiş falan beni çok sevmiş, çok istemiş. Şey falan diyor hatta seni yapmak için babanı köşelere sıkıştırdım *gülüyor*. (Merkür)

Ebeveynleri tarafından ikili cinsiyet sistemindeki cinsiyet normlarına uygun davranması için yönlendirilmelerine karşın katılımcıların neredeyse hepsi cinsiyet kimliklerinin farklı olduğuna dair ilk duyarlılaştırma ve uyumsuzluk deneyimlerinin çoğunlukla okul çağlarında gerçekleştiğini bildirmiştir. Aileler tarafından verilen mesajlar muğlak olsa da okul gibi sosyal ağlarda ikili cinsiyet sistemi baskın bir şekilde yer almıştır.

...ikili cinsiyet kalıplarına uymadığımı hissetmeye başladığım herhalde ilkokul bir gibi bir şey. Okula başlamam ve sosyalleşmem ile birlikte ama böyle iki kategori varmış. Ben bunlarda yokum gibi bir his doğdu...Teneffüste kızlar ayrı takılıyor, erkekler ayrı takılıyor. Ben böyle ben neredeyim yok mu kardeşim iki seçenek mi var? Çünkü ikisinde de kendimi tam ait hissetmiyordum. (Jüpiter)

Non-binary kimliklerin bu duyarlılaştırma deneyimlerindeki temel nokta okul gibi sosyal çevre ağlarında kuralların, beklentilerin ikili cinsiyet sisteminde düzenlenmesi temelinde gerçekleşmiştir. Örneğin Neptün okulda ikili cinsiyet sınıflandırmasını “...okulda da işte kadınlar, erkekler, kızlar buraya erkekler şuraya falan filan ayrılıyorsun ve hep kadınların

olduğu gruba atılıyorum yani...” sözcükleri ile ifade etmiştir. Eğitim sisteminde okul öncesi eğitimden başlamak üzere tüm eğitim seviyelerinde öğrencilere yönelik tutum ve davranışlar ikili cinsiyet sisteminde kategorize edilmektedir. Tuvaletler, okul formları, oyun grupları veya etkinlikler ikili cinsiyet temelinde net kategorilerle ayrılmıştır. Katılımcılar okullarda tuvaletler, akranlar, kıyafetler ve oyunlar aracılığıyla maruz kaldıkları katı ikili cinsiyet sistemiyle ilgili hissettikleri uyumsuzluk, tuhaflik hislerine anlatılarında sık sık yer vermiştir.

...arkadaşlarım aslında, çünkü böyle hani eğlendiğimiz ya da ilgi alanlarımız farklılaşıyordu ve böyle hani tam şeyde oluyor ya o beşinci sınıf. O 10 yaştan sonra özellikle böyle iyice kızlar kız gruplarına, erkekler erkek gruplarına falan gitmece gibi bir şey olduğunda. Ben baya bocaladım... (Castor)

Akranlar üzerinden cinsiyet normlarına maruz kalmak ve bir tarafı seçmeleri gerektiği yönündeki beklentilerin varlığı katılımcıların bahsettiği bir diğer deneyimdir. İçeride kapanma, kendi davranışlarını sorgulama, uyumsuz ve öteki olma hissinde akranların etkisi olduğu görülmektedir. Katılımcılardan Sirius yaşadığı deneyimi “*Çünkü lise 1’den lise 3’e kadar ve lise sona kadar zaten aşırı zorbalığa uğradığımdan dolayı ve çok sessiz sakin bir çocukluk, ergenlik geçirdim.*” kelimeleri ile aktarmıştır. Benzer şekilde Castor akranlarının etkisini şöyle ifade etmiştir:

Bu sefer nasıl sosyalleşeceğimi bilmeme ya da nerede, nasıl hareket edeceğimi bilmeme gibi. Ya da yanlış tepki veriyormuşum falan gibi hissettiğim zamanlar oluyordu işte. Mesela arkadaşlarım beni çok sert buluyordu falan hani kaba da değil, yani kaba değildi ama daha sert ve net mi bilmiyorum böyle... Hani ben doğru davranmayı bilmiyorum herhalde gibi hissettiğim şeyler oluyordu...

Katılımcılar okul dönemlerinde eğitim sisteminin ve akranlarının etkisiyle ikili cinsiyet sisteminin katı normlarıyla karşılaşmıştır. Ancak bunun yanı sıra katılımcılardan Merkür bedensel cinsiyetin ikili sistemde olduğunu fark etme deneyimini şu şekilde aktarmıştır:

Böyle a** k**’lı bir küfür falan ediyordu oğlanlardan biri ben de şey demiştim: "Senin de a** var, niye kime neye koyuyorsun" falan demiştim. O da hayır demişti ve şoka girmiştin. Nasıl onun olamaz diye. İyi bak, aynada iyi bak falan diye... Yani ilkokulda işte dediğim gibi böyle kız çocuğu olduğumu fark ettiğimde benim için büyük bir şoktu. Öyle ve bunun beni, bazı alanlara girmemi engelleyeceğini fark ettiğimde de büyük bir şoktu işte.

Katılımcılar karşılaştıkları bu ikili sistem ve normlarında kendilerine yer edinmekte zorluk yaşamış ve uyumsuzluk hissetmiştir. Bu durum iki farklı katılımcının ifadelerine yansımıştır. Uranüs bu durumu “*Hani böyle maskülenliğe ve erkekliğe atanan şeylerden çok hoşlanmıyordum. (Uranüs)*” cümlesiyle ifade ederken, Satürn kendini şu şekilde aktarmıştır:

Sürekli olarak erkeklerin erkeklerden beklenen davranış kalıplarının eksik yaptığım için kendimi suçlu hissediyordum. Yeterince erkek değilim gibi ama bir taraftan da zaten kadınsı da olmak istemiyorum.

Kendimi kadın gibi de hissetmiyorum. Ben neyim niye böyleyim? Benim gibi kimler var, onlar ne hissediyorlar diye hep bir düşünce ve sorgulama olmuştu. Bir de derin bir suçluluk. Toplumun atfettiği, böyle...

İfadelerden de anlaşılacağı üzere non-binary kimlikler atanmış cinsiyetlerine dair rollere ve beklentilere uymakta zorlanmaktadır. Çocukluk döneminde aile ya da çevre tarafından ikili cinsiyet sistemi normlarına dair bir baskı, zorlama gösterilmese de, çocukların cinsiyet kimliği dahil olmak üzere içsel bir benlik duygusu geliştirdiği bilinmektedir (Renold, 2004'ten akt. Ward ve Lucas, 2023: 6). Söz konusu tez çalışmasında da katılımcıların içsel benlik duygularının oluştuğu ve uyaranlar karşısında duyarlılaşma gerçekleştiği bulunmuştur. İçsel benlik duygusunun ifadesi Eris tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Aslında 4 yaşındayken. Yani bu duştan çıkıp havluyla kendime elbise yaptığımı hatırlıyorum çünkü yani ya da işte perdeden ya böyle işte taç takayım şey yapayım falan bayılırdım... hala da çok seviyorum bu arada. Oralarda zaten çok şey olduğunu biliyorum. Yani hani o cinsiyetler? Cinsiyet dediğimiz şey çünkü hani arkasından sosyal backgroundu (arka planı) olmadan gelmiyor ya yani oraya uymadığını biliyordum yani hani her zaman.

İkili cinsiyet sisteminin katı normlarına uymamak non-binary kimliklerin kendilerini sorgulamasına neden olmaktadır. Katılımcılar bu sosyal çevre içerisinde kendilerinde bir sorun olduğunu, uyumsuz ve garip hissettiklerini dile getirmiştir. Uyumsuzluk hissini deneyimleyen katılımcı Jüpiter hislerini şöyle paylaşmıştır:

Suçluluk, değersizlik, yalnızlık. Hayır ya hasta demeyeyim de hata olmak belki hani o böyle yanlış olmak hani ne yalnız ne yanlış diyoruz ya ben o yanlış olmayı da hissettim. Farklılık eee kabul görmeme böyle. Böyle böyle şeyler hissettim ya da tuhaflık, gariplik, dışlanma. Hani açık açık bazı şekillerde, bazı yerlerde daha dışlanmaya başlamasam bile ben onu hissediyorum. Çünkü önümde sunulan kalıplar var ve uymuyorum. Belki orada daha bana kimse şey demiyor yani şey. Erkek Fatma mı neydi bilmem ne demiyor daha hani onu üçüncü, dördüncü sınıfta demeye başlayacaklar belki ama ben birinci sınıftan itibaren haa ben uymuyorum bir şeye hissettiğim için böyle dışlanma, yalnızlık, suçluluk, değersizlik, yetersizlik, bunların hepsini hissettim diyebilirim.

Sonuç olarak çocuklar sosyal etkileşimin başlamasıyla birlikte daha belirgin bir şekilde toplumdaki ikili cinsiyet normlarına maruz kalmakta ve bu beklentileri fark etmektedir. Bu süreçte gelişim kuramlarıyla (örn. Erikson) tutarlı olarak çocuğun odağı aile ve akranlar tarafından kabul ve takdir görmektir. Bu nedenle çocukluktan itibaren hissettikleri cinsiyete dair uyumsuzluk bu kişilerin kendileriyle ve çevreleriyle ilişkilerini etkilemekte, çocukların bu dönemdeki sosyal uyumlarını bozabilmektedir.

4.1.2. Bocalama-İkili Tahayyül

Katılımcıların tamamı ikili sisteme uyumsuzluk hisleriyle beraber kimliklerine dair bir bocalama yaşamış ve anlam arayışında bulunmuştur. İkili cinsiyet sistemine dair normların keskin sınırları katılımcıların düşünce sistemlerine de yansımaktadır. Kişiler yaşamlarının erken evresinde, daha önceki basamakta aktarıldığı gibi aileleri, akranları ve okul sistemi içerisinde “kadın ya da erkek gibi” olmaları yönünde mesajlar almaktadır. Bu durum non-binary bireylerin kendilerini hangi grupta tanımlayacaklarına yönelik zihinsel bir uğraşı doğurmaktadır. Katılımcılardan Eris, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “*Neyim ben ulan? Yani hani elbise giydiğim zamanlarda mesela işte, yani hemen kadın mısın yani şeysi? *Cıkılıyor* Şimdi bakıyorum mesela yani hani hissetmiyorum da erkek nasıl *cıkılıyor* Yooo yani bu böyle kekremsi böyle mıh bir şey.*”. Benzer şekilde Plüton, kendini ikili cinsiyet sisteminde konumlandırmaya çalışırken yaşadığı hisleri şu şekilde ifade etmiştir: “*Yani sürekli kadın ve erkek rolleri üzerinden büyütülüyoruz ve atanmış cinsiyetim kadın olduğu için kendimi kadın sandığım ama asla onun içine giremediğimi hissettiğim noktada böyle bocalamanın ardından...*”. Katılımcıların içerisine doğdukları ve aşına oldukları ikili düşünce sistemi içerisinde bocalama hissiyle başa çıkma ve kimliği anlamlandırmaya çalışma evresi üç alt başlık altında incelenecektir: (1) Başa çıkma yolu: Bastırma/yok sayma, (2) İkili sisteme uyma ve (3) Yönelim üzerinden anlamlandırma.

4.1.2.1. Başa Çıkma Yolu: Bastırma/Yok Sayma

Kişiler bu ikili sistem sırasında cinsiyet kimliklerini anlamlandırmaya çalışırken heteronormatif normların öne sürdüğü cinsiyet normları ile kendi hislerini eşleştirememeleri ile oluşan bocalama durumu farklı başa çıkma biçimleri kullanılarak üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Katılımcılardan bazıları (Jüpiter, Neptün, Plüton, Sirius, Uranüs, Venüs) bu bocalama döneminde çeşitli savunma mekanizmalarına başvurmuştur. İkili cinsiyet temelli sosyal çevrenin etkileri göz önüne alındığında non-binarylerin en sık kullandığı başa çıkma mekanizmalarının bastırma, yok sayma mekanizmaları olduğu görülmüştür. Çocukların ebeveynleri veya sosyal çevreleri tarafından onaylanmayan ya da reddedilen duygu, davranış ve ihtiyaçları, çocukta utanç duygusuna sebep olarak kabullenilemez hale gelmektedir. Bu utanç duygusunun tekrar yaşanmamak ve çevresindeki önemli figürleri kaybetmemek temelinde çocuk bu onaylanmayan duygu ve davranışlarını bastırır, reddeder veya bu davranışlardan kaçınır (Okay ve Canel-Çınarbaş, 2021: 208).

Alan yazın ile uyumlu olarak tez çalışmasının katılımcılarının da sosyal çevrelerine dair hissettikleri uyumsuzluk hissine karşı utanç hissettikleri ve kimliklerine dair yaşadıkları duyarlılaşmayı, uyuşmama hissini bastırmaya çalıştıkları görülmüştür. Jüpiter, duygularını anlamlandırma sürecinde ikili sisteme uyumlu olmak için hislerini ve duygularını yönetme şeklini şu ifadelerle aktarmıştır: *“Kardeşim sen işte kız çocuğusun takıl kızlarla otur, kafanı ey, başını önüne takıl işte uzatma ya da şey yakın arkadaşlık hissidir. Bu hissettiklerin bu hoşlanma değildir gibi gibi şeyler diyerek uzun bir süre böyle bastırmalar, sorgulamalar...”*. İkili cinsiyet sisteminde kendine yer edinemediğini hisseden non-binaryler, bu uyumsuzluk hislerini açıklamak için başka yollara başvurmaktadır. Bu durum katılımcılardan Plüton tarafından *“Ne o tarafa aidim ne o tarafa aidim gibi. Ama bu daha çok şey gibi baktığım bir şeydi. Tamam ya ben sevilen bir çocuk değilim. Sevilen biri değilim falan gibi bir baktığım bir şeydi. O yüzden bu çok daha ileride fark edebildiğim bir şey oldu ama evet, bunun da etkisi var.”* ifadesi ile aktarılmıştır. Katılımcılar tarafından bildirilen bir diğer mekanizma ise kişinin hissettiklerinin tam tersini hissediyor gibi davranışlar sergilemesi olarak açıklanan aşırı telafidir. Hissedilen çaresizlik ve heteronormatif kurallara uyumlu olma yönündeki baskıyla (Thoma ve McKay, 2014’ten akt. Karataş ve Akgül, 2023: 115) başa çıkma yöntemi non-binaryler tarafından sosyal çevrelerine uyum sağlayabilmek ve dışlanmamak adına kendilerinden beklenen rollere uymaya çalışmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Ortaokulda tamamen bunu değiştirmeye karar verdim. Hiçbir şekilde kızların yanında olmadım. Zaten imam hatip ortaokulunda okuduğum için kızlar ve erkeklerin ayrı olduğu sınıflardaydım. Daha çok erkeklerle muhatap oluyordum. Bir tane kızı gördüğümde yüzüne bile bakmıyordum. Muhabbet etmekten kaçınıyorum. Hani sırf böyle bir damga yememek için... Bazen kıyafet denemeye bile şey yapıyorum. Hani denemiyorum bazen, denemeden almaya çalışıyorum. (Venüs)

Katılımcının ifadesinde de görüldüğü gibi, non-binaryler aşırı telafi davranışını yalnızca geçmişlerinde değil bugünlerinde de sürdürmektedir. Toplum tarafından dışlanmamak, zorbalığa maruz kalmamak yaşamın her döneminde önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Non-binary kimliklerin de savunma mekanizmaları aracılığıyla kaçındıkları durum tam olarak bu olgudur. Bu nedenle yalnızca ikili cinsiyet sistemine uygun davranma yönündeki baskılar değil, hissettikleri utanç gibi duygulardan da kaçınmaları bocalama temasının önemli bir parçasıdır.

4.1.2.2. İkili Sisteme Uyma

Katılımcılar ikili sistem düzenine doğdukları ve bu normlara maruz kaldıkları için kendilerine dair sorgulamaları ve bocalamaları da ikili sistem üzerinden ilerlemiştir. Kendilerini anlamlandırma sürecinde non-binaryler toplum, çevre ve ailenin etkileriyle cisheteronormatif normlara uymaya dair baskı hissetmişlerdir. Atanmış cinsiyetlerine dair kalıplara sığmaya çalıştıklarını ifade eden Sirius bu baskıyı ve davranışlarına, duygularına olan yansımayı şu şekilde ifade etmiştir:

Öğretilmiş erkekliği yaşamak zorunda bırakıldığımı düşünüyorum. Yani çünkü erkek dediğin ailesinin başına geçer. Sevdği kadınla evlenir, öyle değil ya evlenmek zorunda değil. Ve bunu zorunluymuşsun gibi etrafın dillendirmesi işte evlenmezsen bende bir o zamanın düşüncesiyle hata ve kusur olduğunu düşünecekler.

Katılımcıların kimliklerine dair bocalama yaşamasında ikili cinsiyet sisteminin normları temelinde değerlendirilmeleriyle beraber muhafazakâr çevrelerinin de etkisi bulunmaktadır. Tutucu bir çevrede yetiştiğini ve bu nedenle cinsiyet kalıplarına uymasa da kimliğine dair sorgulamasının bulunmadığını dile getiren Uranüs, atanmış cinsiyetine uyumlanma çabasını şu şekilde aktarmıştır: *“Kimliğime dair yoktu çünkü yani ben zaten muhafazakâr bir çevrede büyüdüm. Hani erkektim ve hep de çok uymadığım için aslında maskülen tabuya, daha çok erkek olmaya çalışıyordum aslında.”*. Non-binary bireylerin davranışları üzerinde toplumsal cinsiyet normlarının yarattığı beklentiye ek olarak diğerleriyle kurdukları ilişkide cinsiyet ifadelerine de dikkat etme gereklilikleri de bulunmaktadır. Katılımcılardan Neptün ikili sistemde atanmış cinsiyetine uyma noktasındaki motivasyonunu ve duygularını şu sözcüklerle vurgulamıştır:

Zaten çok korkuyorum, bir yere de ait olmaya çalışıyorum bu arada. Gerçekten bir girly olmaya çalışıyorum böyle kadınlara ait olmaya çalıştığım kendimi şey yaptığım bir süreç de var... Kadınların arasında da kabul görmek için de yaptığım bazı şeyler oluyor. Ne oluyor? Ben kısa saç seviyorum ama saçlarımı uzattım. Ama baş edemiyorum falan böyle işte. Çok kötü hissediyorum. Kuaföre gidince kendimi çok kötü hissediyorum falan.

Katılımcıların neredeyse %50'si bu dönemde cinsiyet kimliklerini kadın-erkek ikiliği bağlamında değerlendirmiştir. Çocukluktan itibaren öğrenilen sistemin kadın erkek ikiliği çerçevesinde çizilmesi ve başka bir kimlik varoluşunu tahayyül edememeleri anlam arayışının bu ikilik içerisinde sürmesine neden olmuştur. Kendilerini atanmış cinsiyetlerine dair normlara ait hissedemeyen non-binary kimlikler *“o zaman kadın değilsem erkek miyim?”* temelinde kimlik sorgusu deneyimlemiştir. Katılımcılardan Venüs yaşadığı bu sorgulamayı şu cümleler ile aktarmıştır:

Ya aslında aileme ilk açıldığım dönemde bu da üç sene önceki bir döneme denk geliyor. O üç sene önceki dönemde kendimi açıkladığımda bana ilk söyledikleri şey, hani sen bir erkeksin, nasıl bir erkekle olmayı düşünürsün olmuştu ve bunun üzerine hani şey yaptım. Hani ben acaba trans mıyım gibisinden kendimi bir kadın olarak mı hissediyorum diye düşünüyordum.

Bir başka katılımcı (Merkür) atanmış cinsiyetine ait hissetmemesini ve hissettiği cinsiyet ifadesinde yaşayabilmek için başa çıkma biçimlerini ise şu şekilde ifade etmiştir:

Onun dışında yine böyle kendi rüştümü ispatlamak adına şeyde o oğlan çocuklarına şeyi hatırlıyorum işte. Carrefour'dan çok ucuz bir krampon aldırılmışım annemlere. Ve beni hep böyle fasulye yapıyorlardı futbolda. Onları giyip bir gün tenefüste indim ve ooo dediler ve beni bu sefer oynattılar gerçekten. Mesela o benim için bir kazanımdı falan... Oğlanların şeyi vardı bu PSP'ler var ya.... Bir buçuk yıl boyunca para topladım.... Onu aldıktan sonra onların muhabbetine de dahil olabiliştim falan yine böyle bir oyun üstünden sanırım... böyle her yıl şey yapardık karakter atölyesi yapardık. Bir karakter inşa ederdim. Bir hafta o gibi yaşırdım. Onunla da bir atölyeye gelirdin, orada da kapanış olurdu falan. Ben her yıl bir adam oluyordum.

Bu uyumlanma çabası yalnızca gruplara olan kimlik aidiyeti olarak değil, cinsel yönelimleri bağlamında da ortaya çıkmıştır. Cisheteronormatif yapının baskıladığı heteroseksüel yönelim mecburiyeti non-binarylerin çekimlendiği insanlarla ilgili yalan söylemelerine, rol yapmalarına ya da normatif bir şey yaptıklarında iyi hissetmelerine neden olmuştur. Bu durum katılımcılardan Satürn tarafından *“Hatta lisede dahil olmak üzere kız arkadaşlarım oldu ama böyle hani ben benim için arkadaşları onlar. Sadece böyle toplumu ikna etmek üzerine şekillenen bir şeydi.”* sözcükleriyle dile getirilmiştir. Normatif yapının üzerindeki etkisini dile getiren bir diğer katılımcı Jüpiter kendini şu şekilde açıklamıştır:

Ben şeyi hatırlıyorum. Ortaokulda bir kere bir böyle erkek atanmış diyelim, çocuktan hoşlanıyordum. Sınıf arkadaşım. O zaman çok iyi hissetmişim çünkü normatif bir şey yapıyorum. Yaşasın ben toplumsal normlara uymayı da başarabiliyordum gibi bir sevinç olmuştu... Hatta şey benim için en iyi seçeneğin kız, genç kız, kadın neyse olarak performe etmek ve kendimi bu kimliğe uydugumu ve bu kimliğin benim için uygun olduğuna, kendimi buna ikna etmek ki böylece çıkıntılık yapmamak işte, topluma uyum sağlamak, normların dışına çıkmamak.

Sonuç olarak non-binarylerin hissettikleri kimlik karmaşasını anlamlandıramadıkları bu dönemde toplumda öteki olmamak, uyumsuz hissetmemek temelinde ikili cinsiyet sistemine uyumlanmaya çalıştıkları görülmektedir. Bilinen başka bir ihtimal olmadığında bireyler kendilerini atanmış cinsiyetine uymaya zorlamış, toplumsal normları yerine getirerek gruplara ait hissetmeyi denemiş ya da atanmış cinsiyetlerinin karşısındaki cinsiyet kimliğini sorgulamıştır.

4.1.2.2. Yönelim Üzerinden Anlamlandırma

Non-binaryler kimliklerine dair bocalama yaşadıkları dönemde ikili cinsiyet sistemi dışında bir kimliğin kavramlarına, özdeşim kurabilecekleri bir nesneye sahip bulunmamaktadır. Bu nedenle yaşadıkları karmaşayı farklı deneyimler üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Tez çalışmasının katılımcıları bocalama yaşadıkları erken ergenlik dönemlerinde hislerini cinsel yönelimleri üzerinden anlamlandırmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Bu durum Waagen (2022) tarafından cinsiyet kimliği gelişimini karmaşıklaştıran bir diğer faktör, cinsel yönelim kimliği gelişimi şeklinde ifade edilmiştir. Non-binarylerin ergenlik döneminde cinsiyet kimliğinin ikilik dışında var olabileceğinin farkında olmadıklarını, bu nedenle disfori deneyimlerinin cinsiyet kimliklerinden ziyade cinsel yönelimleri ile ilişkili olduğunu aktarmıştır (Waagen, 2022: 45). Söz konusu çalışmanın katılımcılarının ifadeleri de bu durumla benzerlik göstermektedir. Katılımcılardan Neptün bu durumu “*Mesela çok küçük yaşlardan itibaren etrafımda gördüğüm bu heteronormatif sistemde bir kadınlarla kimler beraber? Erkekler beraber. O zaman benim öyle mi olmam gerekiyor falan diye düşünüp. Böyle bir orada bir kimlik karmaşası yaşadığım dönem oldu.*” şeklinde ifade etmiştir. Benzer durumu Castor ise şu şekilde vurgulamıştır:

Hani biseksüel oluşum olduğum biseksüelim dediğim de aslında 14-15 yaşımdı. O yüzden böyle hani ikisi birlikte gitti. Ben daha çok biseksüelliktendir herhalde bu gibi bir yerde yorumluyordum aslında. Hani o cinsiyet kimliği o kadar hani hakikaten bildiğim bir şey değildi böyle. Hani zaten kadın erkek var, bende garip olan bu. Çekimlendiğim insanlar gibi bir yerdeydi.

İfadelerden anlaşıldığı üzere katılımcılar cinsiyet kimliğinin bir parçası olan cinsel yönelim üzerinden bir değerlendirme ile yaşadıkları duygusal karmaşaya bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Buna karşın cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsel yönelim değerlendirmeleri hala ikili cinsiyet sistemi bağlamında gerçekleştirilmektedir. Hissettiklerini kadınlık ve erkeklik gibi ikili bir sistem üzerinden konumlandırmaya çalıştıkları için içsel karmaşalarının çözülmediği görülmektedir.

4.1.3. İkilik Dışı Kimlik İnşası

İkilik dışı kimlik inşası non-binarylerin ikili sistem tahayyülünden çıkması ve farklı bir düşünce sistemi ile karşılaşmaları ile başlamaktadır. Kavramla karşılaşma ya da özdeşim nesnesi ile temas aracılığıyla bu ikili düşünce sisteminden çıkan katılımcıların deneyimleri üç alt başlıkta incelenmiştir: (1) Kavramla karşılaşma, (2) Özdeşim nesnesi ile temas ve (3) İkiliğin sınırlarının esnemesi.

4.1.3.1.Kavramla Karşılaşma

İçerisine doğduğumuz, düşünce sistemimizi geliştiren küresel sistem ikili cinsiyet üzerine kuruludur. Non-binaryler de bu ikili sistem içerisinde kendilerine dair bir arayış içerisinde. Oysaki zihinler farklı kimlikleri görmeden, duymadan, öğrenmeden kendi deneyimini anlamlandırmakta, isimlendirmekte zorlanmaktadır. Bu aşamaya kadar kendilerini ikili cinsiyet sistemi üzerinden anlamlandırma süreçleri, kalabalığa karşı tek, uyumsuz hislerinin temeli ikili cinsiyet sistemi dışında bir yapının dışında düşünememelerinden kaynaklanmaktadır. Katılımcıların neredeyse hepsi non-binary kavramını okudukları, duydukları ya da karşılarına çıktıkları ilk andaki deneyimleri ile kimliklerini sorgulama biçimlerinin değiştiğini aktarmıştır. İkili sistem dışında başka bir varoluşun farkında olmak, katılımcıların farklı bir düşünce sistemine girmesine aracı olmuş ve tahayyül sınırlarını bilinen kadın-erkek ikiliğinden çıkartmıştır. Bu durum katılımcılardan Venüs tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *“Araştırma sürecinde yeni şeyler öğreniyor olmam, hani dünyanın sadece iki cinsiyetten ya da heteroseksüellik üzerinden olmadığını öğrenmek çılgır açıcı bir deneyim oldu açıkçası benim üzerimden. Hani farklı insanların olabildiğini görmek...”*. Yaşadıkları deneyime dair kavramlara sahip olmamayı bir bariyer olarak tanımlayan bir başka katılımcı Eris deneyimini şu şekilde aktarmıştır:

...işte o yaşayan kütüphanede non-binary bir, yani non-binary diye bir kimliğin olduğunu duymak sence bu ikili cinsiyet sisteminin dışında da başka cinsiyetler olduğunun bilgisine vakıf olmakla beraber bir ayrılma yaşadım. Böyle de bir şey var diye...gibi o dil bariyeri, kavram bariyeri kalktıktan sonrasında birazcık daha farklı bir boyut alıyor yani.

Kavram katılımcıların neredeyse hepsi için yıllardır hissettikleri deneyimin bir ifadesi ve düğüm noktalarının bir çözümü olarak görülmektedir. Bu durumu tartışan Neptün hissettiklerini şu ifadelerle vurgulamıştır:

...aslında çocukluğumuzdan beri ve hani böyle bir tanıımı görünce evet, ya bu benim falan dediğin şey var ya. O yüzden non-binary benim böyle kurtarıcı oldu. Hani evet, çok güzel, çok seviyorum...Keşke her hissin, her kavramın böyle ismi tak tak tak olsa da yıllarca bu sancıdan bu şeylerden kurtulsak yani hani çok bu o kadar çünkü acı çektiğim, travma geçirdiğim, travmatik olan bu benim annemle olan iletişimimi bile birçok noktada etkileyen bir yer yani...

Kavram kişinin dünyasını anlamlandırmasına aracıdır. Filozof Wittgenstein'in "Dilimin sınırları dünyanın sınırları demektir (McManus, 2006: 109)" önermesi de bu durumu desteklemektedir. Non-binaryler kimliklerine dair bir dile sahip olmadıklarında düşünce sistemleri bilinen üzerine bir sorgulama gerçekleştirmektedir. Conlin ve ark. (2019: 122) non-binary kimliklerin varlığının bilinmesinin bir tetikleyici görevi gördüğünü bildirmiştir.

Katılımcılarda ikilik dışı bir kavrama sahip olmak cinsiyet kimliklerinin doğrulanması ve aidiyet hissi sağlamıştır. Yani sıra kavramlar non-binarylerin kimliklerini görünür kılmak ve başkaları tarafından anlaşılmasını sağlamak için kullandıkları önemli bir araç işlevi görmektedir (Thorne vd., 2023: 7-8).

4.1.3.2. Özdeşim Nesnesi ile Temas

Katılımcıların neredeyse hepsi, hayatlarının bir döneminde LGBTİ+ bir özne ile temas etmenin önemine değinmiştir. Kendileri ile benzerlik kurdukları bir özne ile etkileşim, non-binary kimliklerin yalnızlık hissi, yanlış veya öteki olma gibi duygularının azalmasında ve aidiyet duygularının yükselmesinde etkili olmuştur.

...ilk queer arkadaşımı edindiğim de yakın arkadaşım olur hâlâ şu an kendisi. Hani yalnız olmadığımı ilk defa o zaman hissettim. Hani onun öncesinde heteroseksüel arkadaşlarımla bu meseleleri konuşuyordum ama beni anlayan birisini fark ettiğin dünyanın tamamen hani ben tekim geriye kalan dünya tek gibisinden o algıdan kurtulmuş oldum. Çok rahat hissettim. (Venüs)

Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği gibi çeşitliliklerin var olduğu bir sosyal ortamda bulunmak non-binarylerin sıklıkla üniversite çağlarında gerçekleşmiştir. Bu durum katılımcı Merkür tarafından “*Sonra üniversiteye geçince biraz daha aktivizm ile de tanışınca bu diğer kimliklerle de tanışıp aslında cinsiyet kimliğimin daha böyle şey yapmaya başladım. Sarılmaya başladım.*” sözcükleriyle ifade edilmiştir. Üniversite ortamı ailelerden uzak, çeşitliliği kabullenici ve güvenli ortamlar olarak görülmektedir. Benzer bir bulgu Waagen (2022: 47) tarafından da tartışılmıştır. Üniversitede LGBTİ+ destekleyici bir ortamda bulunmanın kimlik gelişimine etkisini Jüpiter şu şekilde aktarmıştır:

Ben o an o anki bebe Jüpiter şoka girmişti ve sonra işte biseksüel kimliğimden başlamak üzere o bir senelik süreç içinde üniversite birden ikiye geçen süreç içinde kendi kimliklerimi kendime söyleme ve en azından kabul etme gibi çabalarım oldu. Ve o üniversitede başka işte natrans, hetero olmayan insanlar da tanıdıkça daha az yalnız yanlış dışlanmış hissettim böyle olumluya doğru gitti.

LGBTİ+ öznelerle temasın olumlu etkilerinin yanı sıra özellikle kimlik oluşumunda non-binary kimlikleri yani “kendileri gibi” birilerini görmenin onlarla iletişime geçmenin ne kadar önemli olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Kimlik gelişim modellerinde ortak olan noktalardan birisi çocuğun model alma, özdeşim kurma yoluyla toplumsal cinsiyet özelliklerini tanımlamasıdır. Non-binary kimlikli bir yazar ve sosyal hizmet uzmanı da bu durumun önemini “... [ikili olmayan kimliklerin] gerçekten şekillenmesi başkalarının aynalanmasıyla olur” cümleleriyle vurgulamıştır (Rajunov ve Duane, 2019: 136). Söz konusu tez çalışmasının katılımcılarından Plüton kendi aynalanma sürecini şu şekilde aktarmıştır:

...epey bir süre bocalamanın ardından non-binary biri ile tanışmam ve arkadaş olmamız üzerine aslında evet non-binary beni tanımlıyor deyip o kimliği sahiplenebilmeme ve içinde aslında sahiplenebildiğimi de görmemi sağlayan bi kimlik... Kimlikte yani, benden bir tane daha karşıma çıkıp işte evet sen non-binary'sin demiyor yani. İşte tonla çatışma yaşıyorsun falan. O zorlayıcıydı biraz ama dediğim gibi gerçekten çok denk gelmiş bir anda bir non-binaryyle tanışmamla birlikteki hâlâ hayatımdadır o kişi. İleride evlenirsem gökkuşağı kuşağı takacağım, onu ona taktırmayı düşünüyorum.

Yalnızca kavramın varlığının kimliği anlamlandırma sürecinde yeterli bir olgu olmadığını, özdeşim kurabilecek bir temsiliyetin önemini Neptün de şu cümlelerle dile getirmiştir:

Bu sene böyle birkaç tane non-binary arkadaşımla tanışınca ve üzerine konuşmalar yapıp bazı okumalar, filmler falan derken evet dedim ya... Non-binary arkadaşlarım özellikle bu sene çok fazla oldu. Hani bir öznelerle tanıştığım şey bu sene oldu. Onun dışında non-binary kavramını duyuyordum ama hani ne olduğunu, neyi tanımladığını ney, nasıl bir şey olduğuna gerçekten bakmamıştım da çok fazla hani bilmiyorum. Yani ikili dışı diyoruz okey, hani onu duyuyoruz. Yeni duyduğum bir şey bu arada hani.

Kavram ve özdeşim nesnesine duyulan ihtiyaç, non-binarylerin araştırma yapması, okuması ve kimliği özümsemesine engel olmamıştır. Katılımcılar kavrama sahip olduktan ya da özdeşim nesnesi ile temas ettikten sonra non-binary üzerine okumalar yapmış ve kendi kimliklerini kurgulamıştır. Bu durum katılımcı Uranüs tarafından “*Üniversiteye başladığımda hem burada tanıştığım queer insanlarla hem internet okumalarımla biraz daha hani ikili olmadığının farkına vardım. Sonra kendimin de ikili sisteme göre kendimi de tanımlayamayacağımı fark ettim.*” şeklinde ifade edilmiştir.

Katılımcıların %81.8'i cinsel yönelimlerini kimliklerinden önce kabul ettiklerini dile getirmiştir. Bunun nedeni ise yönelime dair kavramlara sahip olmaları ve özdeşim nesneleri ile daha erken temas kurmaları olarak bildirilmiştir. Katılımcılar ergenlik dönemlerinde cinsel yönelimlere dair kavramlara, bunlarla ilgili kaynaklara ve nadiren çevrelerinde öznelerin varlığına sahip olduklarını ifade etmiştir. Ancak cinsiyet kimliklerine dair bilinen tek çeşitliliğin ikili translar olduğunu aktarmıştır. Türkiye’de ve dünyada LGBTİ+ hareketinin gelişimi düşünüldüğünde bu durum desteklenmektedir. Katılımcı Jüpiter tarafından mevcut durum şu şekilde açıklanmıştır:

O yüzden onu kabul etmek benim için daha zordu. Çünkü başka trans ve interseks, trans+, non-binaryleri interseks işleri görmem daha geç oldu. Daha uzun zaman aldı... Yani cinsiyet kimliğimi kabul etmem de şeyin çok büyük etkisi vardı. O zaman tam hatırlamıyorum da o zamanki işte, dokuz sene önce falan galiba interseksüel şalala mı ne diye bir blog vardı. Böyle bir interseks aktivist tarafından. Ve böyle orada bir interseks aktivist işte kendi deneyimlerini yazıyor. Vesaire vesaire birkaç interseks de altına böyle

yorum yapıyor. O orada yalnız olmadığımı hissettim ve hani o gün o bloğu gördüğüm günü hatırlıyorum böyle... omzumdan böyle bir ağırlık kalkmış gibi rahatlama.

Sonuç olarak bireyler kendilik inşaalarında, kimliklerini, yönelimlerini anlamlandırma süreçlerinde özdeşim kurabilecekleri birine ihtiyaç duymaktadır. Cisheteroseksüel bireyler sıklıkla bir özdeşim nesnesine sahiptir. Ancak cinsiyet çeşitliliğine sahip bireyler görünürlüğü ve farkındalığın az olması sebebiyle özdeşim kurabilecekleri biri ile nadiren karşılaşmaktadır. Cinsel yönelime dair kavramların ve öznelerin görünürlüğü cinsiyet çeşitliliğine kıyasla daha fazla olması non-binarylerin cinsiyet kimliğinden önce cinsel yönelimlerini kabul etmesine aracı olmuştur. Bir özdeşim nesnesine sahip olmak yalnız bireyin kimliğini anlamlandırma sürecine destek sağlamamaktadır. Aynı zamanda kişinin yalnız olmadığını hissetmesine, yanlış ya da öteki olma duygularıyla başa çıkmasına ve aidiyet duygusunun, iyilik halinin artmasına imkân sağlamaktadır.

4.1.3.3. İkiliğin Sınırlarının Esnemesi

Non-binarylerin kimliklerini inşa süreçlerinde ikili sistemin bedenle, kimliklerle, yönelimle ve cinsiyet ifadesiyle ilgili sunduğu normları esnetmeye başladığı görülmüştür. Katılımcıların kadın ve erkek üzerinden kurgulanan cinsiyet algıları değişim göstermiştir. Bu algı değişimi, toplumsal cinsiyet sisteminde var olan tüm normların sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Düşünce sisteminin ikili yapısından kurtulma ile gelen bu tahayyül sistemi, hayatlarının her alanında etkisini göstermeye başlamıştır. Cinsiyet kimliğinin bileşenlerinden biri olarak tanımlanan cinsiyet ifadesi non-binarylerin de kendilerini ve kimliklerini ifade etmesinde aracı bir rol üstlenmiştir. İkilik dışı kimlikle özdeşleşen androjen kavramı ikiliğin sınırlarını esnetme noktasında katılımcı Uranüs tarafından şöyle kullanılmıştır: *“Daha androjen bir görüntü her zaman hoşuma gidiyordu ve zaten öyle olduğumu düşünüyorum. O yüzden şey yapmadım. Hiç şunu değiştireyim, bunu değiştireyim gibi bir şeyim olmadı.”* Cinsiyet ifadelerinin çeşitliliği non-binary kimlikler arasında da yaygın olarak gözlenmiştir. Bu durum Eris tarafından *“Yani hani işte kendimi var etme biçimiyle giyindim, kuşandım, makyajım ojemdi bilmem neyimdi falan hani onlarla birazcık uı kırılıyordu.”* sözcükleriyle ifade edilmiştir. Non-binaryler cinsiyet algılarındaki değişim sonrası cinsiyet ifadesi olarak bildirilen kıyafet, saç gibi birçok noktada normların sınırlarını esnetmeye başlamıştır. Normlara bir baş kaldırı olarak gerçekleştirdikleri katılımcı Venüs tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

Tabii öncelikle tamamen karşı çıkmak adına bir de kendime yakıştırdığım için direkt olarak saçımı uzattım. Hani saçımı istediğim renklere boyadım. Hani sırf sadece karşı çıkıp kendim olabilmek için hani

direkt olarak ilk adımım o oldu...Hani sonrasında Denizli'ye gittiğimde zaten hani yavaş yavaş şey giymeye başladım. Şort giyinmeye başladım, şortlarımı kısalttım böyle iyice.

Dolayısıyla non-binarylerin ikilik dışında bir kimlik inşa ederken ikili cinsiyet sistemine dair tüm normları da esnettiği görülmüştür. Cisheteroseksüel kimliklerde olduğu gibi non-binarylerde de cinsiyet ifadeleri, kimliğin bedensel dışı vurumları çeşitlilik içermektedir. Aradaki farkın non-binary kimliklerin ikili sınırlar içerisinde değil, sınırların esnemesinde ya da kaldırılmasında var olduğu düşünülmektedir.

4.1.4. Otantik Kimliği Gerçekleştirmek

Non-binary kimlikler ikili cinsiyet sisteminin dışına çıktıklarında kadın-erkek, feminen-maskülen gibi birçok kavramın dışarısına çıkmaktadır. Odaklanılan nokta kendilerinin ne hissettiği, düşündüğü ve kavramları nasıl tanımladıkları olmaktadır. Katılımcıların birçoğu otantik kimliklerini anlamlandırmaları ve kabul etmeleriyle beraber düşünce sistemlerinin ve duygularının hayatlarına olan etkisinden bahsetmiştir. Otantik kimliği gerçekleştirme süreci üç alt tema altında incelenecektir. Bunlar: (1) Anlamlandırma ile gelen iyilik, (2) İkiliklerin, kategorilerin kırılması ve (3) Bölünmüş hayat deneyimi.

4.1.4.1. Anlamlandırma ile Gelen İyilik

Kavram eksikliği kişinin kendini anlamlandıramamasına dolayısıyla deneyimlerini nasıl tanımlayacaklarını ve açıklayacaklarını bilmemelerine etki etmektedir (Waagen, 2023: 67). Kavrama sahip olunması ve deneyimin anlamlandırılması, non-binarylerin cinsiyet kimliklerinin kabulünü ve aidiyet hissini arttırmıştır (Thorne vd, 2023: 7). Non-binary kimliği anlamlandırma sürecinde katılımcıların neredeyse hepsi rahatlama, özgürleşme, nefes alma gibi olumlu duygu deneyimlerini aktarmıştır. Deneyimini anlamlandırmanın kendisi için ne anlam ifade ettiği katılımcı Uranüs tarafından şu cümlelerle ifade edilmiştir:

...daha akışkan, daha ucu açık, aslında herkesin neredeyse farklı cinsiyette olduğu ikilinin üstüne kurulmasının gerekmediği bir şey bulmak beni çok rahat, kafamı da rahatlatmıştı, içimi de rahatlatmıştı yani... Şu an ama kimliğimin farkına varmamla, şeyle biraz daha rahatlattı yani. Şu anda daha barışığım kendimle.

Cinsiyet normlarına uymayan herkesin (cinsiyet kimlikleri, cinsellik deneyimleri, bedenler, ilişkiler gibi) kültürel hayal dünyası konuştuğumuz, yazabildiğimiz şeylerden önemli ölçüde etkilenmektedir (Richards vd., 2017: 41). Bu nedenle non-binary kimliklerin kendini anlamlandırabilmesi, düşünce sistemlerinin gelişmesine ve normları, kategorileri

kaldırmalarına aracı olmuştur. Kendilerini, kimliklerini oldukları gibi kabul etmek katılımcıların rahat hissetmelerini sağlamıştır.

Şu anda açıkçası çok rahat edebildiğim bir konumdayım yani kendime non-binary dedikten sonrasında yani heh, yani ben non-binary'im yani hakaten burayla bi bu 2 hiçbir yere sığamıyorum dedikten sonrasında çok rahat ettim açıkçası. Çünkü ne giyindiğim ne konuştuğum, kiminle kolileştiğim ne herhangi bir koşul altında değiştirilebilecek bir şey değildir yani. (Eris)

Anlamlandırma ile deneyimlenen kimliğin doğrulanması ve aidiyet hissi katılımcıların iyilik hallerinde büyük rol sahibi olmuştur. Kendilerini anlamlandıramadıkları dönemlerde non-binary kimlikler, yanlış, hata, toplumdan farklı, öteki hislerine sahipken anlamlandırmayla beraber hissettiklerinin bir karşılığı olduğunu, yalnız olmadıklarını fark etmiştir. Bu durum katılımcılardan Neptün tarafından şu ifadeler ile aktarılmıştır:

Daha yeni yeni şey oluyorum. Yani özgürleştiğimi hissediyorum aslında...Niye buna zorladım kendimi? Ya da bu kalıbın içine ittim falan dediğim yerde nefes almaya başladım aslında...diyorum bazen keşke çok daha erken yaşlarda hani açılabilme fırsatım, deneyimim, keşfedilme şeyim olsaydı ya da kendimi öyle sevebilme hani şeyim olsaydı falan diye. Beni özgür, özgürleştirmeyi başlayan yerlerden biriydi zaten ben artık böyleyim ya ben böyleyim. Hani bunu saklamayacağım artık.

Benzer duygular psikoloji alanında eğitim almış katılımcı Jüpiter tarafından ise şu şekilde vurgulanmıştır:

Rahatlama, böyle benim deneyimim pozitif... Ve ağırlıklı olarak huzur, rahatlama, ağırlık kalkması, hafifleme gibi şeyler hissettim...Yani bazı alanlarda özgürleştirici, rahatlatıcı, ferahlatıcı ve böyle çok mu ağır olacak bilmiyorum ama öz nefretimi dindirici bir etkisi vardı kesinlikle. Ve ailemden 400 km ötede olmanın bir avantajı olarak da genelde bunu yaşayıp hissedebiliyordum yani.

Katılımcılardan bazıları anlamlandırma deneyimlerini ifade ederken metaforlara başvurmayı tercih etmiştir. Metafor, soyut bilgilerin somutlaştırılarak aktarımını kolaylaştırmak ya da kolay anlaşılamayan soyut, somut olguları anlatabilmek için kullanılmaktadır (Demir ve Karakaş Yıldırım, 2019: 1092). Katılımcıların her biri kendilerine has bir metafor ile olumlu duygularını benzer şekilde ifade etmiştir.

Yani, bence şahane bir şey. Çünkü bir kalıba ait değilsin ya da hani bir şemsiyenin altında değilsin ya yağmur yağarken o şemsiyenin altında olmamak gibi... sınırları keşfetmek ve yeni benliğimle alakalı sınırları keşfediyor olmak çok önemli benim açımdan. Benim için tamamen özgürlüğe dair bir noktada şey... (Sirius)

Kendiliklerine dair yeni keşiflere, özgür hissederek ilerleyen non-binaryler anlamlandırma ile kendi olma duygusuna ulaşmıştır. Bir katılımcı (Satürn) bu durumu “*Şöyle kendimi artık erkek olarak tanımlamadığımda kendimi çok daha kendim gibi hissettim. Çok*

daha herhangi bir şeye uymak zorunda olmayan, sadece kendi istediği gibi yaşayan, kendi istediği gibi olan bir şey. Mesela kanatlarım çıkmış gibiydi gerçekten hani.” sözcükleriyle aktarmıştır. Özgürlük, kendini keşfetme gibi duyguların metaforla ifadelerinin yanı sıra katılımcı Plüton kimliğini anlamlandırmanın onun için nefes almakla özdeşleştiğini şu şekilde bildirmiştir: *“Çünkü nefes almışım gibi hissettim. Yani gerçekten hani şey nefes alıyorum şu an. Denize girmek gibiydi benim için ya... Çok rahatlamış hissettim, inanılmaz rahatlamış hissettim yani. Dedim ulan iyi ki be falan yani iyi ki, iyi ki karşılaştım bu tanımlamayla.”*. Dünyayı algılama sürecinin bir kolaylaştırıcısı olan kategorilere non-binary kimlikler anlamlandırma süreçlerine kadar sahip değildir. Anlamlandırma sürecindeki deneyimleri katılımcı Venüs tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Hani o süreç benim için o kadar heyecan vericiydi ki yani sonunda kendimi bunca sene boyunca, kendimi hiçbir şeye koymayıp hiçbir çerçeve içerisine koymayıp ve kendime çerçeve bulabilmek benim için çok heyecan verici bir şeydi. Tamamen yeni bir kişilik bulmuş gibiydim o andan itibaren... Hani benim için bir dünyanın, bir dünyanın yıkılışı ve yeni bir dünyanın başlangıcı oldu benim için bu... Deneyimlere de bakış açım budur. Hani ne kadar kötü olursa olsun yolun ne kadar kötü olursa olsun yaşadığım her şey çok güzeldir ve deneyimdir. Bana katacakları da vardır.

Sonuç olarak anlamlandırma non-binary kimliklerin içsel karmaşalarının çözülmesine dolayısıyla rahatlama hissetmelerine aracı olmuştur. Katılımcılar deneyimledikleri duyguları, hissettikleri kimlikleri anlamlandıramadıklarında hiçbir alana sığamadıklarını, kendilerinde bir yanlışlık olduğunu hissetmiştir. Bu nedenle kavramla karşılaşıldığında ve anlamlandırma gerçekleştiğinde non-binarylerin kimlik kabulü yaşadığı, aidiyet hislerinde ve psikolojik iyilik hallerinde artış olduğu görülmüştür. Kendileri için tanımlanması zor olan soyut duyguları aktarırken çoğunun metaforlara başvurması anlamlandırma deneyiminin katılımcılar için önemine de vurgu yapmaktadır.

4.1.4.2.İkiliklerin, Kategorilerin Kalkması

İkili cinsiyet sisteminin dışında düşünmeyle beraber katılımcılar hayatlarında cinsel yönelim, cinsiyet ifadesi, roller gibi pek çok unsurda da kadın ve erkeğe ait kategoriler olduğu algısı kalkmaktadır. İkili cinsiyet sisteminin normları içerisinde var olan kadın/erkek, heteroseksüel/homoseksüel, feminen/maskülen gibi daha birçok ikiliğin otantik kimliğin gerçekleşmesiyle yapı bozumuna uğradığı görülmüştür. Bu durum katılımcıların özgün kimliklerini anlamlandırma ve kabul etme sürecinden sonra cisheteronormatif sistemin getirisi olan tüm normlardan bağımsızlaşarak yeniden yapılandıkları olarak ifade edilebilir. Bu durum Eisenberg (2020: 62) tarafından da ikili cinsiyet normlarının ve senaryolarının reddi

olarak ifade edilmiş, bu reddetmenin hem davranışsal hem de düşünsel olarak gerçekleştiği belirtilmiştir. Katılımcılardan Merkür yönelimindeki kırılmayı şu şekilde aktarmıştır:

Yani politik bir duruş olarak işte ne bileyim biseksüel dediğim de oluyor. Çünkü işte biseksüellik eşit benim için, yani genellikle bir şeyde yani bütün cinsiyetlere yönelik hani ikili cinsiyet dışı bir yönelim olması üstünden. Öncesinde hani onun yerine işte panseksüel demeyi o yüzden tercih ediyordum işte... Hani kendi bedenimde güvende rahat hissettikçe cinsiyet cinsel yönelimimin diğer adalarını da gezmeye başlamıştım, başladım.

Non-binaryler cinsel yönelimlerini kimliklerinden önce keşfetmeye başlasa da cinsiyet algılarındaki ikili sistem yıkıldığında cinsel yönelimleri de farklı bir bakışla değerlendirilmiştir. Bu durum katılımcı Venüs tarafından “...bunun iki tarafa bağlı kalmadığını düşündüm ve bu da zaten şeyden sonraki sürecim cinsel kimliğime fark etmemden sonraki sürece ilişkilendiriliyor. İkiden fazla cinsiyet olduğu için. İşte cinsel kimliğimi fark ettikten sonra da tamamen panseksüelim evet, bunun farkına varabildim.” cümleleriyle ifade edilmiştir. Cinsel yönelime dair ifadeler (lezbiyen, gay gibi) yine var olan ikili bir cinsiyet sistemi içerisinde kurgulandığı için katılımcılardan birisi cinsiyet algısı kırılmadan önce bu ifadelerden birini tercih ettiğini ancak artık değiştiğini bildirmiştir.

Orada da bazen cinsiyet tanımına da girmek istemiyorum yani. Hani kadın demek de istemiyorum ama hani non-binary bir birey de olabilir artık yani hani gerçekten umursamıyorum. Veya trans noktalarında da bir şey olabilir... Hani duyguların cinsiyeti yok halbuki bunu algılayamıyor. (Neptün)

Katılımcıların 9/11’i cinsiyet kimlikleri gibi cinsel yönelimlerinin de ikili sistemin sınırlarına sığmadığını, cinsiyete dair sınırlarının kalktığını ifade etmiştir. Yeni ortaya çıkan kavramlarda kendilerini daha rahat hissettiklerinde, beyanlarında değişimler yaşandığı görülmektedir. Bu durumu Eris “...bi+ olarak literatüre geçtikten sonrasında o kavramın içinde daha çok rahat ettim yani çünkü şey olarak bırakıyo. Birden fazla cinsiyete karşı cinsel veya duygusal çekim hissedebilen. Birden fazla cinsiyet so, yani orası gidebilir, gitmeyebilir.” şeklinde dile getirmiştir.

Cinsiyeti temsil ettiği düşünülen noktalardan biri de ikincil cinsiyet özellikleridir. Özellikle ergenlik döneminde ortaya çıkan, kadınlarda göğüslerin büyümesi, erkeklerde yüz ve vücut bölgelerinde kıllanma gerçekleşmesi gibi unsurlar ikincil cinsiyet özellikleridir. Bu özellikler tarafından toplum bireyleri değerlendirmekte ve ikili cinsiyet sisteminde bir atama gerçekleştirmektedir. Katılımcılardan bazıları (Antares, Castor, Merkür, Neptün) cinsiyet kimliğinin gelişimi sürecinde cinsiyet tayininde bulunmak için bedenlerindeki ikincil cinsiyet özelliklerini sorgulamış ve bunlarla ilgili duygularını, düşüncelerini dile getirmiştir. Cinsiyeti anlamlandırmada kullanılan yapılardan birisinin beden olması temelinde, non-binary kimliklere

dair bir cinsiyet kalıbı ve dolayısıyla bir beden yapısının, cinsiyet ifadesinin olmaması zorlayıcı görülmektedir. Katılımcılardan Antares bedeniyle olan ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir:

...böyle kreme başladım böyle biraz daha yüz tüyü için diyelim ki bu sonrasında böyle beğenmezsem lazere tekrar gidicem mi? Yani ya hep ya hiç gibi bir değişiklik şeyinin olmadığını düşünmek iyi geliyor... Ama şey değişiyor bazen rahatsızlık derecesinde yaşıyorum böyle göğüslerimle olan ilişkimi bazen de böyle okeymiş gibi geliyor böyle her şey yolundaymış gibi geliyor.

Zamanla non-binary kimliğinin içselleştirilmesiyle ve cinsiyet kategorilerine dair algılarının değişmesiyle birlikte bireyler bedensel özelliklere ikili cinsiyet ataması yapmamakta ve bu unsurları bir kategoriye sokmaya çalışmamaktadır.

Bedenimde birçok şeyi aynı anda deneyimleyip istiyorum. Yani hani bu kıl erkeklere ait bir şey olmamalı. Meme kadınlara ait bir şey değil. Bıyığım olsun istiyorum başka bir şey istiyorum, saçım öyle istiyorum...Çocukken isterdim babam gibi bir bıyığım olsun falan niye bunları engelledim ki bu kadar? İşte beden, bedeni de işte o noktada sınırlandırdığım için ama... daha çok bedenimi dinlemek istediğim bir dönem. (Neptün)

Kimliklerin ikincil cinsiyet özelliklerine ya da cinsiyet varsayıran organlara dair hissettiklerinin temelinde toplumsal olarak atfedilen önem de bulunmaktadır. Sosyal ortamlarda cinsiyet atamaları temel olarak ikincil cinsiyet özellikleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durum katılımcılardan Castor tarafından şöyle vurgulanmıştır:

Yani ben hakikaten böyle cinsiyet var saydıran diyeceğim bunları hani böyle işte şey değil ya bunlar cinsiyet varsa varsayıran organ ya da işte o vücut parçalarının mümkünse takılıp çıkarılabilir bir hale gelmesini istiyorum... hani gerçekten eğer bu kadar anlam verilmeseydi cinsiyetlendirilmeseydi işte ses, meme, işte genital organ, bilmem ne falan bu kadar şey olmasaydı bu kadar umursar mıydımdan da emin değilim yani.

Non-binaryler otantik kimliklerini gerçekleştirme aşamasında, kıyafetler gibi cinsiyet ifadelerinde de kategorileri kaldırmıştır ve kadın-erkek ikiliği çerçevesinde düşünmemektedir. Bu durum katılımcılardan Uranüs tarafından “...lisede asla giyemeyeceğim ve başkası giyse bu ne saçma bir ton bu ya da bir erkek tırnak içinde bunu niye giymiş diyeceğim kıyafetleri giyip Sakarya sokaklarında dolaşmak ya da bir gece kulübüne gitmek. Çok iyi hissettiriyor.” cümleleriyle ifade edilmiştir. Non-binaryler isteklerine, beğenilerine, tercihlerine kadın ve erkek kategorisinde bir atama yapmamaktadır. Yani bir etek kadınlara ait, kravat erkeklere ait bir kıyafet gibi bir gruplandırmada bulunmamaktadır. Bu durum katılımcılardan Eris tarafından şu şekilde aktarılmıştır “Nerede olduğunu da hatırlamıyorum kadın reyonuna gittim işte böyle görevli geldi dedi ki ama burası kadın reyonu dedim ki hayatım bez parçası bu farkında mısın? Ya pamuk ayol pamuk yani. Sen buna nasıl cinsiyet atayabiliyorsun?”. Katılımcılar kimlikleri

ile var olmanın, normların baskısını yaşamadan istedikleri gibi giyinme, konuşma, davranma durumunun kendileri için anlamlarını tartışmıştır. Bu durum bir katılımcı tarafından (Antares) *“Non-binary olduğumu ilan ettiğimden beri... olan şeyde böyle bir yerde bedenimle var olmak falan daha keyifli. İium farklı şeylerimi yansıtabiliyorum personalarımı yansıtabiliyorum. Bu benim için çok önemli bir şey rahat olmanın böyle şeyi gibi bir şey.”* şeklinde aktarılmıştır. Dış görünüşünün atanmış cinsiyet özelliklerine yakın olmasının toplum içerisinde cis görünürlük ile avantaj sağlamasının yanı sıra non-binary kimliği temsil edememe, yeterince queer olamama gibi değerlendirilmesi de görülmektedir. Bazı katılımcılar (Antares, Castor, Jüpiter, Uranüs) *“queerlerin androjenlik borcu yok ama”, “fem tarafımla barışık değildim”* gibi cümlelerle bu duygularını ifade etmiştir. Katılımcı Jüpiter ise durumu değerlendirirken *“Kendi kimliğimin ikilik dışı olmasına olumlu bir deneyim olarak bakmam, baktığım bir noktadayız böyle. Böyle bir yolculuk oldu veya da işte kendi kimliğimin akışıp daha feminen olduğu yerleri de daha çok turnak içinde kabul ettiğim bir yer oldu.”* cümlelerini kullanmıştır.

Non-binaryler otantik kimliklerini gerçekleştirirken yalnızca kendi dünyalarında değil, diğerlerine bakışlarındaki kategorileri de kaldırmaktadır. Katılımcılardan Satürn’ün *“Birisinden bahsederken hep insan diye bahsetmeye çalışıyorum. Hani zaten Türkçemiz buna çok elverişli neyse ki.”* şeklinde ifade ettiği bu durum yalnızca zamir kullanımlarında değil, başkalarını değerlendirdikleri her unsurda görülmektedir. Venüs ise cinsiyet kategorilerinin ve normların kendi için ne anlama geldiğini açıklamıştır.

Ben cinsiyetin gerçekten gerekli olduğunu düşünmüyorum ya hepimiz ruhlardan ibaretiz. Hani bir beden bizi tanımlamamalı. Hepimiz her şeyin ötesinde insanız ve insan olmamız ön planda olmalı. Hani bizim cinsiyet farklılıklarımız bize farklı atamalar yapmamalı. Bizi farklı bir şekilde insanların hitap edip farklı bir şekilde bize yaklaşmalarını sağlamamalı. Bunun dezavantajı ve avantajı olmamalı.

Katılımcılar toplum tarafından cinsiyetlere atfedilen özellikleri, ifadeleri ve davranışları ikili olmayan özelliklere göre sınıflandırıp bu bağlamda kalıplaşmış yargılar ve beklentiler oluşturmak yerine bu normların dışına çıkarak sadece insan olma ve evrensel değerler üzerinden iletişim kurulması gerektiğine inandıklarını belirtmiştir. Örnek olarak Castor bu düşüncelerini şu cümlelerle aktarmıştır:

Ya şu anda hiç umurumda değil ya yani kim, nasıl, neyi nereden görüyor ya da o cinsiyet ne nasıl oluyor...Şu an mesela şey hani o böyle kadın erkek kodları var ya işte. Hani erkek şöyle görünür işte kısa saçlıdır, şöyledir, böyledir, top tamamen o toplumsal şeyden bahsediyorum. Hani hiçbirisi hakikaten umurumda değil...

İkili cinsiyet sisteminin katı kadın ve erkek sınıflandırmasının kimseye uygun olmadığını kimsenin tamamen kadın ya da erkek kalıplarına uygun olmadığını düşünen

katılımcı Uranüs ise *“Açıkçası kimsenin kadın ya da erkek olmadığını hani o kurulmuş toplumsal cinsiyete uymadığını, sadece toplumsal dayatmadan dolayı bunu en yakın gör kendine en yakın gördüğünü, kabullendiğini düşünüyorum.”* diyerek kendini açıklamıştır.

Non-binary kimlikler kadın-erkek ikiliği temelindeki cinsiyet sisteminin algısını kaldırmaktadır. Bu algı kırıldığında cinsiyet de biyolojik özellikler, roller ve ifadeler üzerinden tanımlanmamaktadır. Katılımcıların kendilerini ikili cinsiyet sistemi üzerinden değerlendirmemeleri, partnerlerini ya da karşılarındaki insanları da bu sistem içerisinde incelememelerine aracı olmaktadır.

4.1.4.3.Bölünmüş Hayat Deneyimi

Non-binaryler otantik kimliklerini gerçekleştirme sürecinde olumlu ve olumsuz yaşantıları bir arada deneyimlemektedir. Kimlik deneyimlerinin kabul edildiği, saygı duyulduğu ve özgün bir şekilde kimliklerini yaşayabildikleri alanlar “kurtarılmış çevre” olarak olumlu süreçlerde değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra bazen de toplum/aile sisteminde yaşadıkları baskı ve zorbalık nedeniyle kimliklerini gizlemek zorunda hissetmektedirler. Katılımcılar kimlik deneyimlerinin bu ikilik arasında bölündüğünü ve kimliklerini her ortamda aynı şekilde deneyimleyemediklerini ifade etmiştir. Katılımcı Jüpiter tarafından dile getirilen “bölünmüş hayat deneyimi” şu cümlelerle vurgulanmıştır:

...böyle biraz bölünmüş bir deneyim ve hayat oldu. Hani bazı yerlerde kabul görme, bazı yerlerde görmeme... Olumlu yanları da var tabii ki beni özgürleştiren ama her yerde her alanda öyle olmadı diyelim...Yani aileme açılmak ya da ailemin yanında açık kimlikle yaşamının anlamıyla üniversite, okuduğum üniversitenin LGBTİ+ topluluğunda açık kimlikle yaşamak benim için aynı anlama gelmiyordu. Öyle bir zorluğu vardı yani.

Non-binaryler kendi içlerinde kimliklerini kabullenseler de toplumda baskın olarak cisheteronormatif yapılar devam ettiği için her ortamda herkese karşı kimlikleri üzerinden açılım gösterememektedir. Katılımcılar otantik kimliklerini yaşayacakları kişiler ile güvenli alanlar yaratmaktadır. Bu durum katılımcı Uranüs tarafından şöyle aktarılmıştır:

Hani muhafazakâr bir çevrede büyüdüm yani muhafazakâr bir ailede büyüdüm... Sakarya'da muhafazakâr bir şehirde yaşıyorum ama kurtarılmış bir çevre ile görüşüyoruz sadece yani...İstanbul'da birinin aileme gidip ya senin çocuğu şöyle şöyle gördük demesi benim burada sokakta insanların taciziyle uğraşmamdan daha zor geldiği için bana öyle yanları da var. Bir de şey yani güzel hani çevren tarafından kabul ediliyorsun. Çünkü çok kurtarılmış bir çevren var.

Kabul görmedikleri ve özgün bir şekilde kimliklerini deneyimleyebildikleri bölünmüş hayatlarını bir diğer katılımcı Castor şu ifadelerle dile getirmiştir:

Ya onlar ailem özellikle beni hâlâ ya çok komik ikili böyle aşırı garabet bir şey yaşıyormuşum gibi geliyor. Çünkü ailem hala beni hani kadın falan olarak görüyor ve hani ona göre davranıyorlar. Ne kadar rahat falan da olsalar ya da işte darlamıyo bile olsalar aslında hani işte kız çocukları varmış gibi bilmem ne gibi falan davranıyorlar ama mesela işte ben tam aksine hani dernekte çalıştığım için böyle hani hiç bunları işte düşünmediğim buradan zorlanmadım ya da zorbalanmadığım çok daha rahat bir iş ortamında yaşıyorum falan. Ne bileyim işte regl izni de alıyorum çünkü regl oluyorum hala ama işte hani o kimliğim de geçerli nonbinary kimliğimde geçerli yani falan. O yüzden öyle bir sıkıntım olmuyor... Ben çok artık dışarı çıkmıyorum. O coğrafyayla galiba etkileşmemeye çalışıyorum... Sadece arkadaşlarımla ve iş arkadaşlarımla görüşüyorum.

Katılımcıların kabul edilmedikleri ya da edilmemekten çekindikleri en belirgin ortam “aile” yapılarıdır. Dışarıdan tepkilere kıyasla aileden gelen davranışlar, söylemler görüşmeler boyunca tartışılmıştır. Non-binaryler aileleri tarafından anlaşılmamaktan, ailelerinin yanında gizlenmekten söz etmiştir. Bu durumu katılımcı Merkür tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Hani aileme açıklamak zorunda kalmadan bunu yapabileceğim bir olay, şeydi. Ve sonrasında da böyle bir tür şeye takıyordum. Nasıl diyeyim? Sütyen gibi bir şey takıyordum annemlerin yanına giderken. Kafamda da şöyle meşrulaştırıyordum 365 gün şey olacağıma hani disfori his nasıl diyim böyle onlarla yaşayacağıma 10 günün 5 günü annemlerin yanına gidiyorum zaten o zaman bunu takarım gibi bir kafaya girmiştım.

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere non-binaryler otantik kimlik deneyimini her ortamda benzer şekilde deneyimlememektedir. Kimliklerini özgürce ve özgün bir biçimde deneyimleyebildikleri sosyal çevreleri ya da iş hayatları ile olumsuz, kabul görmedikleri ya da kimliklerini gizleme zorunluluğu hissettikleri aile, toplum yaşantılarının ikili karşıtlığı görülmektedir. Bu bölünmüş hayatlarında bireyler genel olarak yakın çevrelerinden tepki almaktan ya da onları üzmetten korktukları için aslında en yakınları olan ailelerine karşı kimliklerini gizlemektedir.

4.1.5. Süreğen Keşif

Cinsiyet kimliğinin gelişim ve anlamlandırılma sürecindeki deneyimler incelendiğinde bu çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda son basamak süreğen keşif süreci olarak adlandırılmıştır. Keşfin süreğenliği, bireylerin kendilerine dair ne zaman biteceği belli olmaksızın sürüp giden deneyimlerini, bu deneyimler üzerinden anlamlandırma sürecini ve keşiflerini anlatmaktadır. Görüşmeler boyunca non-binaryler kimliklerini, bedenlerini ve isteklerini keşfetmeye devam ettiklerini, sorgulamanın ve keşfetmenin bitmeyen bir süreç olduğunu bildirmiştir. Bu bulgu Waagen (2022) tarafından devam eden keşif olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların tamamının mevcut durumda uygun bir tanıma sahip olsalar da daha

doğru hissettiren bir kelime dağarcığı keşfetmeleri halinde bunun değişebileceğini dile getirdiği aktarılmıştır (Waagen, 2022: 53). Söz konusu tez çalışmasının katılımcıları tarafından da bu durum benzer ifadeler ile desteklenmiştir. Katılımcı Neptün tarafından “*Çünkü kendimi aradığım bulduğum süreç bitmiyor. Yani hani sonu yok.*” sözcükleriyle aktarılan bu durum başka bir katılımcı (Venüs) tarafından “*Hani ve yeni bir şeye açıldım, bunun heyecanı hâlâ ilerliyorum. Hala öğrenmediğim, öğrenmek istediğim üzerine araştırma yaptığım o kadar fazla şey var ki.*” şeklinde ifade edilmiştir. Katılımcılardan Satürn kimliğiyle ilgili keşiflerinin araştırmalar, okumalar aracılığıyla sürdüğünü “*Aslında dinginleşmedi şöyle, hani birçok arkadaşımın farklı olarak ben cinsel bir birliktelikte ya da romantik bir başlangıçla şey yapmadım. Önce kendimi kabul ettim ve araştırmaya başladım. Bu yüzden bu araştırma ve öğrenme süreci kesintisiz şekilde devam ediyor.*” cümleleriyle vurgulamıştır. Non-binarylerin kimliklerine, yönelimlerine dair olan sürekli devam eden dinamik sorgulama süreçleri yalnızca bu alanlarla sınırlı değildir. Devam eden keşiflerinde bedensel olarak uyumlanma süreçleri de yer alabilmektedir.

ıı biraz böyle şeyliydi kendi kafamdaki böyle oturmayan şeyler soru işaretleri falan olduğu için de onunla ilgili gerçi soru işaretlerim hep devam ediyor *gülüyor* yani böyle şey olacak mı t olacak mıyım olmayacak mıyım? Olsam da böyle sonrasında pişman olacak mıyım olmayacak mıyım? Böyle bir sürü soru işaretleri falan var *gülüyor* (Antares)

Sonuç olarak söz konusu tez çalışmasının katılımcılarının cinsiyet kimlikleri, cinsel yönelimleri, cinsiyet ifadeleri ve bedensel yapıları gibi cinsiyet bileşenlerini süregelen olarak sorgulamaya devam ettikleri görülmüştür. Anlamlandırma deneyimi ile tahayyül sınırları genişleyen non-binaryler kendilerine dair yeni anlayışlarının olabileceğini düşünmekte ve bu keşif sürecine açık görülmektedir. Bu bulgu Waagen (2022) tarafından da desteklenmiş olmasına rağmen iki çalışmanın da katılımcılarının yaş aralıklarının yakın olduğu bilinmektedir. Bu nedenle katılımcıların hayatlarının yetişkinlik sonrası evrelerindeki düşünceleri ve hisleri ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

4.2. Kimlik Gelişim Sürecini Etkileyen Faktörler

İlk bölümde aktarıldığı üzere cinsiyet gelişimi belli basamaklardan etkilenecek gelişmekle birlikte, bu sürecin bireyin yaşantısına göre farklı olmasında etkili olan faktörler bulunmaktadır. Non-binarylerin aktarımları cinsiyet kimlik gelişiminde dönüm noktalarının yanı sıra bu süreci ve dönüm noktalarını etkileyen olumlu ve olumsuz etkileyen dışsal süreçlerin varlığına da işaret etmiştir. Tez görüşmeleri esnasında katılımcıların birçoğunun ifade ettikleri

bu süreçler, üç alt temada incelenmiştir. Bunlar (1) Cisheteronormatif sistem, (2) Yasal haklar, (3) Ayrımcılık ve Zorbalık olarak belirlenmiştir.

4.2.1. Cisheteronormatif Sistem

İnsanların atanmış cinsiyetine uyumlu hissettiği ve ikili sistemde karşısındaki cinsiyete çekimlendiğini varsayan cisheteronormatif sistem, non-binary kimliklerin varoluşlarını yok saymaktadır. Varoluşların tamamen kadın ve erkek olarak iki kimlik üzerinden görülmesi geri kalan tüm kimliklere dair bir dilin, kavramın bilinmemesine neden olmaktadır. Sistemin baskın bir şekilde ikili cinsiyet üzerine kurulması, non-binary kimliklerin özdeşim nesnelerinin görünürlüğünü de sınırlamaktadır. Cisheteronormatif sistemin etkilerini bir katılımcı şu şekilde özetlemiştir:

Çünkü işte diyorum ya hani o ayrımlar çok net. Sen daha doğmadan senin önüne zaten iki tane seçenek geliyor. Ya bütün filmler, kitaplar, gittiğin her yer, mekanlar, her şey, bütün tuvaletler, yani onun için başka bir şey tahammül edebilmeniz zaten bunun içerisinde çok zor senin zaten tahayyül etmeni kısıtlıyor yani hani. (Eris)

Bunların hepsi bir arada değerlendirildiğinde cisheteronormatif sistemin tüm günlük hayat işleyişine sirayet ettiğini, iş/egitim/sağlık alanlarında ikili bir anlayışın var olduğunu göstermektedir. Bu nedenle cisheteronormatif sistem başlığı üç alt kategoride değerlendirilecektir. Bunlar: (1) Dil/kavram eksikliği, (2) Özdeşim eksikliği ve (3) Eğitim/sağlık/iş hayatı.

4.2.1.1. Dil/Kavram Eksikliği

Non-binaryler cinsiyet kimliklerinin gelişim aşamasında cisheteronormatif sistemde bulunduklarını ve kendi hislerini, kimliklerini ifade edecek ikili olmayan bir dilden ve kavramlardan yoksun olduklarını ifade etmiştir. Kavramın bulunmaması katılımcıların kimliğini anlamlandırma sürecini zorlaştırmış ve geciktirmiştir. Katılımcılardan Eris'in "*Dört yaşından beri yani bissürü yerde bissürü şeylerle sığmadığımı ve sığamadığımı o 2'li sistemi biliyordum aslında*" olarak ifade ettiği bu durum bir diğeri tarafından da "*Ben gerçekten bu tanımların çok dışında bir noktadayım falan deyip bazen de şöyle oluyor, hissettiğimiz şeyin ne olduğunu tam bilmiyoruz (Neptün)*" şeklinde dile getirilmiştir. Katılımcılardan Castor hissettiklerini anlamlandırmasına aracı olacak kavramın eksikliğinde yaşadığı savrulmayı şöyle anlatmıştır:

Ya benim yaşımdan ötürü nonbinary benim çok yeni öğrendiğim. Yani yeni yeni öğrendiğim bir şey işte 2016 kaç aslında 24 yaşındayken öğrendiğim böyle. İngilizce bir şeyler okurken bir dakika burada başka

bir şey var falan dediğim bir şeydi ama işte 14-15 yaşından beri zaten yine o kadın olmakla ilgili bir derdim vardı ama bu şey gibi bir şey değil yani... Uyum sürecine mi girmek istiyorumla falan filan çok uğraştığım bir dönem de vardı. Hani 24ten sonra o 2 yıl biraz onla geçti ama hayır, yani onu da istemiyordum. O yüzden iyice bocaladığım bir dönem vardı. Sonrasında aslında o non-binary'i görmekle rahatladım ve tamam buymuş ya falan deyip böyle budur diye devam ettiğim bir şeydi.

Kavrama/dile sahip olmamak, non-binary kimliklerin düşünce sınırlarının ikili cinsiyet sistemi içerisinde bulunmasına aracı olmuştur. “*Üniversiteye kadar ikili olduğunu düşünüyordum cinsiyetin. (Uranüs)*” ifadesi durumun en belirgin örneklerindendir. Katılımcı Merkür tarafından ise kavram eksikliği şu şekilde vurgulanmıştır: “*Ama orada o zaman o dönem işte 2015'ten bahsediyorum bu şeyin muhabbetin açılabilceği bir şey yoktu fırsat. O kelimeler elimizde yoktu henüz ya da belki ona sıra gelmemişi bilmiyorum.*”.

Diller yani kavramlar bireylerin iletişimlerinde hatta düşünce sınırlarında hislerini, düşüncelerini, deneyimlerini aktarmasının ve sorgulamasının kaynağı olarak hayati bir öneme sahiptir. Cisheteronormatif sistemin baskın yapısı dünyayı yalnızca iki cinsiyet temelinde algılamamıza dolayısıyla dillerin ve kavramların da bu ikiliğin içerisinde var olmasına neden olmaktadır. Non-binaryler cinsiyet kimliklerine dair ikiliğin dışındaki kelimelere sahip olmadıklarını, bu nedenle deneyimlerini anlamlandıramadıklarını bildirmiştir. Kavramlara ve dile sahip olmak bireylerin kendi deneyimlerini anlamlandırmalarından, aidiyet hissetmelerine kadar uzanan bir süreçte önem atfetmektedir.

4.2.1.2. Özdeşim Eksikliği

Katılımcılar otantik kimliklerini anlamlandırma sürecinde özdeşim kurabilecekleri bir temsilin eksikliğini görüşmelerde sık sık dile getirmişlerdir. Bu bulguya benzer çıktılar alan yazında mevcuttur. Waagen (2022: 43) çalışmasında katılımcıların özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ikilik dışı varoluşların temsil eksikliğini ve bu eksikliğin non-binary kimliklerin gelişim sürecine olumsuz etkisini vurgulamıştır. Katılımcılardan Eris özdeşim nesnesi ile temasın, ikili cinsiyet normlarını kırmadaki etkisini aktarmıştır:

...gerçekten insan temas etmediği sürece o temas alanlarını artırmadığı sürece bilmiyor. Hep bir tabu olarak bilinmezlik olarak kalıyor. Bütün konuştuğumuz şeyler. Ve yani hani bu kültürde doğuyorsun bu kültürde büyüyorsun. A yani, bu kültürden kastım yani bir işleyiş var sen daha doğmadan senin yerine bütün hayatın belli oluyor, bakıyorlar işte vajinan var işte böyledir, şöyledir işte yani. Çeyizinden, bohçandan, pembe kimliğinden, bilmem nesinden her şeyin düzülüyor, sen daha doğmadan. E bakıyorlar, penisin var işte. Yani mavi kimlikti, bilmem nesiydi, askerliğiymiş şusuydu busuydu, evliliğiymiş, iki çocuğuydu. Yani her şey zaten sen daha doğmadan belli oluyor. Ay buralarda şimdi böyle ufak tefek bir kırılma hissediyorsun ama yani bir temas alanı olmadığı sürece senin için de bir tabu yani doğal olarak...

Cinsiyet kimlik gelişim döneminde rol model alınabilecek, özdeşim kurulabilecek bir öznenin varlığı kimliklerin kabul deneyimlerinde önemli görülmektedir. Özdeşim nesnesi ile temas alanlarının bulunmaması katılımcıların yaşadıkları deneyimi olumsuz tanımlamalarına ve yalnız hissetmelerine neden olmaktadır.

Görünürlükle ve neyle karşılaştığınla ilgili olduğunu da düşünüyorum. Yani ben belki önce daha fazla trans, non-binary, interseks birilerini görsem o daha önce olacaktı...hani cinsiyet kimliğimi kabul etmek daha geç bir yaşta oldu çünkü görünürlüğü ve kabulü daha azdı gözümde. Deneyimlerin daha rahat aktarıldığı, daha az öcüleştirdiği, daha az hastalık, yalnızlık, yanlışlık olarak değersizlik olarak görüldüğü ve toplumu sadece iki cinsiyet varmış kabulü varsayımı ile işlemediği... (Jüpiter)

Katılımcılar cinsiyet kimlik gelişim süreçlerinde bir özdeşim nesnesine maruz kalmanın kendi geleceklerine dair bir önsezi yaratacağına ve günlük hayatta cinsiyet kimliği çeşitliliğinin temsilinin önemine vurgu yapmıştır. Bu durumu katılımcı Antares tarafından şu cümlelerle ifade edilmiştir:

...toplumda tabi daha kendim gibi insanları gördüğüm ilişkilermeleri gördüğüm bir şeyde yaşamak isterdim öyle bir şey pek mümkün olacak gibi değil *gülüyor*... farklı çeşitlerini en azından böyle görmüş olurum insanların ben de neye benzeyeceğimi falan filan bunları düşünebilmiş olurum.

Kendi gibi insanların temsiliyetine maruz kalmak kişilerin düşünce sınırlarının genişlemesine ve hayal edebilmelerine olanak sağlamaktadır. Katılımcılardan Merkür özdeşim kurabileceği biriyle tanışmasının üniversite yıllarında olduğunu ve durumla ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

...hani birebir yüz yüze ilk defa trans erkekle tanıştığımda da üniversiteydim. Yani geç de bir dönemdi bence değil muhtemelen. Üniversiteye ilk girdiğim yıl yani. Belki daha önce karşılaştaydım neylerin mümkün olabileceğini bir görseydim Türkiye bağlamında o zaman daha hızlı ilerleyebilirdi gibi düşünüyorum süreç.

Sonuç olarak kimliklerin oluşum sürecinde özdeşim nesnesi ile temas kurmak önemli görülmektedir. Psikolojinin annesi olarak bilinen Sigmund Freud da çocukların kimlik gelişim dönemlerinde “hem cins ebeveyn ile özdeşim” kurmanın önemini vurgulamıştır. Non-binary kimliklerin toplumdaki görünürlükleri ve medyada, günlük hayatlarda temsil eksikliği göz önüne alındığında bu özdeşim sürecinin gerçekleşmediği düşünülmektedir. Bu durum non-binarylerin kimliklerini anlamlandırma süreçlerinin gecikmesine ve kendi gelecekleri ile ilgili bir öngörüye sahip olamamalarına neden olmaktadır.

4.2.1.3.Eğitim/Sağlık/İş Hayatı

Non-binaryler cisheteronormatif sistemin baskın olduğu bir toplum işleyişinde eğitim, sağlık sistemi ya da iş hayatı gibi pek çok alanda görünmez kılınmaktadır. Kavramların bilinmemesi ve bu sistemlerde karşılığının olması sosyal alanlarda katılımcıların zorluklar deneyimlemesine neden olmaktadır. Katılımcılardan bazıları (Castor, Satürn, Uranüs) bu sistemlerde sorun yaşamamak adına atanmış cinsiyetlerini kullanmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Sağlık, devlet dairesi gibi kamu kuruluşlarında işlemleri sırasında zorlantılara maruz kalmamak adına atanmış cinsiyet kimliklerini ve cis görünürlüğünü kullanma durumu Castor tarafından şu şekilde vurgulanmıştır:

...hani zorluk yaşadığım kısımlarda da şöyle bir şey var yani ben hala çok cispassing bir yerdeyim yani hani dışarıdan biri beni gördüğünde direkt kadın atadığı için mesela ben çoğu yerde çok daha rahat ediyorum falan. Ve bazen bunu kullanıyorum da hani o an o riske girmek için filan işte. Hastaneye ya da bir devlet kurumuna falan filan gittiğimde hani hiç bahsetmeden geçebiliyorum mesela bundan falan.

Kimliğinden ve cinsiyet ifadesinin özgürlüğünden taviz vermek durumunda kaldığını ifade eden başka bir katılımcı (Uranüs) deneyimini şöyle anlatmıştır:

Beni çok etkilemiyor açıkçası cis görünür olma avantajımı kullanıyorum böyle yerlerde. Sadece hani tabi ki daha istediğim gibi görünebilmek isterdim. O bunu biraz şey yapmak, oradan biraz şey vermek zorunda kalıyorum. Ne vermek? Oradan biraz taviz vermek zorunda kalıyorum ama onun dışında beni çok etkilemiyor.

Kimliklerini gizleme zorunluluğunun yanı sıra katılımcıların neredeyse hepsi sosyal alanlarda ikili sınıflandırmasının kendileri için farklı zorluklarını dile getirmiştir. Günlük hayat içerisinde her ortamın ikili cinsiyet sistemine göre düzenlenmesi ve hâkim anlayışın bu olması katılımcılardan Uranüs tarafından “*Cis görünür olmayanlar için oldukça sıkıntılı. Hani kamuda çalışmak çok zor. Hepimiz için zor, onlar için daha zor. Özelde çalışmak da zor. Tuvalet mevzusu çok sıkıntılı, yani ortak alanlar cinsiyetlere göre ayrılmış... Cinsiyetsiz olmasını yeğlerdim*” cümleleriyle ifade edilirken başka bir katılımcı (Eris) deneyimini şu şekilde aktarmıştır:

Zorlandığım şeylerde hayatımın her alanı oldu yani işte dediğim gibi yani. En basitinden yani tuvalet. Bence çok temel bir insan hakkı ama yani onu bile kadın erkek olarak sadece ayrılıyor olması. Devlet dairesine gittiğin zaman sadece kadın ve erkek olarak şey yapılıyor olma. Yani pembe kimliğin, mavi kimliğin, nikahın bilmem neyin düğünlerin, geleneğin, göreneğin yani geriye kalan her şey ama bak zorlayıcı. Yani oralarda daha da zorlaştıran şeyler oldu. (Eris)

Sosyal alandaki bu ikili cinsiyet kategorizasyonuna katılımcılardan Venüs “*Lavabolar kısmına gelecek olursak, AVM’lerde engelli lavabosu oluyor. Onlarda cinsiyet ayrımı*

yapmıyorlar. Hani ben erkek lavabosuna girmiyorum. Hani hatta böyle şey bir saat beklemem gerekse de hani... o lavabodan çıkacak kişiyi bekliyorum ve oraya gidiyorum.” şeklinde bir çözüm üretmiştir. Katılımcıların 4/11’i özellikle sağlık sisteminde var olan ikili cinsiyet anlayışı nedeniyle çeşitli zorluklar deneyimlediklerini aktarmıştır. Hastanede yataklı sistemlerin kadın-erkek ikiliği temelinde olması ve sağlık sistemindeki çalışanların ve tanı sistemlerinin non-binary varoluşlarla ilgili bilgi eksikliğine sahip oldukları belirtilmiştir. Sağlık sisteminde yaşadığı zorlukları aktaran bir katılımcı (Venüs) deneyimini “*Hani doktorum, bana kadın olmak mı istiyorsun? Bu süreci başlatabiliriz demişti mesela. Hani ben istemiyorum... Ama tabi reddetmem hiçbir şeyi değiştirmede, üzerine erkek olarak oraya alındım, erkek koğuşuna alındım...*” şeklinde aktarmıştır. Başka bir katılımcı (Merkür) cinsiyet kimliğinin anlaşılmayacağını ya da uyumlanma sürecinde işlevsel olmayacağını düşündüğünde sağlık sistemlerinde trans kimliğini ön plana çıkarttığını vurgulamıştır: “*Mesela işte medikal bir süreçte iken ya da ne bileyim işte non-binaryyim dediğimde anlamayacağını düşündüğüm bir toplamdayken ya da gerçekten hani bir şekilde erkekliğimin sorgulandığını hissettiğim yerde ben de erkeğim lan o zaman! *gülüyor**”. Sağlık sisteminin ve ailelerin ikili cinsiyet temelindeki işleyişi interseks varoluşlar içinde farklı ve zorlayıcı deneyimlere neden olmaktadır. Herhangi bir sağlık problemi söz konusu olmamasına rağmen topluma uyumlanmak için gerçekleştirilen medikal müdahalenin bireyin ruh sağlığına olumsuz etkileri bulunmaktadır. İnterseks non-binary katılımcı Jüpiter sağlık sistemlerinde ve ailesinde yaşadığı sıkıntıları anlatmıştır:

Çünkü hani elimde bir belge var diyor ki, iki yaşında ameliyat edilmiş ve bu ameliyatın tek sebebi toplumda çıkıntı olmasın. İleride penetrasyonla sevişebilsin daha rahat ve donör yumurtayla özür dilerim biraz fazla detay oldu ama işte donör yumurtayla hamile kalabilsin falan filan. Hani orada hiçbir şekilde benim fiziksel sağlığımdan ya da benim psikososyal işte durumumdan duygu durumundan ondan bahsedilmiyor...Çünkü yine hani doktorların da tavsiyesi ve kendi kararlarını uygulamasıyla ne için olduğunu söylemiyorlar. Hani her gün iğne oluyorum. Sağlığın için gerekli olmak zorundasın bırakamazsın ama nedenini bilmiyorum. Hiçbir şekilde, en fazla çok sorguladığımda ya işte boyun uzasın diye falan filan diyorlar yani bu... kendimi ama o zaman bunu bir hastalık ya da bana işte ailemin anlattığı şekilde sen kesinlikle kız çocuğusun. Bir sıkıntı vardı. Biz düzelttik artık gönül rahatlığıyla kız çocuğu olabilirsin şeklinde düşüncesi idi.

Sağlık sistemleri gibi katılımcıların zorlandıkları bir diğer alan iş hayatı olmuştur. Non-binary bireyler cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri nedeniyle iş arama ya da çalışma sürecinde zorlanmış, çoğu zaman kimliklerini gizleme zorunluluğu hissetmişlerdir. Kamu kurumunda çalışan katılımcı Satürn “*Her yerde zorlanıyorum gerçekten. Çalıştığım iş yerinde, ailemde, yeni tanıştığım arkadaşlarımda zorlanıyorum çünkü sürekli olarak bir otosansür arka planda*

çalışmak durumunda kalıyor...” ifadeleriyle durumu açıklamıştır. Non-binaryler cinsiyet ifadeleri cis görünür olsa dahi düşüncelerini, duygularını ya da duyarlılıklarını iş ortamlarında ifade etmekte zorlanmaktadır. Kendini çalışma ortamında sürekli tetikte hisseden başka bir katılımcı (Neptün) deneyimini “*Profesyonel iş yaşamında bir kere zaten çok korkunç yani *** bahsediyorum (belediye çalışanı) ... bir yerde yani, kendini hep korumak kollamak durumunda kaldığım bir nokta.*” şeklinde ifade etmiştir. Cinsiyet ifadesi toplum normlarının dışında olan non-binaryler ise STK ya da dernek gibi iş alanları olmadığında özel sektörde de iş bulmakta zorluk çekmektedir. Katılımcılardan Venüs yaşadığı iş arama deneyimini anlatmıştır:

Denizli'de iş aramaya girdim. İş aramaya girdiğimde çok fazla red yedim. Hani nasıl söyleyeyim? Hani belki normal karşılanabilir bu hani herkes diyebilir... insanlar böyle direkt bana bakar bakmaz böyle bir hani bir süzüyorlar hani başta söyledikleri merhaba tonuyla sonrasında konuştukları çok farklı şeylere dönüşüyor birden. Hani söylem olarak bir şeye maruz kalmadım açıkçası. Ama hani bir yerden de anlayabildim yani hani bana böyle baktıklarında hani böyle hmmm aynen evet bir sizi değerlendireceğiz gibisinden. Ne kadar kibar yaklaşıma çalışırsam çalışayım hani. Hatta bir süre sonrasında usulüne giyinmeye, usulüne göre giyinmeye çalıştım. Hani ne bileyim saçlarımı falan şey yaptım. Hani arkaya falan verdim kahkülüm görünmesin diye mesela. İlk başta crop falan giyiniyordum. Yani iş etiğiyle olan bağlantısını hani sonrasında fark ettim. Hani o crop'u tamamen uzattım. Böyle simsiyah giyinip gittim. Hani böyle daha şey durabilmek adına kol çantam var. Kol çantamı arkadaşşıma bırakıp sırt çantası alıp gidiyordum. Hani bunların belki etkileyeceğini düşündüm. Onlar da etki etmedi çoğu zaman. Yani bayağı bir süre, en sonunda bir yere gittim ve bir yere direkt aldılar. O da muhtemelen şey mutfak işi olduğu için hani bulaşıklık yapmak için yani yaptığım için muhtemelen onu onayladılar.

Cisheteronormatif sistem içerisinde gelişen eğitim hayatı, diğer sistemler gibi iki cinsiyet üzerine kuruludur. Üniversite eğitiminin başlangıcına kadar var olan eğitim hayatında öğrencilerin iki cinsiyete göre gruplanması, alınan eğitimin yalnızca cinsiyeti ikili perspektiften ele alması gibi birçok husus bulunmaktadır. Non-binaryler kimliklerini deneyimledikleri üniversite çağlarında eğitim sisteminde çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Katılımcı Jüpiter psikoloji eğitimi sırasında ders kitabında ve haftalık işleyişte yer verilmesine rağmen derste cinsiyet kimliklerin ve interseks varoluşların anlatılmamasını şöyle aktarmaktadır:

...ikinci sınıf dersi ama yani sosyal psikoloji dersi giriş alınmış giriş dersinden sonra. 1 hafta 4 saat sadece gender'a ayrılmış hoca geliyor. Sadece ev içi kocanın karısını dövmesi anlatıyor ve gidiyor. textbookta bakıyorsun bir sürü şey var textbookta. İşte 2013'te mi ne girdim lisansa hani bu dersi alıyım 2015 falan hani uyduruyorum textte işte non-binary bile var. Hani textbookta çünkü Amerika'dan getirmişler şeyi işte ABD harika olduğu için demiyorum da yani kitabın içinde ne bileyim interseks bile vardı yani hani farklı varyasyonlar bilmem ne değil tabii. Hani 30 tane varyasyon işlemeye gerek yok zaten hani bir ders ama interseks diye bir şey var diyor en azından, işlenmedi.

Üniversitede yaşanan zorlukların yanı sıra erken yaşlarda cinsellik eğitimlerinin olmaması, ebeveynlerin bilinçlendirilmemesi gibi konular görüşmeler sırasında non-binary kimliklerin odak noktasında olmuştur. Bu durumu bir Plüton şu cümlelerle tartışmıştır:

Yani hiçbir yerde cinselliğe dair bir eğitimidir vesairedir hiç buna dair bir şey verilmiyor. Ebeveynler zaten yani bir eğitim yok, bilinçlendirilmiyor vesaire falan. Eğitilmiyor yanlış oldu, eğitim verilmiyor...Akademide de ayrı bir mücadele verdim ama bu kadar detaylı anlatmayacağım ama şu an daha iyi evrildiği bir süreçteyim. Birinci sınıftan beri işte uğraşıyorum. Bir hocanın ifşasını da yaptım zaten işte birinci sınıfta tercih yönelim tartışması da yaptık, ikinci sınıfta gitti insan davranışı, sosyal çevre dersinde ahlakçı ve fobik bir metin de yükledi.

Eğitim sistemindeki ikili cinsiyet bakış açısının yanı sıra katılımcılardan biri (Jüpiter), LGBTİ+ kimliklerin aidiyet hissini arttıran, güvenlik hissine katkıda bulunan üniversite toplulukları ile ilgili şunları aktarmıştır:

...öğrenci topluluğu var ama öğrenci etkinlikleri merkezi ve her işte bununla ilgilenen rektörlük yardımcılığı bizim politik bulabileceği herhangi bir şey yapmamıza izin vermiyor. Yani bizim varlığımız politikleştirildikten sonra siz bizim politik bulduğunuz hiçbir şey yapmamıza izin vermeniz demek. Bizim kampüste nefes almamız demek falan yani hani ben de şey diye gezmiyorum yani, benim varlığım, kimliğin politik olsun, evet politik. Değil bu. Ama şu an bu noktadayız hani.

Sonuç olarak toplumsal yaşamda her alan, ikili cinsiyet sistemi temelinde kadınlar ve erkeklere göre düzenlenmektedir. Kimlikler, kamusal alanlar, kıyafet reyonları, tuvaletler, eğitim sistemleri, hastaneler ve içerisindeki yataklı servisler, sağlık sistemi anlayışımız bunlara yalnızca birer örnek sunmaktadır. Toplumsal alanların ikili cinsiyet sisteminde düzenlenmesi non-binarylerin kendi deneyimlerine ait alanlar bulamamasına, genellikle atanmış cinsiyetleri ile görünür olmalarına yani kimliklerini gizleme zorunluluğu hissetmelerine neden olmaktadır. Bu durum katılımcıların toplumsal alanlarda güvenlik, rahatlık gibi duyguları hissetmemesi ile sonuçlanmaktadır.

4.2.2. Yasal Haklar

Toplum içerisinde yaşama ve sosyalleşme hususunda toplumsal tepkileri düzenleyen yasal hakların cinsiyet kimlik gelişimini etkileyen önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Halihazırda yasalarda non-binary kimliğe sahip kişiler için yeterli tanıma ve koruma mevcut bulunmamaktadır. Cinsiyet kimliğinin ırklar gibi kişinin ayrılmaz ve hassas bir parçası olduğunu hukuken kabul etmek, başka hiç kimsenin benlik duygusuna zarar vermeden pek çok kişinin refahını artıracaktır (Richards vd., 2017: 93-94). Söz konusu tez çalışmasının katılımcıların neredeyse hepsi, yaşanan coğrafyada yasal haklara sahip olmanın önemine

vurgu yapmıştır. Temel insan haklarına erişimde zorluk, evlilik prosedürleri, şiddete uğrama ihtimalleri sonrası haklarının aranmama korkusu, kimlik belgesi gibi birçok yasal süreç katılımcıların zorlandıkları noktalar olarak tartışılmıştır. Katılımcılardan Jüpiter en temel ihtiyaç olarak yasal haklara dair görüşlerini *“Çok bi şey istemiyorum aslında temel insan haklarına erişim ve varlığımızın kabulü... ve hani çok komik şeylerin mücadelesini veriyoruz yani... Neyse şey öyle yani hep güvensizlik ve hem ülke içinde güvensiz hem de dünya içinde görünür değiliz yeterince gibi gibi hissediyorum.”* şeklinde vurgulamıştır. Yasal haklar, bireylere yasalara karşı tanınırlık ve güven hissi sağlamaktadır. Bu durum başka bir katılımcı (Antares) tarafından şöyle aktarılmıştır:

...daha biraz daha hakların olduğu bir yerde yaşayabilirdik. Yine kötü konuşmak istemiyorum çok fazla daha kötüsü başımıza gelecek diye ama. *Gülüyor*... kötü etkiliyor bir de böyle son yedi yıldır da böyle Türkiye’de çok fazla bize işimize yarar şeyler de olmadığı için aslında biraz korkutucu tabi. Yani şey böyle hissettiriyor...

Evlilik ve medeni birlikteliği içeren yasal ilişki tanıma, ikili cinsiyet çerçevesini korumaktadır (Richards vd., 2017: 85). Bu ikili çerçeve bazı ülkelerde (bkz. Hollanda) kadın-kadın ya da erkek-erkek ikiliğini de barındırır da birçok ülkede non-binary kimliklerin kendi cinsiyet kimlikleri ile evliliklerinin yasal tanınması söz konusu değildir. Türkiye’de ise medeni kanuna göre evlilik hakkı yalnızca kadın ve erkek arasında tanınmaktadır. İlişkilerinin evlilikle sonlanmayacağı için çevresi tarafından ciddiye alınmadığını aktaran katılımcı Neptün deneyimini *“...mesela benim ilişkimdeki sıkıntılar ve sorunlar ona şey geliyor. Eee ne olacak ki sen evlenecek misin ki hani sanki ben bu dünyaya öyle şey yani hani benim yasal değil diye evlilik ben öyle günlük takılmaya geldim sorunum olmayacak.”* cümleleriyle ifade etmiştir. Başka bir katılımcı (Venüs) evlilik ile ilgili duygu ve düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

Ya evlilik kısmında ya hepimizin düşüncesi aynı tabii ki, özele vurgulayacak olursam bunu yani sadece üzüldüğümü söyleyebilirim. Yani üzülüyorum ve yapabileceğim hiçbir şey yok...Yani hani mesela ülkeden kaçmak için de değil. Hani evlenebilmek için karşımdaki insanın Türkiye dışında bir vatandaşlığının olması lazım ve orada da bir eşcinsel evliliğinin hani cinsiyetler arası evliliğin evet yasal olması lazım...bizim ülkemizde bi böyle bir evliliğin olmaması...

Evlilik durumunda cinsiyet hanelerinin bulunması, soyadı değişikliği gibi birçok unsur katılımcılar tarafından önemli noktalar olarak görülmektedir. Atanmış cinsiyetleri ile medeni kanuna uygun şekilde Türkiye’de evlilik gerçekleştirebilecek non-binary katılımcı Castor bu durumun kendisi için ne anlam ifade ettiğini vurgulamıştır:

Ama mesela şey biraz garipti bu evlendim dedim ya ben Türkiye’de hala bekarım aslında. Hani şeyde Türkiye’de bekar gözüktüyorum. Ama yurt dışında evlendiğim için burada geçirmedim mesela, çünkü şey

yurt dışında o cinsiyet hanenin, yurt dışındaki evliliğinde kimin kimle evlendiği şey olarak belli değil. Hangi cinsiyetler evlendi belli değil. Beni çok rahatsız ediyor. Biraz da o yüzden zaten okeydim mesela hani o evliliğe falan ama burada soyadımı değiştirmem, o cinsiyet hanesi bilmem ne falan filan böyle bir sürü şeyle uğraşmam gerekiyordu. O yüzden hala geçirmedim, geçirmeyeceğim gibi de hissediyorum.

Katılımcılar evlilik hakkı ve temel insan haklarının yanı sıra kimlik kartı (nüfus cüzdanı), bürokrasi ve hukuki sistemlerle ilgili düşüncelerini de paylaşmıştır. Tüm yasalar, devlet daireleri kimlikte atanan cinsiyete göre bir işleyişe sahiptir. Cinsiyet kimliğine ilişkin bilginin yer aldığı kimlik kartı sistemlerinin hissettirdiklerini katılımcı Venüs şu cümlelerle dile getirmiştir:

Hani öncelikle şu pembe mavi kimlik değiştiğinden beri birazcık daha rahatım açıkçası ama tabi ki tam bir rahatlık yok. Çünkü o kimliğimin üzerinde koskocaman erkek yazıyor. Bundan dolayı hani çok sinir oluyorum. Hani kimliğime ben asla bakmıyorum mesela. Yani böyle şey birine verdiğimde tersinden falan veriyorum. Hani ya orada ne fotoğrafıma bakmak istiyorum ne isme bakmak istiyorum. Ne orada bana atanmış olan cinsiyete bakmak istiyorum. Bunların hiçbirini istemiyorum...

Bu durum yani non-binary cinsiyet kimliğinin tanınmaması, bireylerin cinsiyet kimliği sınıflandırmasında zorluk yaşamalarına aracı olmaktadır. Örneğin cinsiyet uyumlanma süreci, Türkiye’de yalnızca kadın-erkek kimliği arasında bir uyumu kapsamaktadır. Uyumlanma sürecindeki transmaskülen non-binary katılımcı Merkür süreç tamamlandığında yaşayacağı hak kayıplarını aktarmıştır:

Onun dışında erkek kimliğini alırsam ki alacağımı düşünüyorum. O bürokrasi ve ondan ödün vermek zorundayım sanırım işte SSK’sından tut bir sürü böyle evlenmemiş kız çocuğunun sahip olduğu bir sürü haktan bir anda o sende alınıyor falan. Hani o da bir garip. Ya bu coğrafya bu ülkeye dair bunu söyleyebilirim.

Ayrıca non-binary bireylerin, cinsiyet kimlikleri üzerinden bir haksızlığa, şiddete maruz kalmaları halinde toplumsal tepkinin ve cezai karşılığının çok görünür olmaması da bireylerde endişe yaratmaktadır. Bu konudaki endişesini paylaşan katılımcı Satürn kendini savunmak adına gerçekleştirdiği eylemi vurgulamıştır: *“Esenyurt gibi yerlerde daha şey, maskülen görünmeye çalışıyorum, istemsiz bir şekilde çünkü burası Türkiye ve bir şiddete maruz kalırsam bir suç şeyi haline gelirim nesnesi haline gelirim hakkımın savunulmayacağını düşünüyorum.”*.

Sonuç olarak yasal hakların bireylerin güvende hissetmesine, aidiyet duygularının artmasına ve eşit yurttaşlık haklarına sahip olmalarına aracı olan önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Haklar bağlamında cinsiyet kimliğinin kabul edilmemesi, evlilik sürecinde, kimlik kartlarında, hukuk ve sağlık sistemlerinde non-binary kimliklerin deneyimini

zorlaştırmaktadır. Hukuken cinsiyet kimliğinin kabul edilmesinin bireylerin güvenlik algısı ve benlik duygusu için önemli olduğu düşünülmektedir.

4.2.3. Ayrımcılık ve Ötekileştirme

Katılımcıların yaşadıkları coğrafyada var olan kültürel yapı, cinsiyet kimlik gelişim süreçlerinde her aşamada etkili olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Yaşanılan coğrafyadaki muhafazakâr yapı, normlara aykırı olan herkese yönelik ayrımcı ve ötekileştiren bir tutum geliştirilmesinde rol oynamıştır. Bu durum LGBTİ+ kimliklerin haklarını aramak ve güven, aidiyet duygularını hissetmek adına örgütlenmesinin temelini oluşturmaktadır. Toplum ve coğrafyanın yapısına karşı bir destek mekanizması olan yakın çevrede bu bağlamda önemli görülmektedir. Bu nedenle Ayrımcılık ve Ötekileştirme teması üç alt başlık altında incelenecektir: (1) Muhafazakâr yapı, (2) Örgütlülük-STK'lar ve (3) Yakın çevre desteği.

4.2.3.1. Muhafazakâr Yapı

“Muhafaza etmek”, “değişim korkusu/reddi” ve “ihtiyatlı davranmak” gibi günlük dilde farklı anlamlarda kullanılan muhafazakarlık (Kartal ve Yaman, 2022: 231), non-binary cinsiyet kimlik gelişiminde etkili olan faktörlerden bir diğeridir. Türk toplumu dini inançlar ve ataerkil tutumlarda geleneklerini muhafaza eden bir yapıya sahiptir. Toplumumuzda LGBTİ+'lar yaşam tarzı bütünlüğünü yok etme, neslin devamlılığını ve ataerkil düzeni tehdit etmenin yanı sıra topluma ahlaki açıdan kötü örnek olmaları gerekçesiyle kabul görmemektedir (Mumcu, 2023: 323). Bu durum katılımcıların gelişim dönemlerinin birçok aşamasında etkisini göstermiştir. Ailesinin dini muhafazakâr tutumlarını katılımcılardan Jüpiter tarafından şu cümlelerle ifade edilmiştir:

Müslüman, muhafazakâr, dar görüşlü diyebileceğim bir ailenin çocuğuyum yani şey hani çok üç boyutlu bir görüntü olmayacak yani. Çok adil olmayabilir ama şöyle örnek vereyim, annem beş vakit namaz kılar. Babam da şey hani en azından ben ortaokul lisedeyken sokakta iki tane el ele tutuşan ve şort giymiş erkek atadığı kişi görürse bunlar i** mi der falan geçer. Hani bu seviyedeydik.

Ailesinin gösterdiği bu tutumların cinsiyet kimliğini keşfetmesine engel teşkil ettiğini belirten başka bir katılımcı (Venüs) deneyimini “*Ailemin baltaladığını söyleyebilirim durumu. Hani her seferinde bana söylemleri şey oluyor, hani din üzerinden ilerleyerek, Allah iki cinsiyet yarattı. Sen erkeksin, nasıl kadın olmaya çalışırsın gibisinden bir söylemlere maruz kaldım.*” ifadeleriyle aktarmıştır. Muhafazakâr yapının ailelerin yanı sıra toplumda da hâkim olması katılımcıların cinsel yönelimlerini bastırmasına, gizlemesine neden olmuştur. Kendinin bir günah işlediğini düşünen katılımcı Sirius yaşadıklarını “...benim ailemin beni reddetme

korkusundan dolayı 25 sene boyunca asla konuşmadan ara ara tabii ki küçük kaçamaklar yapıp, tamam hadi git şimdi tövbe et...” şeklinde dile getirmiştir. Katılımcı Uranüs ise cehennem inancının ve normlarının baskısının cinsiyet kimliğinden ve cinsel yöneliminden kaçmasına neden olduğunu vurgulamıştır:

O zaman korkutucu bir şeydi çünkü işte günah, cehennemde yanmak, dışlanmak, ötekileştirmek açısından korkutucuydu. O zaman daha çok kaçmaya çalışıyordum. Baskılamaya, kaçmaya çalışıyordum... Baskılayan başka tabi ülkenin de şeyi var, sadece toplum algısı değil. Dindar bir toplum olmasından kaynaklı hani, tamam ötekileştirileceksin ama bir de öleceksin ve sonsuz azaba, azaba yollanacaksın yani. Tabi bu dünyada çektiğimiz yetmiyormuş gibi bir de sonrası var. Onun da etkisi olmuştur illaki kendimden kaçmamda... Ama hani günah, ayıp, yanlış diyerek kendimi ondan uzak tutmaya çalışıyordum sürekli.

Katılımcılar dini inançların etkisinin yanı sıra toplumda baskın olarak süregelen ataerkil tutumları da görüşmeler sırasında tartışmıştır. Erkeklerin egemenliği üzerine kurulu ataerkil düzenin etkileri non-binary kimliklerin toplumsal cinsiyet normlarına dair duydukları rahatsızlıklarda önemli bir etken olarak görülmüştür. Katılımcılardan Neptün ataerkil tutumların kimlik gelişimindeki etkilerini “...benim yaşadığım toplumun, Urfalıyım. Urfa'da büyüdüm hani. O böyle eril sistemin eril eril aktığı bir yer yani. Hani o kadar şey ki o kadar çok body shamingle uğraşıyorsun ki hani erkek çocuğu musun, bu erkek mi, kız mı? Sen işte bizimle şunu oynamasan şöyle yapmasan...” cümleleriyle tartışmıştır. Muhafazakâr yapı, cinsiyet rollerini belirlemekte ve beslemektedir. Bu durum ataerkil olmayan toplumlara kıyasla muhafazakâr yapı içerisinde bulunan bireylerin daha çok zorlanmalarına neden olmaktadır. Ailesinde hâkim ataerkil yapının ve sert cinsiyet rollerinin etkisi katılımcılar tarafından şöyle aktarılmıştır:

...aile akraba kısmından. Yani cinsiyetimi direkt olarak zaten erkek olarak belirledikleri için bunun bana getirileri oluyor. Getirilerini şu şekilde sıralayabilirim, mesela bana bulaşık yıkatmazlar, yemek yaptırmazlar, hani bir kadına benim yaştımdaki bir kız kuzenime nazaran. Hani yemek yapmam, bir şey yapmam hani tamamen bu konuda beni rahat tutuyorlar. Bu canımı çok sıkın bir eylem... yani hani pozitif ayrımcılıktan hani hem biyolojik cinsiyetimden dolayı hani erkek olarak şey oldukları için, tamamen cinsel organımdan dolayı yaşadığım artılar var ve hayatımdan dolayı yaşadığım eksiler var ve ben bunun arasındayım. Hani ne o yaşadığım artıları istiyorum, ikili cinsiyet sisteminde erkeklerin bu kadar üste koyulmasını istemiyorum. Hem de olduğum cinsiyetten ve bu şekilde davrandığım için gelen negatif yargıları istiyorum. Hani tamamen ortada buluşabilmek istiyorum...(Venüs)

Yani ev işlerini falan öğrenmek isterdim mesela hani. Ben mesela mutfağa giremiyorum aile evindeyken çünkü yani ablalarım var, annem var. Bunu onların yapması gerekiyor. Mutfağa girdiğimde bir şeyler yapmak istediğimde hatta kendi bulaşığıma kaldırmak istediğimde bile bunu yapmana gerek yok, biz buradayız deyip bir şeyler yapıyorlar ya da beni bakkala gönderiyorlar. Çünkü ben erkek bireyim. Hani

bunların olmasını istemezdim ben sonuçta şu an yalnız yaşıyorum ve bu el becerilerinin tamamına ihtiyacım var. Keşke zamanında annem bana da yemek yapmayı falan öğretseymiş. Bunları değiştirmek isterdim. (Satürn)

Muhafazakâr yapının cinsiyet kimlik gelişimine ve cinsel yönelim kimliğinin kabulüne etkileri, daha kapsayıcı bir toplum ile etkileşime geçen katılımcıların (Merkür, Sirius) deneyimlerinde görülmektedir. Yetişkinlik döneminde Tayland ülkesindeki deneyimini değerlendiren katılımcı Sirius *“Tayland’daki hallerimde daha özgürlükçü ve böyle daha kapsayıcı ve kucaklayıcı bir toplum olduğunu gördükçe... Duygularımın ve cinsiyetimin daha böyle akışkan olup sanırım bir şemsiyenin altında bulunmasa daha iyi hissedeceğime karar verdiğimden...”* şeklinde kimlik kabulünü aktarmıştır. Diğer katılımcı (Merkür) ise ergenlik yıllarında Kanada’da yaşadığı farkındalığı şu şekilde ifade etmiştir:

Sonra 10. sınıfta AFF ile Kanada’ya gittim. Orada aslında büyük açılımı en büyük açılımı orada yaşadım sanırım. Gittiğimde böyle daha okullar başlamamıştı. Şey bir tane oranın bir adasıydı. Böyle bir belki 10.000 kişi falan yaşıyordur maksimum. Oranın küçük bir onur yürüyüşü vardı. Böyle şeylerle patenlerle falan kayıyorlar. Elleri bilmem neler falan ben böyle şok gerçekten... Ve oradaki hani işte okulda şey vardı. Gay-straight ailece diye bir şey var, böyle açık yaşayan insanlar var. Bu konuşulan bir şey tabii değil falan filan...

Katılımcıların ifadeleri göz önüne alındığında dini inançların ve ataerkil tutumların oluşturduğu muhafazakâr yapının non-binary cinsiyet kimlik gelişimine olumsuz etkiler yarattığı görülmektedir. İki cinsiyeti ve yalnızca bu cinsiyetler arası ilişkiyi onaylayan Müslümanlık ve toplumsal cinsiyet normlarını körükleyen ataerkil yapı, kendi belirlediği sınırlara uymayanları ötekileştirmektedir. Bu durum cinsiyet kimlikleriyle, cinsel yönelimleriyle sınırlara uymayan katılımcıların korkmasına, hissettiklerini bastırmasına, kimlik keşif süreçlerinin gecikmesine ve varoluşları nedeniyle ayrımcılık deneyimlemelerine neden olmaktadır.

4.2.3.2.Örgütlülük/STK’lar

Cisheteronormatif düzenin hâkim olduğu, muhafazakâr yapıya sahip bir coğrafyada LGBTİ+ kimlikler yasal haklarını aramak, yalnızlık hissi yerine bir aradalık deneyimlemek adına sık sık örgütlerle, STK’larla iletişim halindedir. Katılımcıların deneyimlerinde de görüldüğü gibi kişiler gelişim dönemleri boyunca non-binary kimliğin temsilleriyle karşılaşamamaktadır. Temsil eksikliğinin ana sebebi toplumsal sistemde görünürlüğü olmamasıdır. Bu noktada da sivil toplum kuruluşları ve örgütlenmeler toplumsal farkındalık kazandırma konusunda da önemli rol oynamaktadır. Non-binaryler kimliklerini keşif ve kabul

süreçlerinde özne bireylerle özellikle üniversitelerde bir araya geldiklerini, bir örgütlülük ya da STK içerisinde bulunduklarını dile getirmiştir. Kimlik gelişim sürecinde çoğu zaman olumlu bir etki yaratan bu örgütlülük deneyimi katılımcılardan Castor tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

...lisans bittikten sonra ve işte hani biraz daha böyle LGBTİ+ aktivizminin daha da içinde olduktan sonra. Zaten çevremdeki heteroların azalmasıyla böyle biraz aslında şeye döndü. Hani daha rahatlama ve o ifade imkanlarının çeşitliliği o ifade ederken kendimi de sorgulamama ya da hani oradaki o rahatlığı da gördüğüm falan daha rahatladığım bir süreçti.

Kendi kimliği özelinde bir derneğin varlığının önemini aktaran katılımcı Jüpiter, temsilin ve haklarının savunulmasının önemini vurgulamıştır.

...işte üniversitede arkadaşlarımın açık kimlikli işte naikili olmasa da lubunya olduğunu bilmek kesinlikle kolaylaştırdı. İşte pembe hayat gibi trans özelinde bir dernek olduğunu bilmek, kolaylaştırdı. Çünkü herkesin deneyimi farklı ve biricik olabiliyor ve hani ilk başta ben baktığımda genelde sadece cis gay erkek falan görüyordum yani hareketin içerisinde. O yüzden o öyle bir derneğin varlığı kolaylaştırıcı...İşte pembe hayat diye bir dernek var. Aa bu trans işte derneğiymiş a hani başkaları da var. Birileri bizim haklarımız için bir şey yapıyor falan filan diye düşünün düşünün ee o sene bir böyle bir kırılma yaşadı.

Bireylerin kendilerini anlamlandırmasına yardım eden, cinsiyet kimlik gelişim süreçlerinde ve içsel çatışmalarında destek olan örgütler/STK'lar katılımcılar için önemli görülmektedir. Hak mahrumiyetlerine ve toplumsal olarak tüm zorlantılara karşı dayanışmanın yaşattığını bildiren bir katılımcı (Eris) *“Ne herhangi bir lubunya dayanışması gördüm ne herhangi bir şey. Orada gerçekten hem senin kendinle olan içsel sürecini hem de bu dayanışma biçimleri açısından çok etkili, çok önemli oluyor. Gerçekten dayanışma yaşıyor da gibi bir yandan.”* cümleleriyle kendisini aktarmıştır. Deneyimlerin anlamlandırılması ve “öteki, yalnız” olmama hissinin temelini oluşturan özne görünürlüğünün kimlik keşif sürecindeki önemi katılımcılardan Uranüs tarafından *“Tiktok'ta Instagram'da artık içerikler daha fazla yayılmaya başladı. Çünkü artık o kadar öteki olmadığının farkına vardı insanlar. Yeni kuşak biraz daha açık bu konuda. Oradaki içerikleri tüketmek biraz daha şey yaptı kimliğimi keşfetmeme yardımcı oldu.”* şeklinde ifade edilmiştir. Non-binaryler öznelerle etkileşime geçtikten sonra kendi iç dünyalarında bu örgütlülüğe, sivil toplum kuruluşlarına katkı sağlama isteği bildirmiştir. Geçmiş araştırmalar non-binarylerin cinsiyet kimliklerinin onaylanmasına, kendilerini ifade edebilmelerine ve öz yansıtmaya yoluyla özgünlük bulabilmelerine aracı olan toplulukların ve aidiyetin önemini vurgulamıştır (Waagen, 2022: 68; Ward ve Lucas, 2023: 8). Bir gruba ait olmak, kendi gibi insanlara destek sunmak ve destek almak kişilere iyi hissettirmektedir. Katılımcı Venüs bu deneyimini *“Durum gerçekten hani okumamın çok daha*

ötesine çıktı. Bu insanları görebildikçe benim gibi insanları görebildikçe kendime olan özgüvenim arttı. Onlara yardım etme isteğim arttı. Onların yanında durabilme isteği arttı. Savaşma isteği geldi açıkçası ya tabiri caizse.” sözcükleriyle vurgulamıştır. Benzer durumda başka bir katılımcı (Antares) mesleki olarak kendisinin ve arkadaşlarının ihtiyaçlarına yanıt vermeye çalıştığını şöyle ifade etmiştir:

...çalıştığım iş yeri açısından baya şanslıyım. Bir lubunya derneğinde çalışıyorum çünkü ıı o açıdan iyi etkileniyor aslında kendimde böyle orda websitesinde editör olarak çalışıyorum ben... yani şey gibi bir şey oluyor içerikleri seçerken hem kendim için hem böyle arkadaşlarımı dinlediğim ve ihtiyaç olarak bir yerden bir şeyler yapmaya çalışıyorum o yüzden bence çalışma ortamım iyi.

Kendi yaşantılarından yola çıkarak başkaları için mücadele etme isteğini dile getiren katılımcı Eris şu cümleler ile düşüncelerini aktarmıştır:

Ama yani üçüncü bir opsiyonun da olabileceği bir tahayyülü ben çok geç keşfettim ama benim yanımda başkalarının daha erken görebileceği ve kendine bu kadar devinmek, bu kadar mücadele etmek zorunda kalmayacağı bir ortam içinde mücadele ediyorum ve oraya ne kadar etkileyebiliyorum bilmiyorum. Ne kadar etkileyebiliyorsam kuyuya bir taş atmak çorbaya biraz tuz atmak tadına gerisi de.

Katılımcıların deneyimlerine genel olarak olumlu yansımalarını gördüğümüz sivil toplum kuruluşları ve örgütlülük deneyimleri, belli noktalarda zorlanmalara da neden olmaktadır. İkili cinsiyet sistemi, non-binarylerin dışında oldukları bir sistem olsa da sivil toplum kuruluşları ve örgütler bu ikili sistem içerisinde yer alabilmektedir. Bu nedenle non-binaryler bazen derneklerde kimliklerinin görünür olmadığını bazen de cisheteronormatif sistemin yansımalarını hissettiklerini aktarmıştır.

Maalesef Türkiye'deki LGBTİ+ gruplar içinde de çok heteronormatif bir düzen var. Pasif ve aktif gibi iki ana grup oluşmuş durumda. Aktif erkek olan pasif bir tık daha feminen olan... Ben bu sisteme kesinlikle riayet etmiyorum. Hani kabul edemiyorum çünkü mantıksız geliyor. Hani erkek ve kadın ikili sisteminden kaçıp da neden kendi içerisinde kadın ve erkek sistemi yaratıyoruz? Çok saçma. (Satürn)

Non-binaryler örgütlerde ve sivil toplum kuruluşlarında yeterince görünürlüklerinin bulunmadığını ve daha baskın olarak ikili cinsiyet sistemi üzerinden transseksüel kimlik üzerinde durulduğunu vurgulamıştır. Bu durum alan yazınla uyumlu olarak non-binary kimliklerin LGBTİ+ alanındaki bilimsel çalışmalarda ve yasal haklar konusunda yürütülen girişimlerde yeterince yer edinemediklerini göstermektedir (Fiani ve Han, 2019; Johnson vd. 2020; Waagen, 2022: 64-65). Kimlik keşif döneminde deneyimlediği görünürlük sorununu katılımcı Jüpiter şu şekilde vurgulamıştır:

LGBTİ+ derneklerinin, örgütlerinin, kaynakların içinde de işte gay, lezbiyen görünürlüklerin çok daha ağırlıklı olması ama işte ikili cinsiyet kalıplarına sığmayan veya atanmış cinsiyetiyle kendi cinsiyeti,

cinsiyet kimliği farklı olan kişilerin bulabileceği tek kaynaklar o zaman benim bulduğum diyim ya da bulabileceği demeyeyim şey çarka çıkan seks işçileri... ama benim deneyimimle aynı değil. O anlamda demiyorum ama hani ya lezbiyen gey olacağız ki ya işte sokakta seks işçisi olucuz ama başka bir seçenek yok mu?

Sonuç olarak hakların savunulması, benzer deneyimleri paylaşan kişilerle bir arada olma ihtiyacı, aidiyet hissi ve kimlik keşif/kabul süreci gibi birçok bağlamda örgütler/STK'lar non-binary kimlikler için önemli görülmektedir. Bu alanlar temsiliyet için önemli bir yer olarak görülmekte ve katılımcılara çoğunlukla özgün kimliklerini deneyimleyebilecekleri güvenli, kapsayıcı bir alan sunmaktadır. Non-binary kimlikler örgütler/STK'lar aracılığıyla kendileri gibi insanlarla dayanışma fırsatı bulmakta ve kendileri özdeşim nesneleri haline gelmektedir. Genel olarak kapsayıcı ve güvenli alanlar olarak tanımlansa da cisnormatif yapının örgütler/STK'larda baskın olması katılımcılar tarafından tartışılan ve non-binary kimliklerin görünürlüğünün önemine vurgu yapılan bir konu olmuştur.

4.2.3.3.Yakın Çevre Desteği

Söz konusu tez çalışmasının katılımcıları tarafından yakın çevre desteği, kimlik gelişim süreçlerinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Aile, arkadaşlar ya da partnerlerinden koşulsuz destek algılayan bireyler, hissettikleri cinsiyet özelliklerini keşfetme konusunda kendilerini daha güvende hissetmektedir (Fiani ve Han, 2019: Dowers vd., 2020; Waagen, 2022: 14). Desteğin olumlu ya da olumsuz yönde olması katılımcıların otantik kimliklerini gerçekleştirme süreçlerinde destek ya da engel olarak karşılına çıkmaktadır. Söz konusu tez çalışmasında da alan yazın desteklenmiştir. Yakın çevre desteği çalışma bağlamında iki alt başlık altında incelenmiştir: (1) Aile, (2) Arkadaş ve Romantik Partner.

4.2.3.3.1. Aile

Aileler bireylerin çoğunlukla ilk etkileşimleridir ve non-binary katılımcıların toplumsal cinsiyet anlayışları üzerinde en erken etkiye sahip olan kişilerdir (Waagen, 2022: 28). Söz konusu tez çalışmasının katılımcıları ailelerinin tutum ve davranışlarını çocukluktan bugüne kadar olan süreçte değerlendirmiştir. Katılımcılardan Sirius tarafından ifade edilen *“Tek bir insanın ifşasıyla bütün herkese duyurulmuş bir insanın sevgiye ve saygıya değil, kabule ihtiyacı var”* cümlesi, ailenin kabul ve desteğinin önemini göstermektedir. Benzer bir şekilde başka bir katılımcı (Neptün) ailesi tarafından desteklendiği dönemle ilgili *“Hani ailemin bilmediği noktalarda söylerken işte kendimle o noktada çok kendimle barışık değilken söylediğim zamanlarda çok etkileniyordum karşı tarafın verdiği tepkilerden. Ama şu an ne kadar saçmalarsa saçmalasın beni yani çok etkilemiyor. Bu da güçlendirici oluyor yani.”* ifadelerini

kullanmıştır. Toplum tarafından kabul görmeyen non-binary kimlikler ebeveynleri tarafından kabullenildiklerini ve desteklendiklerini hissettiklerinde özgüvenleri yükselmekte, kendiliklerine dair daha olumlu bir anlayış geliştirmektedir. Aksi bir tutum söz konusu olduğunda katılımcılar çatışma yaşadıklarını, kendilerini ifade etmekte zorlandıklarını, kimlik keşif ve kabul süreçlerinin zorlaştığını bildirmiştir. Alan yazındaki benzer bulgular destek eksikliği veya cinsiyet keşfini onaylamayan bir ortamda yaşamamanın, gelişmekte olan yetişkinler için cinsiyet keşfinin önünde bir engel oluşturabildiğine değinmiştir (Kuper vd., 2018; Fiani ve Han, 2019; Waagen, 2022: 13). Plüton bu durumu “*Annem belki bu kadar baskıcı ve tutucu olmasaydı kendimi daha özgür ifade edebilirdim, ya bir kere kendimi kesinlikle daha erken keşfe ederdim. Ona inanıyorum...*” cümleleriyle aktarırken diğer bir katılımcı Neptün “*Annem en basiti, annemle babam hani. Babam bu noktada çok şey değil ama annem de bir kız çocuğu olsun istiyor. Öyle giyinmemi istiyor. Hani o şekilde bir yönlendirmeye çalışıyor falan hep bunun kavgasıyla geliyorsun.*” şeklinde ifade etmiştir. Örneklerde de görüldüğü üzere LGBTİ+ bireylerin en yakınlarına açılma ihtiyacı hem kimlik gelişimleri hem de kendilerinin ruhsal iyilik hallerinin sürdürülmesi için büyük önem taşımaktadır. Ailesine kimlik açılımı yaptığını aktaran katılımcı Castor, annesinin kimliğini kabul etmediğini ve bunun hakkı olduğunu söylediğini şu şekilde anlatmıştır:

...annem bana hala kendi verdiği adla sesleniyor falan ve sonra da bunun onun hakkı olduğunu falan böyle benim karşımda böyle bunu iddia ediyor.... Sen de şu an benim hakkıma saygı duymuyorsun falan gibi böyle garip garip söylemleri var... şey diyor mesela ben kız doğurdum diyor. Sanmıyorum diyorum. Yani hani doğan benim çünkü ve sanmıyorum hani böyle olduğunu. Öyle ara yani bu ara mesela daha çok tartışıyoruz.

Açılma deneyimi sonrasında ebeveynleri tarafından daha çok sınırlandırıldığını ve üstünde baskı geliştirdiklerini aktaran bir katılımcı (Jüpiter) cinsiyet kimliğinin ailesinin desteğini etkilediğini bildirmiştir.

Benim zaten aileme artık ikili cinsiyet kalıplarına sığmıyorum demem ve ailemin işte hem elindeki imkanları bana ayırmasını değişmesi hem kabul ve yaklaşımın değişmesi hem belki baskı ve kontrol isteğinin değişmesi. Çünkü aa bu bizim ona izin verdiğimiz çizginin dışına çıkıyor demek ki bizim daha sık kontrol etmemiz gerekiyor ki genel olarak diğer konularda da çıkmasın falan filan. Ya da doğru yola geri dönsün. Cinsiyet kimliği konusunda falan filan yani her şeyi etkiliyor. Aslında bayağı bir aile desteğini ne bileyim...

Açılma deneyimi her katılımcı için benzer bir süreç olarak gözükmemektedir. Ailenin dini inancı ve muhafazakâr yapısının etkili olduğu bu süreçte katılımcılar aileleri ile aralarındaki bağı gözetmiş ve ailelerine açılım gerçekleştirmemiştir. Ailesinin dini inancı

nedeniyle kötü hissedeceğini düşünen bir katılımcı (Uranüs) *“Günahların sana nasıl hissettiğini tahmin edebiliyorum. Hani aklımdan geçen ilk ve hiç aklımdan çıkmayacak olan şey hani benim çocuğum ebedi azap görecek. Ve onu ikna etmem lazım. Bu yanıktan çevirmem lazım. Onun acı çekmesini istemiyorum.”* cümleleriyle ailesine karşı kimlik açılımı gerçekleştirmediğini belirtmiştir. Ailelere karşı açılımı engelleyen bir diğer unsur da kaybetme korkusu olarak görülmektedir.

Anneler de yani bizde şöyle bir dinamik şekli oldu her zaman. Bir şeyler söylenmez ve arkada döner gibi bir şey çok konuşmuyoruz, böyle şeyleri. Ama yani artık hani hormondan dolayı göremeyecekleri bir seviyede değilim. Kaçıyorum, hâlâ bu gerçeklikten sanırım şeyi çok kafaya taktım. Hani işte paramı kazanayım işte şey ekonomik özgürlüğüm olsun o zaman açılalım yoksa paramı keserlerse ne yaparım mantığı vardı. Ama gerçekten korktuğum şeyin o olmadığını da biliyorum. Yani sevgilerinin ya da ne bileyim onu kaybetme ihtiyaç şeyi. (Merkür)

Ailelerin çocuklarının kendilerine açılmasından sonra tepkilerini etkileyen bir diğer faktörün de çocuklarıyla ilişkilerinden bağımsız olarak çevrelerinden alabilecekleri olumsuz tepkilerden çekinmeleri olduğu düşünülmektedir. Toplumun değerlendirmesinden çekinen ailesinin tepkilerini aktaran bir katılımcı (Neptün) *“Hayır, kimseye söyleme bu aramızda kalsın. Sen nasıl istiyorsan öyle yaşa dediler.”* sözcükleriyle durumu özetlemiştir. Ebeveynler çocuklarının toplum tarafından dışlanması, ötekileştirilmesi hususunda da kaygı duymaktadır. Biseksüel cinsel yönelimi ile ailesine açılım yaptığını anlatan bir katılımcı (Castor) ailesinin tepkisini *“Bu arada annemle böyle yıllar sonra konuştuğumuzda ne zaman işte 2014-15 falan. Böyle geriye dönük onun nasıl diyim vicdan muhasebesi yaptığı konularda böyle şey demişti yani hani ‘bizi çok korkuttun, hani erkek olucam ben diye geleceksin diye çok korktuk’ falan dedi.”* şeklinde aktarmıştır. Bu tepki toplumda biseksüel cinsel yönelimin, heteroseksüel ilişkilerle de eşleştirilen bir yanı olmasından dolayı trans kimlik kadar dikkat çekmediğini göstermektedir. Aile tarafından destek verilmemesi kişilerin iyilik hallerini, kendilik algılarını olumsuz etkilemektedir. Katılımcı Jüpiter tarafından ailesinin yapıcı olmayan tepkisi *“Hala pozitif değil, ilk defa ve nispeten anneme karşı koruyan destekleyen babamın şey demesi var mesela. İşte ilk defa LGBTİ+ derneklerinde işe gireceğim. Babam şey diyor abime fuhuşa düşse mi daha kötüydü bu işe girmesi mi daha kötü? Bakış açıları bu.”* cümleleriyle vurgulanmıştır.

Katılımcıların ifadeleri göz önüne alındığında sosyal çevrede özellikle aileler tarafından kabul ve destek görmenin kimlik keşif sürecinden kabul sonrasına kadar önemli olduğu düşünülmektedir. Aileler tarafından kabul edilmek ve desteklenmek ikili cinsiyet sistemi temelli bir dünyada non-binaryler için güçlendiren ve psikolojik iyilik halini yükselten bir deneyimdir. Açılım deneyimi biricik bir süreçtir ve her bireyin açılım pratiği aynı değildir.

Katılımcılardan bazıları ailelerine cinsel yönelimleri bazıları hem cinsel yönelimleri hem cinsiyet kimlikleri bağlamında açılım göstermiştir. Bazı katılımcıların ise ailelerine karşı hiçbir açılım süreçlerinin bulunmadığı görülmektedir. Bu durumun aileler tarafından verilebilecek olumsuz tepkilerden kaçınmaları, sevgilerini kaybetmekten korkmaları ve üzülmelerini, acı çekmelerini istememeleri ile bağlantılı olduğu belirtilmiştir.

4.2.3.3.2. Arkadaş ve Romantik Partner

Katılımcılar için önemli bir diğer destek ağını ise arkadaşlar ve romantik partnerler oluşturmaktadır. Non-binaryler arkadaşlar ve partner tarafından kabulün, destek almanın olumlu taraflarına değinirken, bir yandan bu yakın çevre tarafından kabul görmemenin hissettirdiklerine vurgu yapmıştır. Birçok non-binary birey, akran grupları tarafından reddedilmekte ya da geçersiz kılınmakta ve başka non-binary bireylerle temas kurmadıkları takdirde kendilerini izole edilmiş hissedebilmektedir (Burgess, 2009'dan akt. Matsuno, 2019: 8). Katılımcılardan Castor arkadaşları tarafından cinsel yöneliminin kabul edildiğini ancak sürekli cinsiyet ataması yapılmasının kendisi için zorlayıcı bir deneyim olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

Daha çok mesela arkadaşlarım beni zorladı. Her ne kadar destekleseler de ya da işte ben onlara böyle hani bende bir gariplik olduğunu biseksüel olmak açısından gariplik olduğunu hissettiklerinde. Böyle tepki göstermeseler ya da böyle gayet hani kucaklayıcı bir yerde olsalar da hâlâ muhtemelen kadın, kadın, kadın, kadın, kadın olarak böyle gördükleri için...

Lise döneminde akranlarının tepkisinden çekindiğini bu nedenle cisheteronormatif kalıplara uygun davranışlar sergilemeye çalıştığını ifade eden bir katılımcı (Eris) durumu şu cümlelerle ifade etmiştir:

Çünkü heriflerle sevişiyorum, geliyorum başkalarına kadın diye anlatıyorum en basiti. Yani hani kıyafetin örneğin konuşman, yürümen yani hani. Her şeyine dikkat etmek zorundasın. Onların istediği gibi davranmak zorundasın. Çünkü aksi halde işte yani hayatta kalamıyorsun. Ve ben hiçbir zaman öyle de değildim yani. Her zaman hani yani tırnak içerisinde feminendim.

LGBTQ+ topluluğu aracılığıyla kurulan arkadaşlıklardan bir mentorluk duygusu gelişebilmekte ve bu da nihayetinde kendini kabullenmeye ve daha olumlu bir benlik imajına yol açabilmektedir (Waagen, 2022: 8). Katılımcılardan Merkür arkadaşları tarafından desteklenmenin kimlik keşfi sürecindeki önemli rolünü şöyle aktarmıştır:

...mezun tiyatroları vardı işte sarı sandalye vardı öteki hayatlar falan ikisinde de böyle daha olumlayıcı ve beni destekleyen insanlar vardı. Daha aslında yaşını başını almış eski oyuncular. Orada mesela o

desteği çok hissetmiştim. İsmimi değiştirdiğimde heh onu, o da bu arada büyük bir etki, dönemeçlerden birisiydi değiştirmem. şey olmuştu, destekleyici olmuştu baya. Hemen onlar alışmışlardı hemen falan.

Cinsiyet çeşitliliğine sahip transgender ve non-binary bireyler için özellikle diğer sosyal destek kaynaklarının eksik olduğu durumlarda, partner desteği önemli bir koruyucu faktördür (Meier vd., 2013; Ryan vd., 2009; Siboni vd., 2022: 24). Katılımcılar partneriyle olan ilişkilerinde gördükleri desteği çeşitlilik içerisinde tanımlamıştır. Bazı katılımcılar (Eris, Neptün, Satürn, Venüs) partnerleri ile olan iletişimlerinde cisheteronormatif düzenin devam edebildiğini, ilişkinin derinleşmesi durumunda kimliklerini atıkklarını ve anlaşılmadıklarını düşündükleri bir yakınlaşma yaşamadıklarını aktarmıştır. Bu durum katılımcılardan Satürn tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *“zellikle erkek erkeğe ilişki terimini duyduğuın zaman hop diyorum öyle bir şey yok. Ben erkek ya da kadın değilim. Ben bu bedendeyim ve bu zihniyetteyim beni seviyorsan bu şekilde sevmen gerekiyor ama beni erkek olarak tanımlamanı istemiyorum.”*. Yakınlaşma da önemli bir faktör olan cinsiyet kimlik kabulü, katılımcıların neredeyse hepsi tarafından hem fikir olunan bir konu olmuştur. Cinsiyet çeşitliliğine sahip kimliklerin partnerlerinin sağladığu sosyal destek, doğru isim ve zamirlerin kullanılması veya uyumlanma süreciyle ilgili ihtiyaçlar, cinsiyet disforisi ile başa çıkma da duygusal destek sağlanma gibi birçok eylem aracılığıyla iletilebilmektedir (Martin ve Coolhart, 2019; Meier vd., 2013; Siboni vd., 2022: 24). Bu durumun önemi katılımcılardan Plüton tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

...gerçekten hani non-binary olarak grldğme hani bana böyle bakıldığında her ne kadar beyanım esas alınarak davranılırsa da işte kadın atamasının yapılmadığını, beni kadın olarak görülmediğine ikna olduğum iki ilişkilenmem var. Bunlardan biri o non-binary arkadaşım biri de non-binary partnerim. Yani o yüzden o çok çok değerli benim için. Yani hayattaki g kaynağım gibi bir şey yani hani cinsiyet kimliğim ya her her alanda öyle ama gerçekten cinsiyet kimliğiyle de ilgili yani.

Sonc olarak non-binary kimliklerin deneyiminde önemli bir yere sahip olan arkadaş ve romantik partner desteğinin katılımcı deneyimlerinde olumlu ve olumsuz yanlarıyla çeşitlendiği görülmektedir. Arkadaşlık ilişkilerinde kapsayıcı ve kabullenici yaklaşımın olmaması non-binary kimliklerin cinsiyet atamasına maruz kalmasına ya da cinsel yönelimlerini kimliklerini gizleme zorunluluğu hissetmesine neden olmaktadır. Arkadaşlar tarafından destek almak ise otantik cinsiyet kimliğinin keşif ve gerçekleştirilme sürecinde olumlu bir etken olarak görülmektedir. Katılımcılar romantik partner ilişkilerinde cisheteronormatif sistemin yansımalarını hissetmenin rahatsızlığını paylaşmış ve yakın, derin ilişkiler kurmanın temelinde cinsiyet kimlik kabulünün nemeine vurgu yapmıştır. Romantik partner tarafından kimliğin

kabulü ve destekleyici yaklaşım ise non-binary kimliklerin ilişkilenmeleri içerisinde rahat, güvenli olmasına, özgün kimliklerini keşfetmelerine ve deneyimlemelerine aracı olmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu çalışma, Türkiye’de kendini ikili cinsiyet sisteminde tanımlamayan bireylerin cinsiyet kimlik gelişim sürecinin, sosyokültürel yapı bağlamında incelemesi ve bu süreci etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde Türkiye’de yaşayan LGBTİ+’ların birçoğunun eğitim, sağlık, iş ve günlük yaşamda fiziksel ve psikolojik şiddet, ayrımcılık ve mobbing gibi birçok olumsuz tutum ve davranışa maruz kaldığı belirtilmektedir (Demirdizen vd., 2012: 315-316). Örneğin Türkiye’de 2020 yılında LGBTİ+’lara yönelik gerçekleştirilen nefret suçları araştırmasında, 118 katılımcı şiddet tehdidinden cinayet teşebbüsüne kadar 241 şiddet eylemi bildirmiştir. Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelli nefret söylemlerinin ve şiddet tehditlerinin yanı sıra 118 vakadan 33’ü cinayete teşebbüs, fiziksel şiddet, silahla yaralama ve cinsel saldırının da olduğu fiziksel saldırıları içermektedir (Köylü, 2021: 12). LGBTİ+’ların Türkiye bağlamında yaşadığı şiddet ve ayrımcılık deneyimleri göz önüne alındığında, ikili cinsiyet sisteminin hâkim olduğu bir coğrafyada heteronormatif sistem normlarına uymayan non-binary kimliklerin deneyimlerinin anlaşılması önemli görülmüştür. Derinlemesine görüşmeler aracılığıyla katılımcılara cinsiyet kimlik gelişim süreçlerini değerlendirmek amacıyla sorular sorulmuştur. Elde edilen yanıtlara YFA uygulanmış ve analiz sonucunda iki üst tema saptanmıştır. Bu temalar (1) Kimlik gelişiminin dönüm noktaları ve (2) Kimlik gelişimini etkileyen faktörler şeklinde bulgular kısmında katılımcıların ifadeleriyle örneklendirilerek aktarılmıştır. Bu bölümde ise elde edilen bulguların ve temaların mevcut alan yazın temelinde tartışılması amaçlanmaktadır.

5.1.Non-binary Kimlik Gelişiminin Dönüm Noktaları

Cinsiyet kimliğinin gelişim sürecinde pek çok dönüm noktasını bulunmaktadır. İkili olmayan kimliklerin gelişim süreçlerini inceleyen araştırmalarda da yer alan gelişimsel kilometre taşları (Eisenberg, 2020: 38; Waagen, 2022: 60), söz konusu tez çalışmasının bulgularıyla da desteklenmektedir. Bu araştırma kapsamında duyarlılaşma, bocalama-ikili tahayyül, ikilik dışı kimlik inşası, otantik kimliği gerçekleştirme ve süregelen keşif non-binary kimliklerin gelişimlerinde var olan dönüm noktaları olarak ele alınmıştır.

Cinsiyet kimlik gelişim sürecini tanımlamak için oluşturulan modeller çoğunlukla doğrusal bir şekilde tarif edilmektedir (Waagen, 2022: 60). Bir diğer ifadeyle genellikle bir başlangıç ve belirgin bir bitiş noktası bulunmaktadır. Kohlberg tarafından geliştirilen Cinsel

Gelişim Teorisi, Devor tarafından ortaya atılan Transseksüel Kimlik Gelişimi bu doğrusal modellere örnek verilebilir. Söz konusu tez çalışmasında bildirilen kırılma noktaları ise örnek verilen geleneksel gelişim modellerinin aksine doğrusal ve sabit bir yapıdan oluşmamaktadır. Katılımcıların dönüm noktaları cinsiyet kimliklerini ikili sistem dışında hissetmeye başladıkları yaş dönemlerine göre değişebildiği gibi temaların akışı da kendi arasında farklılık gösterebilmektedir.

Kimlik gelişiminin kırılma noktalarında ele alınan ilk tema non-binary kimliklerin cisheteronormatif sistemi fark etmesi ve ikili cinsiyet sisteminin yarattığı normlara karşı duyarlılaşmasıdır. Çalışmanın katılımcılarının büyük bir kısmı, okul öncesi dönemde cinsiyet kimliklerine dair yoğun bir rahatsızlık bildirmeseler de okula başladıktan sonra cinsiyet kimliği açısından “hiçbir yere uymama, gruplara ait olmama” hislerini taşıdıklarını dile getirmiştir. İkili cinsiyet sisteminin baskın normları ile karşılaştıktan sonra bildirilen bu uyumsuzluk duygusu katılımcıların duyarlılaşma yaşadıklarını göstermektedir. Bu duyarlılaşmayı bildirdikleri yaş dönemleri göz önüne alındığında cinsiyet kimliklerinin oluşum süreçleri gelişim dönemleri ile de uyumludur. Kohlberg, bilişsel gelişim sürecinde tanımladığı üç basamağın sonunda yani yaklaşık yedi yaşlarında çocukların bilişsel olarak cinsiyet kalıplarını fark edip, sınıflandırmalar geliştirdiklerini dile getirmiştir (Yetkin Tekin ve Örnekoğlu, 2020: 270). Bir diğer ifadeyle toplumsal olarak kadın ve erkek cinsiyetinden beklenen görünüş, davranış, düşünce biçimi, tutumlar gibi bilişsel, psikolojik ve toplumsal perspektifte kadın ve erkeğe özgü kalıp yargıların farkına varmaktadırlar. İnsanları da bu ikili sistemde bir gruba atamaya çalışırlar. Söz konusu tez çalışmasının katılımcılarının kimlik farkındalıklarını en net tanımladıkları dönem olan okula başlama çağı da Kohlberg ile uyumlu olarak 6-7 yaşa denk gelmektedir. Kohlberg’in kuramını oluştururken temel aldığı Piaget ise erken gelişim döneminde çocukların cinsiyete dair bilişsel şemalarının oluşma sürecini önce kendilerini tanımlama sonrasında çevrelerindeki bireylerin cinsiyetlerine dair oluşturulan şemalar ile açıklamaktadır (Emeksiz ve Bay, 2022: 31). Buradan yola çıkarak cinsiyet kimliğinin anlamlandırılmasının ve toplumsal cinsiyet algısının bilişsel gelişim ile paralel olarak değişmekte ve şekillenmekte olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda çalışma bulguları ele alındığında 5-6 yaşa kadar çocuklara çevreleri tarafından çok net bir şekilde kadın/erkek sınıflandırmasına ilişkin cinsiyet normlarına uyum konusunda bir baskı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla çocuklar kılık kıyafet, görünüş, oyun seçimleri gibi cinsiyetçi normların baskın olduğu alanlarda daha esnek tutumlarla karşılaşmaktadır. Katılımcılar çocukluk dönemlerinde heteronormatif normlara uyma konusunda daha az baskı hissetmiş, çoğunlukla cinsiyet kimliği sorgulamasında bulunmamışlardır. Katılımcıların cinsiyet kimliklerine dair karmaşa yaşamaya başladıkları dönemin çoğunlukla okul öncesi

dönem olduğu görülmektedir. Bu süreçte katılımcıların çevreleri tarafından uyumlanmaları beklenen cinsiyet şemaları nedeniyle, kendilerini uyumsuz, farklı hissettiklerini söylemek mümkündür. Bu bulgu alan yazınla da tutarlıdır. Hiestand ve Levitt (2005) ile Waagen (2022) çalışmalarında katılımcılarının cinsiyet farklılıklarını 5-6 yaş civarında hissettiklerini belirtmiştir. Benzer şekilde anaokulu ve birinci sınıfta cinsiyetlerinin ikili olmadığını fark ettiğini dile getiren katılımcıların olduğu çalışmalar da bulunmaktadır (Levitt ve Ippolito, 2014; Fiani ve Han, 2019). Söz konusu tez çalışmasının katılımcıları da dahil olmak üzere non-binary kimlikler deneyimlerine dair kelimelere sahip olmasalar da ikili normlara tam olarak uyumlanamamalarından duydukları rahatsızlığın farkında olduklarını aktarmıştır. Sonuç olarak erken çocukluk döneminde çocukların aile dışında sosyalleşmelerinin artmasıyla birlikte heteronormatif normlarla karşılaşmaları cinsiyet kimliklerine dair bir sorgulamanın başlamasını sağlamıştır.

Tezin işaret ettiği bir diğer önemli bulgu erken çocukluk döneminde trans çocukların aksine non-binary çocuklarda cinsiyet ifadesi açısından belirgin bir farklılığın olmamasıdır. Çocukluk döneminde non-binary kimlikler, ikili translar kadar karşı cinsin oyuncakları, saç stili, giyimi gibi cinsiyet ifadesi ile ilişkili sosyalleşme araçlarında ayrışma göstermemektedir. İlgili alan yazın düşünüldüğünde bu beklendik bir bulgudur. Trans çocuklarda doğrudan diğer cinsiyet ile özdeşim olduğu için karşı cinse özgü tutulan toplumsal cinsiyet normlarına sahip olma arzusu daha belirgindir. Fakat non-binary kimliklerde kadın/erkek gibi belirgin bir kimlik kategorisiyle tamamen bir özdeşimin olmamasının, cinsiyet ifadesi noktasında da keskin davranmamalarına yol açabildiği düşünülmektedir. Erken çocukluk döneminde non-binarylerin norma aykırı belirgin bir davranışları dolayısıyla kimlik normları tarafından baskılanmaları ve kendi kimliklerine dair sorgulamaları daha sınırlı olsa da içsel bir kimlik yaşantıları bulunmaktadır. Bu dönemlerden itibaren non-binary çocukların zaman zaman toplumsal normlara, çevreye dair hissettikleri uyumsuzluk, çevrenin içselleştirilmesi katılımcıların ifadelerine “suçlu, yalnız, değersiz, korkmuş, anormal, yanlış” olarak sirayet etmiştir. Katılımcıların ifade ettiği içsel kimlik deneyimleri alan yazınla da uyumluluk göstermektedir. Çocukluk döneminde cinsiyet kimliği de dahil olmak üzere içsel bir benlik duygusunun gelişmeye başladığı bu da gençlerin erken yaşlardan itibaren cinsiyetlerine dair farkındalıkları olduğunu göstermektedir (Renold, 2004’ten akt. Ward ve Lucas, 2023: 6). Eisenberg (2020: 94), çalışmasında non-binary katılımcıların küçük yaşlardan itibaren katı toplumsal cinsiyet normlarıyla beraber bu normların yarattığı beklentilerle karşılaştıklarını ifade etmiştir. Bu normların sonucu cisnormatif değerler dizisinin dışında bulunduğunu yani normdan saptığını hisseden kimlikler aşağılık duygusuna kapılmaktadır (Butler, 2011; Worthen, 2016).

Lombardi'nin (2009) trans kimliklerle gerçekleştirdiği çalışmada katılımcılarının kendi konumlarını “kanun dışı” ya da “hata” olarak tanımlamaları buna örnek olarak gösterilebilmektedir (Vijlbrief, 2020: 99). Bireylerin içsel duygularına ek olarak ilköğretim döneminde, çocuklar arasında kız/erkek gibi tek cinsiyetli gruplar daha yaygın görülmektedir. Çocuklar cinsiyetler içerisinde paylaştıkları özellikleri yüceltmekte ve bu normları ihlal edenleri cezalandırmaktadır (Fabes vd., 2003; Hanish ve Fabes, 2014; Salinas-Quiroz ve Sweder, 2023: 4).

Kimlik gelişim sürecinin duyarlılaşma evresinde non-binarylerin sosyal çevreleri ile olan etkileşimleri önemli bir dönüm noktası olmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (8/11) hissettiği yalnızlık ve suçluluk duyguları kimlik kabulü öncesinde ve sonrasında iyilik hallerinde ciddi bozulmalara neden olmuştur. Non-binaryler kendilik algılarında, benlik saygılarında, öz şefkat süreçlerinde bozulma ve aidiyet hislerinde eksiklik yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Alan yazında da benzer şekilde non-binary bireylerin, varoluşları nedeniyle çevreleri/diğerleri tarafından kabul edilmemelerinin zorlayıcı bir içsel utanca neden olabildiği bildirilmiştir (Longhofer, 2013'ten akt. Ward ve Lucas, 2023: 10). Non-binarylerin kimlik gelişim süreçlerinde kimliği kabul edip içsel ve ifade edilen kimliğin bütünleşmesi gerçekleştiğinde ruh sağlığı sürecinde iyileşmeler yaşandığı bildirilmiştir (Puckett vd., 2022; Heiden-Rootes vd., 2023: 136). Alan yazındaki çalışmalar olumlu sosyal desteğin iyi olma hali ve yaşam memnuniyeti ile ilişkili olduğunu ve non-binary kişilerin yaşadığı psikolojik sıkıntıyı azalttığını ortaya koymuştur (Dowers vd., 2020'den akt. Waagen, 2022: 61).

Non-binary kimliğin gelişimi sürecinde, erken çocukluk dönemiyle beraber hissedilmeye başlanan uyumsuzluk, bireylerde bir bocalama evresi yaratmaktadır. Katılımcılar kadın ve erkek olmak üzere iki kategorinin olduğu katı bir cinsiyet sisteminde doğdukları ve yetiştikleri için ikili bir tahayyül sistemi deneyimlemiş, kimliği anlamlandırmasını yine kadın ve erkek cinsiyeti üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. Kendini anlamlandırmak ve uyumsuzluk hislerinden kurtulmak isteyen katılımcılar başa çıkma yollarından bastırma/yok saymayı kullanmış, bilinen ikili sistemde atanmış cinsiyetine uyumlanmaya çalışmış ya da diğer cinsiyeti sorgulamış ve cinsel yönelim üzerinden kendini anlamlandırmaya çalışmıştır. Fiani ve Han (2019: 188) non-binary bireylerin çoğunun cinsiyet kimliklerini anlamlandırma süreçlerinde “erkek/kadın olmamak” veya “feminenlikle rahatlık ama masküleniteyle rahatsızlık” gibi karşılaştırmalar aracılığıyla ikili cinsiyetlerde özdeşim kuramadıklarını bildirmiştir. Waagen (2022: 67) ise çalışmasındaki non-binarylerin ergenlik dönemlerinde kimliklerinden ziyade yönelimleri üzerinden birçok konuşma yaşadıklarını aktarmıştır. Non-binary bireyler cinsiyet ikilikleri ve üreme üzerinden şekillenen yaygın kültürel algı içerisinde

kendilerini bulmanın daha zor olduğunu ve baskı hissettiklerini dile getirmiştir (Butler, 2006, 2011; Siebler, 2010; Vijlbrief vd., 2020: 97). Bu aynı zamanda non-binary katılımcılar tarafından günlük hayat düzeninde toplumsal cinsiyeti cisnormatif ideallerin ötesinde keşfetmek için imkanların mevcut olmaması (Dreyfus ve Hubert, 1991) ve yetiştikleri aile kültürlerinin sınırlarıyla tanımlanmıştır (Heiden-Rootes vd., 2023: 146-147). İkili cinsiyet sisteminin baskın varsayımı üzerine non-binaryler farklı bir düşünce sistemi karşılına çıkmadan cisheteronormatif döngüden çıkamamaktadır.

Biyolojik cinsiyet ile ilişkili olarak yaşla beraber ortaya çıkmaya başlayan ikincil cinsiyet özellikleri de non-binary bireylerin cinsiyet keşif süreçlerinde önemli rol oynamıştır. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde ön ergenlik döneminde ikili cinsiyet rollerinin belirginleşmesiyle birlikte baskının ve zorbalığın arttığı görülmektedir. Geçmişte kendilerini öteki hisseden non-binaryler bu dönemde yönelimleri ve kimlikleri nedeniyle zorluk yaşadıklarını, açılım yaşayıp sonrasında tekrardan bu kimliklerini gizlediklerini, sessizleştiklerini dile getirmiştir. Çalışmanın bu bulgusu alan yazın ile uyumlu görülmektedir. Ergenlik döneminde cinsiyetçi rollere dair net bir algının oluşmasının yanı sıra cinsiyetler arası hiyerarşik farkların da belirginleştiği bilinmektedir (Kılıç vd., 2014: 144). Waagen (2022: 66) çalışmasında non-binary kimliklerin ergenlik döneminde ayrımcılık ve zorbalık deneyimlerinin belirgin hale geldiğini aktarmıştır. Bu nedenle ergenlik döneminde kişilerin güvenliklerini korumak adına başa çıkma mekanizması olarak biyolojik cinsiyetlerine yüklenen toplumsal cinsiyet normlarına uyum sağlamayı denedikleri görülmüştür (Fiani ve Han, 2019; Hiestand ve Levitt, 2005; Levitt ve Ippolito, 2014; Waagen, 2022: 66). Bu bulgu söz konusu çalışmanın katılımcıları tarafından da desteklenmektedir. Tez çalışmasının katılımcılarının her biri ergenlik dönemlerinde sorunun kendisinde olduğunu, iletişim kurmayı bilmediğini, çıkıntılık yapmaması gerektiğini kendilerine söylediklerini belirtmiştir. Katılımcılardan kimi sessizleştiğini ve sevilmeyen, uyumsuz bir çocuk olduğunu düşündüğünü kimi ise normlara uygun davranışlar sergilemeye çalıştığını, başardığında mutlu olduğunu aktarmıştır. Bu uyumlanma çabası ile gösterilen aşırı telafi davranışları non-binary kimlikler tarafından “*kendi gibi olmamak, rol yapmak, mutlu olmamak*” olarak tanımlanmıştır. Bireyin kimliğinin geçersiz kılınması kimlik gelişim sürecini ve kendisine dair algısını etkilemektedir. Bu da bireyin genel refahı üzerinde etki bırakabilmektedir (Waagen, 2022: 65). Katılımcıların tanımladıkları bu ayrımcılık deneyimleri ve aidiyet duygusunu bulmayla ilgili zorlukları, kendini çok ırklı (Franco ve O’Brien, 2018) ve biseksüel (Arnett vd., 2019) olarak tanımlayan bireylerin yaşadıkları azınlık stresi ile benzerlik göstermektedir (Waagen, 2022: 65). Bireylerin cinsiyet kimliği ve ifadesi, cinsel yönelimi gibi cisheteroseksüel toplum kabulünden ayrışıyor olması

toplumsal statü olarak “azınlık durumu” kavramıyla tanımlanmaktadır. Azınlık durumu bireylerde, diğer stres kaynaklarından farklı ve kendine özgü nitelikleri bulunan, temelinde toplumsal yapı olan, süregelen bir strese yani “azınlık stresine” neden olmaktadır (Başar, 2020: 256). Azınlık stresi, ikili cinsiyet sisteminde toplumsal cinsiyete uyumsuz olma temelinde depresyon, kaygı bozukluğu, yeme bozuklukları ve madde bağımlılığı gibi ruh sağlığı sorunlarına yol açabilmektedir (Eisenberg, 2020: 94). Non-binary kimlikler tarafından deneyimlenen kabul ve temsil eksikliği, mikroagresyon, ayrımcılık, zorbalık deneyimleri direkt olarak bireylerin iyilik haline olumsuz etki ederek ruh sağlığı için tehdit oluşturmaktadır.

Tezin katılımcıları cinsiyet kimliği keşif süreçlerine dair soruları yanıtlarken cinsel yönelim deneyimleri ile bağlantılı bir aktarım gerçekleştirmiştir. Benzer bir bulgu Bradford ve ark. (2019) tarafından saptanmıştır. Çalışmanın katılımcıları cinsiyet kimliği ve cinsel kimlik gelişimleri üzerine konuşmuş ve bu gelişim süreçleri arasındaki dinamik etkileşimi ortaya koymuştur (Diamond ve Butterworth, 2008; Bradford vd., 2019: 157). Bu durum Transgender (ikili ve ikili olmayan) kimliklerin, LGB’lerden farklı olarak cinsel yönelimi cinsiyet kimliklerinin bir parçası olarak tanımladıklarını göstermektedir. Waagen (2022: 67) katılımcıların cinsel yönelim ve cinsiyet kimlik gelişimi süreçlerinin ayrı geliştiğini, diğer gelişim modellerinden (Lev, 2004; Bilodeau, 2005) farklı olarak katılımcıların kimlik kabulünden önce yönelimle ilgili konuşmalarının var olduğunu dile getirmiştir. Söz konusu tez çalışmasında da katılımcılar cinsel yönelimlerini, cinsiyet kimliklerinden önce fark etmiş ve kabul deneyimi yaşamıştır. Ancak katılımcılar cinsel yönelim ve cinsiyet kimlik süreçlerini ayrı değil beraber gelişen, iç içe süreçler olarak tanımlamıştır. Katılımcıların birçoğu kimlik kabullerinin cinsel yönelimlerinden daha erken olmasının nedenini dil ve kavram eksikliği ile açıklamıştır.

Non-binary bireylerin ikili cinsiyet sistemi içerisinde kendi kimliklerine bir yer bulma çabaları cinsiyet sistemi dışında cinsiyet kimliğini tanımlamak için heteronormatif dışı kimliklerin kavramları ile karşılaşması ve özdeşim nesnesiyle temas etmesi ile sonlanmaktadır. Çalışmanın en önemli bulgularından biri olan kavramın ve kimliği anlamlandırmanın önemi, katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “*hani dünyanın sadece iki cinsiyetten ya da heteroseksüellik üzerinden olmadığını öğrenmek hani hani çığır açıcı bir deneyim oldu açıkçası*”, “*Keşke her hissin, her kavramın böyle ismi tak tak tak olsa da yıllarca bu sancıdan bu şeylerden kurtulsak*”. Non-binary varoluşlar kendi hislerini, kimliklerini anlamlandırmak için ihtiyaçları olan kelimelere ve özdeşim nesnelere çoğu zaman sahip olmadan büyümektedir. Kimlik inşasında özdeşim nesnesi ile temas etmek hem kendini anlamlandırma, kimliğini şekillendirme süreçlerine katkı sağlamakta hem de iyilik halinin artmasında önemli

bir yere sahiptir. Farklı cinsiyet sunumlarına sahip modellere maruz kalmak, cinsiyet özelliklerinin sürekli olarak keşfedilmesini teşvik etmede önemli bulunmuştur (Kuper vd., 2018'den akt. Salinas-Quiroz ve Sweder, 2023: 4). Söz konusu tez çalışmasının bulgularıyla uyumlu olarak tüm çalışmaların katılımcıları kendilerine uygun kavramı keşfettiklerinde bir özgürleşme ve sevinç duygusu dile getirmiştir. Bradford ve ark. (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada insanlarla etkileşimi şekillendirmede dilin rolünün, Vygotsky'nin (1986) kültürel bilgiyi içselleştirme aracı olarak vurgulayan genel yaklaşımı ile uyumlu olduğu belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak dilin ve ana anlatıların karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirdiği ve insanların iletişimlerinde kısıtlılığa neden olduğu söylenebilmektedir (Bamberg, 2004'ten akt. Bradford vd., 2019: 165). Dil/kavram ve özdeşim nesnesi ile erken yaşlarda etkileşim kurulamamış olması katılımcılar için kimliklerini anlamlandırma ve kabul deneyimlerini geciktirmiştir. Non-binarylerin kimlik kabulünü zorlaştıran bir diğer unsur ise cinsiyet kimliği kavramının tek bir noktayı tanımlamayan geniş bir yapı olmasından kaynaklanmaktadır. Cinsiyet kimliği; cinsel yönelim, cinsiyet kimlik ifadesi, biyolojik cinsiyet gibi birçok bileşeni içerisinde bulunduran çok geniş bir kavramı temsil etmektedir. Cinsel yönelim gibi kime çekimlendiğini kapsayan sınırlı alanlardaki çatışmalar çözülmeden bütünü görmenin zorlaştığı düşünülmektedir. Bu bulgu Eisenberg (2020: 11) tarafından cinsiyet kimliğine ilişkin kafa karışıklığının ve temsil eksikliğinin, cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin karmaşık ve çok boyutlu doğasının dikkate değer bir sonucu olarak ifade edilmiştir.

Non-binarylerin kavramla ve özdeşim nesnesi ile temas etmeleri, düşünce sistemlerindeki ikili sistemin kırılmasına ve otantik kimliklerini gerçekleştirmelerine aracı olmuştur. Non-binary kavramıyla karşılaşmadan önce katılımcılar bir türlü çözülmeyen ve dinmeyen bir kargaşayı aktarırken, kavramla temas etmelerinden sonra neredeyse hepsi tarafından “rahatlama, huzur, güven, aidiyet” hislerini deneyimledikleri dile getirilmiştir. Tez çalışmasının katılımcıları anlamlandırma ile gelen iyilik hislerini aktarırken sıklıkla metaforlara başvurmuştur. Metaforlar, tarif edilmesi zor olan düşünceleri ve duyguları etkin şekilde ifade etmek bakımından etkili görülmektedir (Tatar, 2022: 2). Katılımcılar “denize girmek, kanatlanmak, yağmur altında şemsiyesiz olmak, yeniden doğmak” gibi birçok farklı metafor ile otantik kimliklerini anlamlandırma ve gerçekleştirmenin yarattığı hisleri aktarmıştır. Kavramın varlığı ve bilinmesi bireyin özgün olarak var olmasında, yalnızlık hissinin azalmasında ve sorgulamanın dinmesinde önemli görülmektedir.

Otantik kimliğini gerçekleştiren non-binaryler yalnızca cinsiyet kimliklerindeki ikili anlayışı değil aynı zamanda hayatlarında cinsel yönelim, cinsiyet ifadesi, ikincil cinsiyet özelliklerini barındıran beden yapısı gibi birçok kategoride de ikili sistemi kaldırmaktadır. Non-

binary bireyler otantik kimliklerini gerçekleştirmeleriyle beraber kendilerini, karşılarında bulunan isimleri, eşyaları, yönelimleri ve birçok alanı ikili cinsiyet temelinde sınıflandırmayı bırakmaktadır. Bu bulgu alan yazınla paralellik göstermektedir. Eisenberg (2020: 86) çalışmasında katılımcıların cinsiyet ikiliğinden, katı norm ve senaryolardan uzaklaştıkça cinsiyet kimlikleri, kimlik ifadeleri ve cinsel yönelimleri bakımından daha otantik ve akışkan hale geldiklerini bulgulamıştır. Bu ikiliklerin kırılması, kategorik algıların bozulması, etiketlerin değişmesi ve akışma deneyimleri non-binary bireylerin otantik kimliklerini gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Tezin katılımcılarının bazıları *“cinsiyetle ilgili artık hakaten hiçbir şey umrumda değil, bütün deneyimlerim bana bir şeyler kattı”* gibi ifadelerle bu durumu dile getirmiştir. Bradford ve ark. (2021) da çalışmalarında bu bulguyu desteklemiştir. Genderqueer kimlik gelişimini inceleyen çalışmada kimliğin başarıya ulaşmasının geç benimsenilmiş kimliğin merkezîyetinin azaldığı bir dönemi getireceği bulgulanmıştır. Bu bulgular Cass’ın (1979) açılma modelindeki “sentez” aşamasıyla benzer görülmektedir. Benzer bir aşama Devor’un (2004) transseksüel kimlik gelişiminde de “entegrasyon” olarak görülmektedir (Bradford ve Syed, 2021: 164).

Tüm insanların kimlikleri, bedenleri sosyal çevreler ve kurumlar tarafından nasıl “cinsiyet sergiledikleri” bağlamında denetlenmektedir (West ve Zimmerman, 1987’den akt. Connell, 2009: 74). Cis ve trans bireylerle benzer şekilde non-binaryler de hissettikleri kimlik ile bedenlerinin uyumlu olmasını istemektedir. Tez çalışmasının bir diğer bulgusu da buradan temel alan ve katılımcılarının neredeyse hepsi tarafından bildirilen “androjen beden ideali”dir. Cis ve trans bireyler, eril ve dişil sosyal normlara karşı toplumsal cinsiyet sorumluluğu yaşamaktadır ve bedenlerini, cinsiyet kimliklerini bu doğrultuda sergilemektedir. Bu bağlamda non-binary bireyler genellikle maskülen ve feminen özellikleri denge içerisinde tutmayı istemektedir (Murawsky, 2023: 3). Söz konusu tezin bulguları doğrultusunda bu istek bir yandan da toplumda diğerleri tarafından bir cinsiyet atamasının yapılmaması ve cinsiyetçi normlara maruz kalmama temelinde tartışılmalıdır. Bahsi geçen durum bir katılımcı tarafından *“Şu an insanların kafası karışsın istiyorum hatta. Beni gören şey bu kız mı, erkek mi o kadar hoşuma gidiyor ki...”* şeklinde ifade edilmiştir. Non-binary kimlikler toplumda cinsiyet atamasına maruz kalmamak temelinde bu değişimi gerçekleştirirse de toplumun düşünce sisteminin ikili kategorileri kadınsı ya da erkeksi olarak okunmayı beraberinde getirmektedir. Murawsky (2023: 3) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın katılımcılarının da belirttiği gibi diğer insanlar tarafından erkek, kadın ya da non-binary olarak okunmak, kadınsı ya da erkeksi olarak algılanmayı getirmektedir. Bu nedenle non-binary kimlikler de genellikle daha androjen bir hale gelmek istemekte ya da disforiyi tıbben tedavi etmek adına kendilerini daha

kadınısı/erkeksi hale getirebilecek müdahaleler istemektedir (Bradford vd., 2019; Galupo vd., 2021; Taylor vd., 2019; Murawsky, 2023: 3). Ancak yine de non-binary bireyler, cinsiyet kimlikleriyle uyumlu hale gelmek amacıyla vücutlarını ya da görünümlerini değiştirmek için tıbbi müdahalelere olan istekleri bakımından çeşitlilik göstermektedir (Alexander vd., 2016; Kuper vd., 2012; Matsuno ve Budge, 2017: 118). Waagen (2022) ise ikili cinsiyete sahip olmayan bireyler için cinsiyet ifadelerinin son derece bireysel olduğunu ve kişinin cinsiyet özelliklerine ilişkin algısının katılımcılar arasında farklılaştığını (örn. doğumda kadın atanan katılımcıların göğüs kısmıyla ilgili disfori ve mastektomi isteğinin farklılaşması) belirtmektedir (Waagen, 2022: 69).

Katılımcıların androjen beden idealine karşın cinsiyet kimlik ifadeleri çeşitlilik göstermektedir. Doğumda atanan (biyolojik) cinsiyeti kadın olan katılımcıların yarısı göğüslerine karşı disfori hissetmekte ve doğumda erkek atanan katılımcıların yarısı kimlik ifadelerini makyaj yaparak, daha feminen algılanan crop üstler giyerek özgürleştiğini dile getirmektedir. Ancak gün sonunda bakıldığında bedenlerdeki disforik bölgeler de kimlik ifadeleri de bizlerin zihninde feminen ya da maskülen gibi kategorilerde bulunmaktadır. Tüm bu verilerden yola çıkarak kişilerin cinsiyet kimliklerini tanımlarken bedenlerini referans alındıkları düşünülmektedir. Bu düşünce Vijlbrief ve ark. (2020: 103) tarafından desteklenmiştir. Çalışma verileri, cinsiyet kimliğinin keşfi üzerinde bedenın büyük rolü olduğunu göstermektedir ancak bedensel özellikler dışında farklı dinamiklerin de bu süreçte rol oynadığı unutulmamalıdır.

Bedenin cinsiyetsizleştirilmesi yalnızca tıbbi bir beden müdahalesi ile gerçekleşmemektedir. Cinsiyet ifadesinin bir parçası olan isimlerin de cinsiyetleri bulunmaktadır. Katılımcılardan üçü atanan isimleri üzerinden kadın veya erkek sınıflandırılmasında bulunulmaması ve daha nötr cinsiyet temsilleri için isim değişikliği gerçekleştirmiştir. Waagen (2022) çalışmasında benzer şekilde bazı katılımcıların yasal olarak isimlerini değiştirmeyi tercih ettiğini diğerlerinin buna ilgisinin olmadığını bildirmiştir. Bu bulgu Levitt ve Ippolito (2014) ile Pardo ve Devor'un (2019) ikili translar ile gerçekleştirdikleri çalışmalarıyla tutarsızlık oluşturmaktadır (Waagen, 2022: 69-70). Bu çalışmalarda katılımcılar isimlerine, cinsiyet kimliklerine ve kimliklerine dair sözcüklere sahip olma bağlamında herhangi bir kafa karışıklığı yaşamamaktadır. Bu bulgular arasındaki farklar ikili sistemde yer alan trans kimliklerin, kelimelere, özdeşim nesnelerine ve cinsiyetini yansıtan isimlere geleneksel normlar aracılığıyla sahip olmaları ile ilişkilendirilebilmektedir.

Katılımcıların birçoğu otantik kimliği gerçekleştirme deneyimlerinin kendileri için her bağlamda aynı şekilde olumlu olmadığını dile getirmiştir. Çalışmanın bir diğer alt teması da buradan temel almaktadır. Katılımcılar otantik kimliklerini gerçekleştirme deneyimlerini her ortamda/bağlamda aynı biçimde deneyimlememiştir. Diğer bir deyişle non-binary kimliğe sahip olan bireylerin kimliklerini deneyimleme biçimleri bulundukları çevrenin kimliklerine yönelik tutumlarına göre şekillenmektedir. Örneğin kimliklerinin kabul görmediği, anlaşılmadığı, fobi ve zorbalık deneyimlerine maruz kaldıkları ortamlarda cinsiyet ifadelerini gizlemek zorunda hisseden katılımcılar; kimliklerinin kabul edildikleri bir bağlamda çok daha güvenli hissederken kendilerini özgün bir biçimde ifade edebilmektedirler. Katılımcıların özgün kimliklerini ifade edebildikleri bu bağlam kurtarılmış çevre ve güvenli alan kelimeleriyle aktarılmıştır. Bu temelde katılımcılar belli alanlarda açık kimlikli yaşadıklarını ve özgün bir şekilde var olduklarını, belli alanlarda ise atanmış kimliklerini kullandıklarını ve cinsiyet kimliklerini gizleme zorunluluğu hissettiklerini ifade etmiştir. Bu bölünmüş hayat deneyimi, Cass (1979) tarafından geliştirilen açılma modelinde de yer bulmuştur. Cass'ın modelinde kimliği hoş görme evresinde tanımlanan bölünmüş bir hayat sürme; çevre tepkilerinden çekinen bireylerin açılmama stratejilerine başvurma ve kendilerini heteroseksüel olarak lanse ettikleri bir çevre ile cinsel yönelimlerini özgünce deneyimledikleri bir alan olarak aktarılmıştır (Yüksel ve Yetkin, 2013: 29).

Söz konusu tez çalışmasının non-binary kimliklerin gelişim aşamalarındaki deneyimlerini tanımlamak için son basamağı keşfin süreğenliği olmuştur. Aşama modellerinin aksine ikili olmayan kimliklerin ulaştığı ve kimlik gelişimlerinin sonlandığı nihai bir evre, söz konusu çalışmada gözlenmemiştir. Katılımcıların neredeyse hepsi kimliklerine, bedenlerine, yönelimlerine dair her zaman bir sorgulama içerisinde olduklarını ve bu keşfin sürekli devam ettiğini bildirmiştir. Bu bulgu alan yazınla benzerlik göstermektedir. Ward ve Lucas (2023: 6), non-binarylerin cinsiyet kimliği gelişimlerini bağlamla ilgili ve devam eden bir süreç olarak tanımladıklarını bildirmiştir. Benzer şekilde Waagen (2022: 58) çalışmasında katılımcılarının kendilerini sürekli gelişen, değişen bir şekilde tanımladıklarını, deneyimleriyle, kimlikleriyle ilgili tartışmalara ve keşiflere devam ettiklerini aktarmıştır. Non-binary cinsiyet kimlik gelişim sürecindeki dönüm noktalarının hepsi bir arada değerlendirildiğinde, ikilik dışı kimlik sürecinin tamamlanan ve biten bir olgu olmadığı düşünülmektedir.

5.2. Kimlik Gelişim Sürecini Etkileyen Faktörler

Cinsiyet kimlik gelişim süreci hiçbir yapıdan etkilenmeyen doğrusal bir süreç değildir. Kimliğin diğer bileşenleri, bedensel, ruhsal, sosyal faktörler ve toplumsal yapı ile iç içe gelişmektedir (Güdül vd., 2017: 79). Bu nedenle mevcut çalışmada cinsiyet kimlik gelişim sürecini etkileyen faktörler ana bir tema olarak değerlendirilmektedir. Waagen'ın (2022) çalışmasındaki model metaforunda da görüldüğü üzere, cinsiyet kimlik gelişim süreci bir ağaç olarak ele alındığında, kültür ve coğrafya yapısı, sosyal destek, ilişkiler gibi unsurlar ağacın beslendiği kökleri oluşturmaktadır. Söz konusu tez çalışmasının katılımcıları çocukluktan yetişkinliğe kimlik deneyimlerinin her aşamasında sosyokültürel faktörler olan Türkiye'nin geleneksel, ataerkil yapısına, dini tutumlarına, yasal haklara, aile ve çevre davranışlarına vurguda bulunmuştur. Bu nedenle bu çalışma kapsamında cisheteronormatif sistem (dil/kavram, özdeşim eksikliği, eğitim, iş, sağlık sistemi), yasal haklar ve ayrımcılık/ötekileştirme (muhafazakâr yapı, örgütlülük ve STK'lar, yakın çevre desteği) kimlik gelişimini etkileyen faktörler olarak ele alınmıştır. Bulgularda sunulan sıraların aksine, tüm etkileyen faktörleri daha iyi değerlendirebilmek adına öncelikle Türkiye bağlamında önemli bir nokta olan muhafazakâr yapı tartışılacaktır.

Alan yazında bu zamana kadar yapılan Transgender Kimlik Gelişim Modellerinde kültür ve kültürün kimlik gelişimine etkisi yeterince yer bulamamıştır (Waagen, 2022: 62). Oysa kültür bir toplumun oluşturduğu değerleri ve normları ifade etmenin yanı sıra toplumsal hayatın da içerisinde yapılandığı dinamik bir süreci tanımlamaktadır (Şahin, 2019: 234). Bu süreç toplumsal cinsiyet rollerinden, kimlik gelişimine birçok kimlik bileşenine etki etmektedir. Türkiye'nin kültürel yapısı değerlendirildiğinde hiyerarşik olarak erkeklerin egemen olduğu, kadınların ikincilleştirildiği (Sultana, 2019: 418) ve erkeklere dair özelliklerin olumlu, yüce görüldüğü ataerkil bir yapıya sahip olunduğu görülmektedir (Bıyıklı, 2023: 9). Sınıflı/baba egemen Türkiye'de erkek ve kadın biyolojik cinsiyetten çok toplumsal cinsiyet ve rollerine dayalı tanımlanmaktadır (Mumcu, 2023: 323). Örneğin Kalaycı (2021: 207), bir kadını kuvvetli yapan şeyin ev dışında çalışmak değil annelik olduğunu, ailesini huzursuz etmeyecek anne mesleklerinin ve kadınların nerede, nasıl, ne kadar çalışacağına dair yasal/etik kuralların bulunduğunu dile getirmiştir.

Cinsiyet rollerinin ve toplumsal cinsiyete bakış açısının belirlenmesinde, gelecek nesillere aktarılmasında din ve inanç yapısı en önemli rollerden birisine sahiptir (Eroğlu ve İrdem, 2016'dan akt. Bardakçı ve Oğlak, 2022: 73). LGBTQ+ bireylere yönelik olumsuz algının da bu öğretilerden etkilendiği düşünülmektedir. Türk toplumunda yaygın dini inanç

Müslümanlıktır. İslam dininde toplumsal cinsiyet anlayışı kadın ve erkek beden/ruh yapısında dünyaya gelmek ve birbirini tamamlamak unsurlarını içeren fitrat kavramına göre şekillenmiştir (Yazar, 2020: 205). İslam hukuku üzerine yazılan bir çalışmada insanın fitratına aykırı bir fiil olarak kabul edilen eşcinselliğin neslin devamını engelleyebileceği bu nedenle yaygınlaştırılmaması adına toplumsal faydayı öne çıkartan önlemlerin insan hakları karşılığı olarak değerlendirilemeyeceği dile getirilmiştir (Şahin, 2015: 526). Kur'an'da soy ve nesillerin bozulmasına neden olacak iffetsizlik, fuhuş, zina, eşcinsellik, livata vb. gayr-i meşru ilişkiler yasaklanmıştır (Önal, 2023: 68). Toplumda yaygın olarak bu durum Lut Kavmi olarak bilinmekte ve bu topluluğun helak edildiği de Kur'an'da aktarılmaktadır. Yaygın anlatı bu olsa da Kur'an çevirmeni Abdülbaki Gölpınarlı, Lut kavmine dair yorumunda “karşısındaki kişinin gönül rızasını gözetmeyen denetimsiz şehveti” vurgulamaktadır. Bir diğer deyişle Lut kavminin helak olma sebebi erkekler arasında yaşanan ilişki değil, şehvet ile arzulanan bir erkeğe “gönül rızası” ya da “karşılıklık” gözetmeden sahip olma durumudur. Kaynaklar Kur'an'da eşcinsellik için net bir ceza olmadığını fakat hadisler ve gayretli çabalar ile cezanın netleştirilmiş olabileceğini aktarmaktadır (Yüksel ve Yetkin, 2013: 7-10). İslam'ın yorumlanmasında bu örnekler olmasına rağmen çoğunluğun inancı LGBTİ+ varoluşların dinen uygun olmadığı yönündedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında LGBTİ+'lar aile bütünlüğünü yok etmek, neslin devamlılığını ve ataerkil düzeni tehdit etmek, ahlaki bakımdan topluma kötü örnek olmak gerekçeleriyle toplumumuzda kabul görmemektedir (Mumcu, 2023: 323). LGBTİ+ kimliğine yönelik bu bakış açısı toplumdaki transfobi ve homofobinin de artmasına neden olabilmektedir. Tüm bu faktörler bir arada düşünüldüğünde non-binary kimliklerin coğrafyada ve geleneklerde kendilerine yer bulamadıklarını ve ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir. Kimlik gelişim sürecindeki uyumsuzluk alt teması içerisinde var olan “ait olamama, anormal” hisleri ve otantik kimliği gerçekleştirme teması sonrası deneyimledikleri zorluklar bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Non-binarylerin kimlik gelişim sürecinde etkili olan coğrafi iklimin en etkin yapılarından biri de “yasal haklar” olarak bulgulanmıştır. Türkiye yasal olarak eşcinselliği suç olarak saymasa da medeni kanunda “cinsel yönelim, cinsel kimlik” ifadeleri bulunmamaktadır (Erdoğan ve Köten, 2014: 101). Bu nedenle LGBTİ+'ların yaşadıkları şiddet, ayrımcılık deneyimleri herhangi bir yasa ile güvence altına alınmamaktadır. Türkiye'de LGBTİ+'ların evlilik, çocuk edinme hakları bulunmamakla beraber muğlak yasal ifadeler (bkz. “genel ahlakla bağdaşmayan fiiller”) tarafından kamu hizmetinden dışlanmaları hâkim ve politika uygulayıcılarının yorumlamasına bırakılabilmektedir (Yılmaz, 2013'ten akt. Göçmen ve Yılmaz, 2016: 3). Söz konusu tez çalışmasının katılımcıları da Türkiye'de yasal haklara sahip

olmadıklarını, herhangi bir hak ihlaline maruz kaldıklarında onları koruyacak bir güvenlik sisteminin bulunmadığını dile getirerek alan yazını desteklemiştir. Ayrıca yasal haklarla ilişkili olarak, araştırmanın katılımcıları kimlik kartlarındaki cinsiyetli haneleri, devlet dairelerinde, bürokraside atanmış kimliklerini kullanma zorunlulukları ve cisheteronormatif evlilik sisteminin sorunları gibi cinsiyet temelli tutumların zaman zaman günlük hayatlarında zorluklar yarattığını tartışmıştır. Bu bulgu alan yazında benzer bir çalışma ile desteklenmektedir. Kara (2022: 410) çalışmasındaki katılımcıların bazılarının Türkiye’de LGBTİ+’ların eşit haklara sahip olmasının önemini, evlilik eşitliğinin ve cinsiyet hanesinin yalnızca kadın ve erkekten ibaret olmamasının gerekliliğini vurguladığını aktarmıştır.

Güvende hissetmenin temeli olan “yasal haklar” ve sosyal destek ağı olan “aidiyet grupları” non-binary kimlikler için cisheteronormatif sisteme ve muhafazakâr yapıya karşı koruyucu bir işlev oluşturmaktadır. Başta yakın çevrenin kabulünün önemli olduğu sosyal destek ağlarında, LGBTİ+ topluluklar da kritik bir yere sahiptir. Sivil toplum kuruluşlarının bulunması, dayanışma ve aktivizm aracılığıyla haklarının savunulması ve yasal hakların arayışı non-binary kimliklerde güven hissi yaratmaktadır. Çalışmanın katılımcılarının neredeyse hepsi üniversiteye geçtikten ve LGBTİ+’larla temas kurduktan sonra kimlik kabulü yaşadıklarını belirtmiştir. Buradan yola çıkarak LGBTİ+ örgütlerinin non-binary kimliklerin iyilik halini arttırdığını, keşif/kabul sürecini kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Bu noktada özellikle üniversitelerde bulunan toplulukların varlığı önemli bir yere sahiptir. Alan yazında toplulukların önemine sıkça yer verilmiştir. Topluluklar, transgender non-binarylerin aile ve sosyal dünyalarında deneyimledikleri ayrımcılık, mikroagresyon, şiddet, yabancılaşma, aile ve dini topluluklar tarafından reddedilme ve iş/konut kaybı gibi damgalanma etkilerini tamponlamak için gerekli görülmektedir (Dashow, 2017; HRC, 2020; Pulice-Farrow vd., 2022; Ryan vd., 2010; Heiden-Rootes vd., 2023: 134). Bir gruba aidiyet hissi, sosyal çevreden destek alma ve onaylanma duygusu, kimlik gelişiminde süregelen bir şekilde olumlu etkisi bulunan bir faktör olarak tanımlanmıştır (Waagen, 2022: 61). Alan yazındaki çalışmaların katılımcıları da cinsiyetlerini gerçekleştirme yolunda, keşif süreci ve kimlik kabulü deneyimleri sırasında topluluk ve destek bulmanın önemine değinmiştir (Levitt ve Ippolito, 2014; Fiani ve Han, 2019; Dowers vd., 2020; Waagen, 2022: 68). Yakın ilişkiler ve topluluklar aracılığıyla, cinsiyet keşfini onaylayan/teşvik eden alanlarda bulunmak hem ikili trans bireylerin (Levitt ve Ippolito, 2014) hem de non-binary kimliklerin deneyiminde dayanıklılık inşa etmeye destek olan kilit bir faktör olmuştur (Waagen, 2022: 61). Tez bulgularına benzer şekilde Waagen’ın (2022) çalışmasındaki katılımcılar da cinsiyet kimliklerini özgürce yaşamalarına izin veren bir alanda kıyafet tercihleri, saç stili, cinsiyet kimliklerini tanımlarken seçilen zamirler, isim tercihi veya

kesişen kimliklerle etkileşimlerindeki özgürleşmeyi dile getirmiştir. Trans kimlik gelişimi modellerinin (Levitt ve Ippolito, 2014; Pardo ve Devor, 2017; Fiani ve Han, 2019) ve Butch lezbiyen kimlik gelişimi modelinin (Hiestand ve Levitt, 2005) ortaklaştığı nokta, kimlik sürecinin bir noktasında deneyimlenen gurur ve özgünlük aşaması olmuştur (Waagen, 2022: 68).

Katılımcıların birçoğu içerisinde doğdukları cisheteronormatif sistemin cinsiyet kimlik gelişim süreçlerindeki etkilerini tartışmıştır. Kişinin atanmış cinsiyetine ait olduğu ve ikili cinsiyet sisteminde karşısındaki yani üreyebileceği cinse çekimlendiği varsayımına dayanan cisheteronormatif sistem, toplumsal olarak yaygın bir anlayıştır. Toplumun her noktasına sirayet eden cisheteronormativite katılımcıların kimliklerine dair bir dile, kavrama sahip olmadan yetişmelerinin temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda ikili olmayan bir dilin kavramlarına ve bu anlayışa sahip olmamak toplumun iş, sağlık, eğitim gibi birçok alanında yalnızca ikili bir cinsiyet kabulüne neden olmaktadır. Katılımcılar cinsiyet kimliklerinin gelişim döneminde dil kavramının eksikliğini “*o kelimeler elimizde yoktu henüz*”, “*non-binary benim çok yeni öğrendiğim bir kavram*” şeklinde ifade etmiştir. Non-binaryler aynı zamanda özdeşim kurabilecekleri ve kimliklerini anlamlandırmalarına destek olacak bir özdeşim nesnesinin eksikliğinden de bahsetmiştir. Bu araştırma sonuçlarını destekleyen çalışmalar mevcuttur. Cinsiyet çeşitliliğine sahip bireylerin cinsiyet kimlik gelişim sürecinde “dil eksikliği” etkili bir rol oynamaktadır (Bradford vd., 2021: 162; Hiestand ve Levitt, 2005; Levitt ve Ippolito, 2014; Waagen, 2022: 67). Bu çalışmaların katılımcıları, cinsiyetlerin çeşitliliği hakkında bilgi eksikliklerinden ve kavramların keşfedilmesinin öneminden bahsetmiştir. Kavramlara sahip olmamaları ya da özdeşim kurabilecekleri kimliklere maruz kalmamaları, katılımcıların deneyimlerini tanımlamalarına ve aktarmalarına engel olmuştur. Özdeşim nesnesine sahip olma asgari düzeyde dahi olsa non-binary kimlikler için aynalama işlevi görmektedir (Eisenberg, 2020: 88). Transgender kimlik gelişiminden farklı olarak non-binary kimlikler, gelişimsel süreçte kendi aynalama nesnelerine nadiren şahit olabildikleri düşünülmektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından bir diğeri, katılımcıların güvenli bir alan olarak tanımladıkları sosyal destek/aidiyet grubu olan LGBTİ+ topluluklarında hissettikleri ayrımcılık/görünmezlik duygusu olmuştur. Non-binary katılımcılar LGBTİ+ kavramlarının, ilişkilenebildikleri rol beklentilerinin ikili sistemin bir tezahürü olduğunu bildirmiştir. Cinsel yönelim bildiren lezbiyen, gey gibi kavramlar ve ikili transların cinsiyet kimliği deneyimleri cisheteronormatif sistem ile benzerlik göstermektedir. Bu durum kendini ikili sistemde tanımlamayan kimliklerin deneyimlerinin dernekler, topluluklar arasında görünmez olmasına yol açmaktadır. Katılımcıların ifadelerinde yer alan “*T’lerin sessizleştirilmesi*”, “*Keşke benim deneyimimi de*

kapsayan bir dernek olsaydı” cümleleri non-binary bireylerin örgütlenme ve aidiyet duyacakları, ilişkilenecekleri grupların varlığına yönelik ihtiyacına işaret etmektedir. Cisheteronormatif sistemin hiyerarşisinde var olan “kimliğini korumak için ötekileştirme” feminist ve LGBTİ+ çevrelerde de kendini göstermektedir. Benzer bulgular alan yazında da yer almaktadır. Non-binary katılımcıların “T”nin hala ikili olmasından dolayı sıklıkla transgender alanlarından dışlanmış hissettiği (Fiani ve Han, 2019: 191), translardan farklı uyumlanma süreçlerine sahip olduğu (Tatum vd., 2020) ve sıklıkla “yanlış bedende doğmak, her zaman bildikleri” gibi transnormatif anlatıları benimsemedikleri için trans alanlara kabul edilmedikleri görülmektedir (Bradford ve Syed, 2019; Johnson, 2015:2016; Murawsky, 2023: 1). Non-binary bireyler, aynı zamanda topluluklarda dil bazlı cinsiyet denetimine de tabi tutulabilmektedir (Darwin, 2020:2022; Garrison, 2018; Sutherland, 2021) çünkü cinsiyet kimlikleri, disfori deneyimleri ve beden idealleri ikili çerçevelere sığmayabilmektedir (Fiani ve Han, 2019; Galupo vd., 2021; Murawsky, 2023: 1). Başka bir çalışmada ise non-binary kimlikler ve biseksüeller arasında LGBTİ+ topluluğu içerisinde dışlanma deneyimleri açısından benzerlik kurulmuştur. Toplumsal olarak inşa edilmiş ikili sınırların dışında ya da arasında var olan biseksüel, non-binary gibi kimlikler görünmez, daha az meşru veya kimliklerini açıklamak zorunda kalmak gibi makro ve mikro saldırılara maruz kalabilmektedir (Israel ve Mohr, 2004; Ross vd., 2010; Matsuno ve Budge, 2017: 118). Waagen’ın (2022: 65) çalışmasında yer alan “yeterince queer olmadığını hissetme” bulgusu LGBTİ+ topluluğunun hem içinde hem de dışında ayrımcılığı vurgulayan önceki araştırmaların sonuçlarını yansıtmaktadır.

Cisheteronormatif sistem içerisinde değerlendirilmesi gereken bir diğer bağlam da non-binarylerin içerisinde yaşadıkları toplumsal yapı ve bu yapıda gelişen iş, sağlık ve eğitim sistemleridir. Katılımcıların birçoğu bu sistemlerde hissettikleri “görünmezlik” duygusunun ve toplum tarafından kabul edilmenin önemini vurgulamıştır. Toplumsal yapı tarafından öteki hissettirilmek, ayrımcılığa maruz kalmak, sağlık, iş ve eğitim sistemlerinde görünmez kılınmak veya bu kimliğe dair profesyonellerin bilgi eksikliğinin ve düşük farkındalığının olması non-binary varoluşların kimlik deneyimlerini zorlaştırmaktadır. Matsuno ve Budge (2017) çalışmalarında bu bulguyu şu şekilde desteklemiştir: “Dil, tuvaletler ve giyim mağazaları dahil olmak üzere çoğu toplumsal altyapı cinsiyet ikiliğine uyum sağlayan kişilere yöneliktir. Bu nedenle non-binary bireylerin, kimlikleri için fazla yer ayrılmayan bir dünyada yol almaları gerekmektedir. Bu da günlük yaşamda tuvalet kullanma veya evrak işlemlerini tamamlama gibi basit görevlerini zorlaştırmaktadır” (Budge vd., 2010; Matsuno ve Budge, 2017: 118). Eğitim, iş ve sağlık sistemlerinde LGBTİ+ bireylerin sayıları sınırlı görülmektedir. Bunun nedeni LGBTİ+’lere yönelik yaygın hoşgörüsüzlük (Pew Research, 2013), yasal haklarının

korunmaması (Kaos GL vd., 2015) ve LGBTİ+’ların okul, iş hayatlarındaki akranlarına, eğitim, sağlık sistemlerindeki çalışanlara açılmalarına engel olan yapılara atıfta bulunarak açıklanmıştır (Göçmen ve Yılmaz, 2016: 12).

Bu etki mevcut çalışma bulgularında da desteklenmiştir. Non-binaryler kimliklerinin ilk gelişim süreçlerinde eğitim sisteminin içinde bulunmaktadır. Çalışmanın katılımcıları okul deneyimlerinin ilk yıllarından itibaren zorbalığa maruz kaldıklarını ve üniversite yıllarında da eğitim yapısının, akademisyenlerin cisheteronormatif yaklaşımını tartışmışlardır. Yaşadıkları zorbalığa rağmen okuldan herhangi bir destek görmemeleri eğitim sisteminin ve öğretmenlerin kimlik ve yönelim çeşitliliği ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığına işaret etmektedir. Bu sorunların en aza indirgenebilmesi adına “eşitlikçi okul iklimi” sağlanması önemli görülmektedir. Bu bulgu Waagen (2022) tarafından da desteklenmektedir. Eğitimciler öğrenciler için seçtikleri isimleri ve zamirleri kullanarak ve bir öğrencinin toplumsal cinsiyet normları kapsamı dışındaki bir faaliyete katılmasını engellemeyerek, kimliğini keşfetme özgürlüğünü sunabilmekte ve daha olumlu bir kimlik gelişim deneyimini destekleyebilmektedir (Waagen, 2022: 74). ÜniKuir Derneği (2022: 132) Türkiye’deki devlet üniversitelerinde LGBTİ+ hakları ve ayrımcılık deneyimlerini incelemiştir. Mevzuat ve politika belgelerinde LGBTİ+ kapsayıcılığının gözlendiği, LGBTİ+ toplulukların ve faaliyetlerin bulunduğu, Cinsel Taciz ve Saldırı önleme birimlerinin varlığı/etkililiği üniversitelerde olumlu bir kampüs ikliminin aracıları olarak bildirilmiştir (ÜniKuir Derneği, 2022: 133).

Çalışmanın bulgularından bir diğeri katılımcılarının çoğunun iş hayatında maruz kaldıkları zorluklar olmuştur. Katılımcıların %36.3’ü bir STK’da çalıştıklarını ve olumlu bir iş hayatı deneyimlediklerini bildirirken geri kalanı işe alım süreçlerinde kendilerine yönelik fobik tutumları, kimliklerini gizli tutma mecburiyetlerini dile getirmiştir. Türkiye iklimindeki LGBTİ+’ların iş hayatlarında deneyimledikleri zorluklar benzer şekilde Kaos GL (2022) tarafından incelenmiştir. LGBTİ+’ların işe alım süreçlerinde ayrımcı tutum, söylem, davranış ya da uygulama ile karşılaşmaları incelendiğinde özel sektörde oran %5.9 iken kamu kurumlarında %7.6 olarak tespit edilmiştir. Özel sektörde %45.7, kamu kurumlarında %63.3 oranında katılımcı bu şekilde bir muamele ile karşılaşmama sebeplerinin LGBTİ+ kimliklerini beyan etmemeleri ve cis görünür olmaları ile açıklamıştır. Buna rağmen kamu kurumunda çalışan katılımcıların %63’ü, özel sektörde çalışanların %27.3’ü çalıştığı kurumda LGBTİ+’lara yönelik nefret söylemi ile karşılaşmıştır (O’Neil vd., 2022a: 7-9; O’Neil vd., 2022b: 8-9). İlgili alan yazın bulguları LGBTİ+’ların Türkiye’de sosyal hayatlarında, iş ve eğitim süreçlerinde damgalanma, ayrımcılığa maruz kalma, dışlanma ve değersizleştirilme

durumlarının oldukça yaygın olduğuna işaret etmektedir (Göçmen ve Yılmaz, 2016; O’Neil vd., 2022a; O’Neil vd., 2022b; ÜniKuir Derneği, 2022; Yıldırım ve Vefikuluçay Yılmaz, 2017).

Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim temelinde deneyimlenen ayrımcılığın “en hayati mağduriyeti” ise sağlık sisteminde yaşanmaktadır (Yıldırım ve Vefikuluçay Yılmaz, 2017: 452). Tez çalışmasının bulguları doğrultusunda sağlık sistemlerinde non-binary kimlikler hakkındaki sınırlı bilgiye sahip olunduğu ve katılımcıların özgün deneyimlerine uygun tedavi sunulmadığı aktarılmıştır. Çalışmanın katılımcılarının deneyimlerinde sağlık sisteminde, tedavi/yardım çalışmalarının ikili cinsiyet sistemi üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Hastanelerde yataklı servislerin ikili sisteme göre düzenlenmesi, cinsiyet keşif sürecinde ikili sistem temelinde bir uyum sürecine yönlendirilmesi gibi LGBTİ+ bireyler için birçok sorun bulunmaktadır. Bu bulgu farklı çalışmalarda da desteklenmiştir. Non-binary bireyler, arzu ettikleri cinsiyet kimliklerini somutlaştırırken, psikiyatrinin “düzeltme” üzerine kurulu diline ve “normalleştirmek” üzerine gelişen ikili tıbbi teknolojiler bağlamında “normla mücadeleyi” deneyimlemektedir (Butler, 2004’ten akt. Murawsky, 2023: 7). Tıbbi müdahale, genel olarak uyum süreciyle bütünleşmiş ve ikili trans bireylerin bedenlerini ikili normlara yaklaştırması temelinde tanımlanmaktadır. Non-binary kimlikler ise bu müdahaleyi ikili bir değişim gayeleri olmadığı için “geçiş” olarak düşünmemektedir (Matsuno ve Budge, 2017: 118). Kimi non-binary’ler cinsiyetsiz bir bedeni gerçekleştirmenin imkânsız olduğunu hissetse de talep ettikleri tedaviler genellikle vücutlarını cinsiyete dayalı anlaşılabilirlikten uzaklaştırmak ve ikili cinsiyetle özdeşleşmekten kurtulmak üzerine görülmektedir (Murawsky, 2023: 3-7). Bu sağlık sistemi yaklaşımlarının non-binary kimliklerin keşif sürecinde ve iyilik halini sürdürmede ketleyici etkileri olabilmektedir. Levitt ve Ippolito (2014) ile Waagen (2022) çalışmalarında sağlık sistemleri tarafından destek görmenin katılımcılar tarafından cinsiyet gelişim sürecinde değerli bir bileşen olarak ifade edildiğini aktarmıştır. Katılımcılar kimliklerini kabul eden ve destekleyen doktor, terapist ve sağlık hizmeti sağlayıcıları bulmanın önemini paylaşmıştır.

Non-binary kimliklerin yakın çevre ve aileleri tarafından kabul edilmesi iyilik halleri üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Çalışmanın bulgularında da belirtildiği gibi kimlik gelişimini etkileyen faktörler arasında aile, arkadaş ve romantik partner desteği bulunmaktadır. Söz konusu çalışmanın katılımcıları sosyal destek ağının bulunmasını kimlik gelişimlerinin bir kolaylaştırıcısı olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra akran zorbalığı, aileleri tarafından kabul edilmemelerini zorlaştırıcı, geciktirici etkenler olarak belirtilmiştir. Türkiye gibi katı ve muhafazakâr cinsiyet normlarına sahip ortamlarda yaşanması, cinsiyet normlarına uyumsuz davranışları cezalandıran bir akran grubunun bulunması gibi faktörler non-binary kimliklerin keşif aşamasında bir engel teşkil etmektedir (Fiani ve Han, 2019: 183-190). Araştırma bulgusu

alan yazın ile desteklenmektedir. Waagen (2022) özellikle arkadaş ve aile desteğinin non-binary bireylerin iyi olma hallerinde önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Oysaki heteronormatif normların etkisiyle ebeveynler, çocuklarının cinsiyetlerinin belli olduğu andan itibaren “cinsiyetine” uygun giysiler, oyuncaklar vs. almakta, cinsiyetlerine bağlı olarak çocuklarına hitaplarda bulunmaktadır. Çocuk henüz dünyaya gelmeden aile tarafından ikili cinsiyet sistemine uygun hazırlanan çevresel etkenler ilerleyen yıllarda cinsiyet kimlik gelişim sürecinde önemli rol oynamaktadır (Aydoğdu, 2017: 76). Bunun sonucunda non-binary gençler ailelerine olan aidiyetlerini koruyabilmek için kendi kimliklerini daha az görünür kılmak ve daha çok sansürlemek zorunda hissedebilmektedir (Goldberg ve Kuvalanka, 2018’den akt. Ward ve Lucas, 2023: 10-11). Olumsuz geri dönütler alınma ihtimali olsa da non-binary kimlikler ailelerine ya da topluma cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri bakımından açılmayı da tercih edebilmektedir. Açılma deneyimi benlik saygısı kazanımını ve baskı, damgalanma deneyimi karşısında beraberlik içerisinde olmayı sağlamaktadır (Uluyol, 2016: 92).

Kimliklerinin aile ve arkadaş grupları tarafından desteklendiğini ve kabul edildiğini deneyimleyen non-binaryler ise cinsiyet kimliklerini ve cinsiyet ifadelerini özgürce gerçekleştirebilmektedir. Bu durum kimliği keşfetme ve ifade etme sürecinde daha güvende hissetmeleri olarak da ifade edilebilmektedir (Waagen, 2022; Salinas-Quiroz ve Sweder, 2023: 4). Aile tutumlarının ve toplumun destekleyici olması çocukların “cinsiyetsizleşmesine” etki eden bir faktör değildir. Ailelerin ikili cinsiyet sistemini sürdüren tutumlarına rağmen non-binary çocuklar bu sisteme uyum sağlayamadıkları için kendi hissettikleri özgün kimliği yansıtmaya devam etmektedir. Kimlik keşif ve kabul sürecinde ruh sağlığının korunabilmesi için aile ve toplumun destekleyici olması çok önemli bir faktördür. Aile ve toplum tarafından cinsiyetle ilişkili daha geniş fikirlerin sunulması çocukların farklı etkinlikleri keşfetmelerine, sunum biçimlerini ve çeşitli cinsiyet özelliklerini özgürce denemelerine izin vererek otantik cinsiyet gelişimini desteklemektedir (Fiani ve Han, 2018; Dowers vd., 2020; Waagen, 2022; Salinas-Quiroz ve Sweder, 2023: 3). Alan yazındaki araştırmalar, olumlu sosyal desteğin iyi olma hali ve yaşam memnuniyeti ile ilişkili olduğunu ve ayrıca non-binary bireylerin yaşadığı psikolojik sıkıntıyı azalttığını ortaya koymuştur (Dowers vd., 2020; Waagen, 2022: 61).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışması kapsamında Türkiye'nin kültürel iklimi bağlamında non-binarylerin cinsiyet kimlik gelişim süreçlerindeki öznel deneyimleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Non-binarylerin deneyimlerinin derinlemesine incelenebilmesi adına Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz deseni kullanılmıştır. Gerçekleşen analizler sonucunda non-binarylerin kimlik gelişim süreçlerinde birçok dönüm noktasına sahip oldukları, bulundukları coğrafyadaki ve sosyal çevredeki birçok faktörün kimliklerinin gelişimi üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olduğu saptanmıştır. İkili cinsiyet sisteminin baskın anlayışının, non-binarylerin otantik kimliklerine dair bir dile ve özdeşim nesnesine sahip olmadan büyümelerine, ikili sistem içerisinde uyumsuz, dışarıda ve öteki hissetmelerine, kendilerini anlamlandıramamalarına neden olduğu görülmüştür. Ancak buna rağmen non-binarylerin otantik kimliklerini gerçekleştirene kadar kendilerini sorgulamaya ve anlamlandırmak için çabalamaya devam etmeleri dikkat çekmiştir. Mevcut kültürel iklimde deneyimledikleri zorlantılarla başa çıkmak için çeşitli stratejiler geliştiren non-binaryler, kendilerine nefes alabilecekleri alanlar yaratmakta ve otantik kimliklerini gerçekleştirerek ikili sistemin bütün kategorilerini kaldırmaktadır. Son bölümde tez çalışmasının sınırlılıkları, katkıları ve güçlü yanları, gelecek araştırmalar için önerilere yer verilecektir.

Yapılan alan yazın taramasına göre ilgili araştırma Türkiye'de non-binary kimliklere odaklanan ve ikilik dışı bir kimliğin gelişim deneyimlerini anlamaya çalışan ilk çalışmadır. Non-binarylerin kimlik gelişim sürecini inceleyen çalışmanın güçlü yanlarından birinin kullanılan yöntembilim olduğu düşünülmektedir. Kimlik gelişimlerini tamamlayamamış görülen ya da görünmez, öteki kılınan non-binarylerin deneyimlerini kendi cümleleriyle keşfetme olanağı sunmuştur. YFA katılımcının olguyu deneyimlemesinin yanı sıra araştırmacının da aktarılan yaşantıyı deneyimlemesine (Smith vd., 2012) ve araştırmacının aktif bir özne olarak yer almasına (Lyons ve Coyle, 2015) dayanmaktadır (Güçlü, 2020: 32-33). Bu durum katılımcıların kendilerini güvenli bir alanda hissetmelerine ve sansürsüz bir şekilde deneyimlerini aktarmalarına aracı olmuştur. Tüm katılımcılar görüşmenin sonunda bu alanda bir çalışma olmasının, seslerinin duyulmasının önemini bildirmiştir.

Çalışmanın en önemli sınırlılığı non-binarylerin cinsiyet kimlik gelişim süreçleri incelendiği için katılımcılardan geriye dönük hafıza deneyimi alınmasıdır. Katılımcılar çocukluk yıllarından yetişkinlik dönemlerine kadar uzun bir zaman aralığı ile ilgili bilgi vermiştir. Bu çalışmayla benzer şekilde eşcinsel kimliklerin süreçleriyle ilgili ortaya atılan

modellere yapılan eleştirilerden birisi modellerin temeli olan bilgilerin büyük kısmının geriye dönük öykü ile alınmış olmasıdır (Yüksel ve Yetkin, 2013: 26). Yine de azınlık kimlikler otobiyografik akıl yürütme ya da geçmiş ve şimdiki benlikleri arasındaki bağlantıları açıklama gibi süreçlerde daha çok katılım göstermektedir (McLean vd., 2017'den akt. Bradford vd., 2019: 163). Bu durumun kimliklerinin oluşum süreçlerinin hayatlarında önemli bir yere sahip olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Gelecek çalışmalarda boylamsal araştırmalar gerçekleştirilerek non-binary kimliklerin süreçlerinin zaman içerisindeki gelişiminin incelenmesi önerilmektedir.

Çalışmanın bir sınırlılığı olarak görülmesi de çalışma bulgularının bu örnekleme özgü olduğunu söylemek mümkündür. Non-binarylerin kimlik gelişim süreçleriyle ilgili yapılacak herhangi bir genellemenin geçici olarak ve bu örnekleme oluşturan kişilerin kesişen kimliklerini göz önünde bulundurarak yapılması gerektiğini belirtmek önemlidir. Örneğin katılımcılarının neredeyse hepsi bir sivil toplum kuruluşunda çalışmaktadır ya da bir dernekte gönüllü şekilde örgütlenmiş/örgütlenmektedir. Buna ek olarak katılımcıların hepsi en az lisans eğitimi tamamlamış ve büyükşehirlerde ikamet etmektedir. Non-binarylerin daha rahat hissedebilecekleri büyükşehirlerde yaşamalarının, eğitim ve bilgi seviyelerinin yüksek olmasının yanı sıra LGBTİ+, insan hakları gibi pek çok kesişimsel alanda aktivizm yapıyor olmaları otantik kimliklerini gerçekleştirme ve kimlik gelişim süreçlerinde etkili süreçlerdir. Bu nedenle gelecek çalışmalarda lisans eğitimi almamış, küçük şehirlerde yaşamakta olan ya da herhangi bir örgütlenmenin içerisinde bulunmayan non-binarylerin kimlik gelişim süreçlerinin incelenmesi önerilmektedir. Gelecek çalışmalarda non-binarylerin eğitim seviyeleri, yaşadıkları bölge ve aktivizm düzeyleri bakımından karma, heterojen bir örneklem grubu ile çalışılması genellemeyi ve geçerliliği arttıracaktır.

Katılımcıların yaş aralığı değerlendirildiğinde 21-32 yaş aralığında birbirine çok yakın oldukları görülmektedir. Non-binarylerin neredeyse hepsi tarafından dile getirilen “*biz henüz o kelimelere sahip değildik, benim daha çok yeni öğrendiğim bir şey*” gibi ifadeler Waagen’ın (2022: 72) çalışmasında aktardığı kohort etkisi ile benzerlik göstermektedir. Kohort etkisini 1990’lar ve 2000’lerde doğan non-binary kimliklerin ortak bir deneyimi paylaşması olarak açıklamak mümkündür. Bu nedenle gelecek çalışmalarda daha geniş yaş aralığında (ergenlik ve ileri yetişkinlik gibi) non-binarylerin kimlik gelişim süreçlerinin incelenmesi önemli görülmektedir. 2000’lerden sonra çeşitliliğe dair farkındalığın artması, aktivizm süreçlerinin daha görünür hale gelmesi gibi etkenler bu yıllardan sonra doğmuş olan non-binarylerin kimlik gelişim süreçlerinin daha farklı olabileceğini düşünmemize neden olmaktadır.

Bu çalışma sonucunda elde edilen verilerden ulaşılan bulgular, non-binary kimliğe dair kavramların bilinmesi, görünürlüğün sağlanması, eğitim sistemlerinde çeşitliliğin yer alması, yasal hakların olduğu güvenli bir politik sistemin var olmasının önemini göstermektedir. Özellikle eğitim sistemlerinin eşitlikçi iklime sahip olması kavramların bilinmesi ve görünürlüğün sağlanmasında bir temel olarak görülmektedir. Bu nedenle eğitim sistemleri temelinde birkaç öneri sunulacaktır. Okullarda kullanılan eğitim materyallerinin ve ders izlencelerinin cinsiyet ve cinsel çeşitliliğe yer verecek şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Örneğin ilkokul, ortaokul seviyesinde verilen biyoloji derslerinde cinsiyet kimlikleri yalnızca ikili bir cinsiyet sisteminde aktarılmamalıdır. Yine üniversite seviyesinde toplumsal cinsiyet derslerinde yalnızca kadın ve erkek kimlikleri ele alınmamalı, çeşitliliklere ve ayrımcılık unsurlarına izlencede yer verilmelidir. Okullarda bulunan öğretmenler, personeller, idareciler ve özellikle psikolojik danışmanlık rehberlik servisleri cinsiyet ve cinsel çeşitliliklere yönelik farkındalık, duyarlılık eğitimlerinden geçmelidir. Eğitim sürecinde yer alan görevlilerin öğrencilerin cinsiyet kimliklerine ve cinsel yönelimlerine dair anlayışlı ve destekleyici tutumları kimliklerin gelişimini olumlu etkileyecektir. Eğitim hayatının ilkokuldan üniversiteye kadar her aşamasında okullarda güvenli ve kapsayıcı tuvaletler, soyunma odaları bulunması bireylerin kendilerini güvende ve rahat hissetmesi için önemli görülmektedir. ÜniKuir Derneği'nin (2022) raporu da göz önüne alındığında okullarda mevzuat ve politika belgelerinin LGBTİ+ kimlikleri kapsayıcı bir şekilde geliştirilmesi cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimlere saygı gösterilen, ayrımcılığı engelleyen ve çeşitliliği destekleyen olumlu okul ikliminin oluşmasına aracı olmaktadır. Mevzuat ve politika belgeleri özellikle ilkokuldan liseye kadar eğitim sistemlerinde akranlar tarafından sergilenen zorbalık ve ayrımcılık davranışlarını önleyecek bir yapı olarak görülmektedir. Bu gelişmenin non-binary kimliklerin kendilerinden utanç duymalarına, kimliklerini bastırma ihtiyacı duymalarına engel olabileceği düşünülmektedir. Ek olarak okulların yerel LGBTİ+ örgütlerle, aktivistlerle ve diğer paydaşlarla iş birliği gerçekleştirmesi ve okullarda toplulukların oluşumunu, katılımını desteklemesi cinsiyet ve cinsel yönelim çeşitliliğine sahip kimliklerin destek ağını güçlendirmesine etki edecektir. Son olarak velilerin bilinçlendirilmesi adına okulların psikolojik danışma servislerinin önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Okullarda gerçekleştirilecek farkındalık seminerleri, velilerle bire bir görüşmeler LGBTİ+ kimliklerin ev hayatlarında ve aile ilişkilerinde olumlu bir gelişime aracı olacaktır.

Sosyokültürel ve politik iklimin bu bağlamda iyileştirilmesinin, non-binary varoluşların kimlik kabul süreçlerinin daha erken gerçekleşmesine, öz şefkat düzeylerinin ve iyilik hallerinin artmasına destek olacağı düşünülmektedir. Benzer düşünceler alan yazın ile

desteklenmektedir. Waagen (2022: 47), non-binary bireylerin queer olumlayıcı mekanlar, üniversite yakınları, kentsel ya da daha liberal coğrafi konumlar arayışında olduklarını bildirmiştir. Kimlik deneyimlerini biraz olsun özgür yaşama imkânı non-binary katılımcıların göç etmeyi düşünmesine neden olmuştur. Salinas-Quiroz ve Sweder (2023) çalışmalarında non-binary kimliklerin ayrı parçaları olan, farklı kurallar izleyen insanlar olmadığını, sistematik olarak bütünleşmiş varoluşlar olduğunu bu nedenle ikili cinsiyet sisteminden vazgeçmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Belsky vd., 2020’den akt. Salinas-Quiroz ve Sweder, 2023: 2). Ve şu şekilde eklemiştir:

“Non-binary çocukları, cisgender çocuklar için geliştirilmiş tasarımlara, eski ve dar toplumsal cinsiyet kavramlarına dayanan teorilere ve ikili olmayan kimliklerin bir çelişkiyi temsil ettiği bilimsel olarak kanıtlanmış cinsel ikili beyinlerin fikirlerine uydurmaya çalışmak yerine, ikili olmayan çocukların toplumsal cinsiyet gelişimini anlamak ve bir çerçeve oluşturmak önemlidir (Salinas-Quiroz ve Sweder, 2023:2).”

KAYNAKÇA

- Alexander, D., Orovecz, J., Salkas, S., Stahl, A. ve Budge, S. L. (2016). *Internal Identity Processes for Individuals with Nonbinary Identities*. Paper Presented at the Annual Meeting for the American Psychological Association, Denver Colorado.
- Altundal, B. (2019). *Trans Bireylerin Ayrımcılıkla Mücadelede Sosyal Medya Kullanım Pratikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altunpolat, R. (2017). LGBTİ'lere Yönelik Ayrımcılığı Tarihsel ve Politik Temelde Kavramak. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 17(64): 2-14.
- American Psychological Association. (2021). *Lesbian and Gay Parenting: Theoretical and Conceptual Examinations*. Public Interest Directorate, Washington DC.
- American Psychological Association. (2015). Guidelines For Psychological Practice With Transgender And Gender Nonconforming People. *American Psychologist*, 70(9): 832-864.
- American Psychiatry Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). American Psychiatric Association, Washington DC.
- Arıkan, Ç. (1986). Psiko-sosyal Yönleriyle Sapma. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 4(2-3): 123-140.
- Arnett, J. E. III, Frantell, K. A., Miles, J. R. ve Fry, K. M. (2019). Anti-bisexual Discrimination As Insidious Trauma and Impacts on Mental and Physical Health. *Psychology Of Sexual Orientation And Gender Diversity*, 6(4): 475–485.
- Avcil, C. (2020). Kesişimsellik: Feminizmde Kapsam Genişlemesine Doğru. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, 12-4(29): 1290-1312.
- Aydoğdu, F. (2017). “Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Gelişimi ve Cinsel Eğitim”. Ş. Ö. Aynal (Ed.), *Çocuk Gelişimi I-II*. Eğiten Kitap, Ankara, 71–89.
- Bamberg, M. (2004). Form and Functions Of “Slut Bashing” In Male Identity Constructions In15-year-olds. *Human Development*, 47(6): 331–353.
- Barburoğlu, Y. (2021). *Trans+ Bireylerin Algıladıkları Ayrımcılığın ve Travma Sonrası Bilişlerinin Travma Sonrası Stres Semptomları ve Psikolojik İyi Oluşları Üzerindeki Rollerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bardakçı, Ş. ve Oğlak, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1): 71-90.
- Başar, K. (2010). “Eşcinsel Yönelim Kimliği Gelişimi”. A. Erol ve N. Öztop (hzl.), Anti-Homofobi Kitabı/2 Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma. Ayrıntı Basımevi, Ankara, 90-94.
- Başar, K., ve Yüksel, Ş. (2014). Çocukluktan Yetişkinliğe Cinsiyet Kimliği ile İlgili Sorunlar: Uygun Değerlendirme ve İzlem. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4: 389-404.
- Başar, K. (2020). Cinsel Kimlik ve Sağlıkta Eşitsizlik: Bireyin ve Kliniğin Ötesinde Tıp. *Toplum ve Hekim*, 35(4): 252-268.
- Bauer, G. R., Braimoh, J., Scheim, A. I. ve Dharma, C. (2017). Transgender-inclusive Measures Of Sex/Gender For Population Surveys: Mixed-methods Evaluation and Recommendations. *Plos One*, 12(5): e0178043.
- Bayılmış Öğütçü, O. (2017). “Toplumsal Cinsiyetin Edimselliği ve Ortaçağ Nasihatnameleri”. H. Reis ve A. Özüm (Ed.), İngiliz Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet. Hacettepe Üniversitesi Basım, Ankara, 35-59.
- Belsky, J., Caspi, A., Moffitt, T. E. ve Poulton, R. (2020). *The Origins of You: How Childhood Shapes Later Life*. Harvard University Press, London England.
- Bem, S.L. (1983). Gender Schema Theory and Its Implications for Child Development: Raising Gender-Aschematic Children in a Gender-Schematic Society. *Journal of Women in Culture and Society*, 8: 598-616.
- Bıyıklı, Ş. (2023). *Yazılı Basında Nefret Söylemi ve Damgalama: “Yeni Akit Gazetesi Örneği”*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Boskey, E.R. (2014). Understanding Transgender Identity Development in Childhood and Adolescence. *American Journal of Sexuality Education*, 9(4): 445-463, DOI: 10.1080/15546128.2014.973131
- Bradford, J., Reisner, S. L., Honnold, J. A. ve Xavier, J. (2013). Experiences Of Transgender-related Discrimination and Implications For Health: Results From The Virginia Transgender Health Initiative Study. *American Journal Of Public Health*, 103(10): 1820–1829.
- Bradford, N. J., Rider, G. N., Catalpa, J. M., Morrow, Q. J., Berg, D. R., Spencer, K. G., ve McGuire, J. K. (2019). Creating Gender: A Thematic Analysis of Genderqueer Narratives. *The International Journal of Transgenderism*, 20(2-3): 155–168.

- Bradford, N. J. ve Syed, M. (2019). Transnormativity and Transgender Identity Development: A Master Narrative Approach. *Sex Roles: A Journal of Research*, 81(5-6): 306–325.
- Budge, S. L., Rossman, H. K. ve Howard, K. A. (2014). Coping and Psychological Distress Among Genderqueer Individuals: The Moderating Effect of Social Support. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 8(1): 95–117.
- Burgess, W. C. (2009). Internal and External Stress Factors Associated With The Identity Development Of Transgender and Gender Variant Youth. *Social Work Practice With Transgender and Gender Variant Youth*, 53–64.
- Bussey, K. ve Bandura, A. (1999). Social Cognitive Theory Of Gender Development and Differentiation. *Psychological Review*, 106: 676–713.
- Bussey, K. (2011). Gender Identity Development. S. J. Schwartz, K. Luyckx, ve V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*. Springer Science Business Media, New York, 603–628.
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender*. Routledge, New York.
- Butler, J. (2009). *Taklit ve Toplumsal Cinsiyete Karşı Durma*. (çev. O. Akınhay). Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Butler, J. (2011). *Bodies That Matter: On The Discursive Limits Of 'Sex'*. Routledge, New York.
- Büke, M. (2020). *Transseksüel Bireylerin Cinsel Kimlik Gelişimi ve Cinsiyet Geçiş Sürecindeki Psikososyal Özelliklerinin Araştırılması ve Derinlemesine İncelenmesi*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Carver, P. R., Egan, S. K. ve Perry, D. G. (2004). Children Who Question Their Heterosexuality. *Developmental Psychology*, 40(1): 43–53.
- Cheung, A. S., Leemaqz, S. Y., Wong, J., Chew, D., Ooi, O., Cundill, P., Silberstein, N., Locke, P., Zwickl, S., Grayson, R., Zajac, J. D. ve Pang, K. C. (2020). Non-binary and Binary Gender Identity in Australian Trans and Gender Diverse Individuals. *Archives of Sexual Behavior*, 49(7): 2673–2681.
- Conlin, S. E., Douglass, R. P., Larson-Konar, D. M., Gluck, M. S., Fiume, C. ve Heesacker, M. (2019). Exploring Nonbinary Gender Identities: A Qualitative Content Analysis. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 13(2): 114–133.
- Connell, R. (2009). *Gender: In World Perspective* (Second Edition). Polity, Cambridge.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Siyasal Kitapevi, Ankara.

- Cross, W. E. (1971). The Negro to Black Conversion Experience: Toward a Psychology of Black Liberation. *Black World*, 20: 13- 27.
- Çelebi, E. D. H. (2018). *Türkiye’de Trans Erkeklerin Açılma Süreçlerine Etki Eden Faktörlerin Sosyolojik Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, F. (2018). On Post-structuralist Therapy and De-limiting Gender From Binary. *International Anatolian Social Sciences Journal*, 2(2): 38-59.
- Dede, E. (2018). *Post Yapısalcı Argümanlar Ekseninde Özne ve İktidar İlişkisi Bağlamında Bir Kimlik Olarak Sanatçı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Delaney, M. E. (2017). “Gender Identity Development”. J. E. Schwarz (Ed.), *Counseling Women Across the Life Span: Empowerment, Advocacy, and Intervention*. Springer Publishing Company, United States, 79–94.
- Demir, C. ve Karakaş Yıldırım, Ö. (2019) Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4): 1085-1096.
- Demir, D., Gönüllü, H. J., Altun, H. ve Kartal, S. Z. (2021). Heteroseksüel Sistem İçerisinde Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalan LGBTİ+ Bireylerin Psikososyal Yaşamları. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*, 21(1): 50-69.
- Demirdizen, D., Çınar, S., ve Kesici, M. R. (2012). İşyerinde Cinsel Yönelim Ayrımcılığı: LGB Bireylere Yönelik Bir Alan Çalışması. *IV. Sosyal Haklar Sempozyumu*. İstanbul, 311-330.
- Diamond, L. M., Pardo, S. T. ve Butterworth, M. R. (2011). “Transgender Experience and Identity”. S. J. Schwartz, K. Luyckx ve V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*. Springer Science Business Media, New York, 604–628.
- Dowers, E., White, C., Cook, K. ve Kingsley, J. (2020). Trans, Gender Diverse and Non-binary Adult Experiences of Social Support: A Systematic Quantitative Literature Review. *International Journal of Transgender Health*, 21(3): 242-257.
- Drescher, J. (2010). Queer Diagnoses: Parallels and Contrasts in The History of Homosexuality, Gender Variance, and The Diagnostic and Statistical Manual. *Archives of Sexual Behavior*, 39(2): 427–460.
- Dvorsky, G. ve Hughes, J. (2008). Postgenderism: Beyond The Gender Binary. *Institute For Ethics And Emerging Technologies*, 1-18.

- Eisenberg, S. (2020). *The Individual Under the Transgender Umbrella: An Exploration of Themes in Nonbinary Gender Identity Development*. Unpublished Doctoral Thesis. The Chicago School, Los Angeles.
- Eltekin, Ö. (2019). *Lezbiyen, Gey ve Biseksüellerde Algılanan Damgalanma, Cinsel Kimlik Gelişimi ve Stresinin Sosyodemografik Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Emeksiz, B. M. ve Bay, D. N. (2022). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Oyunlarında Toplumsal Cinsiyet Algısının İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Eğitim Dergisi*, 7(2): 29-61.
- Erdem, T. (2012). “Hizadan Çıkmaya, Yoldan Sapmaya ve Çıkıntı Olmaya Dair: Kimlik Değil, Cinsellik! Tektip Cinsellik Değil Cinsel Çeşitlilik!”. C. Çakırlar ve S. Delice (hızl.), *Cinsellik Muamması: Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet*. Metis Yayınları, İstanbul, 37-71.
- Erdoğan, B. ve Köten, E. (2014). Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1): 93-113.
- Erdoğan, A. (2020). *Cinsel Kimliklerin Ötesinde: Queer Hukuk Kuramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Eroğlu, F. ve İrdem, Ş. (2016). Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı ve Yönetim Kademelerindeki Yansımaları. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 3(2): 11-35.
- Fiani, C. N. (2018). *Beyond the Binary: Gender Identity and Mental Health Among Transgender and Gender Non-Conforming Adults*. City University, New York.
- Fiani, C. N. ve Han, H. J. (2019). Navigating Identity: Experiences of Binary and Non-binary Transgender and Gender Non-conforming (TGNC) Adults. *The International Journal Of Transgenderism*, 20(2-3): 181–194.
- Fox, R. C. (2003). “Bisexual Identities”. L. D. Garnets ve D. C. Kimmel (Eds.), *Psychological Perspectives on Lesbian, Gay, and Bisexual Experiences*. Columbia University Press, New York, 86-129.
- Franco M. G. ve O’Brien, K. M. (2018). Racial Identity Invalidation With Multiracial Individuals: An Instrument Development Study. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 24(1): 112–125.
- Gedizlioğlu, D. (hızl.). (2020). *LGBTİ+ Hakları Alanında Çeviri Sözlüğü*. OnAda Tasarım Basım, Ankara.

- Gilbert, L. A. ve Scher, M. (2009). *Gender and Sex in Counseling and Psychotherapy*. Wipf and Stock Publishers, Eugene-Oregon.
- Goldberg, A. E. (2010). *Lesbian and Gay Parents and Their Vhildren: Research on The Family Life Cycle*. American Psychological Association, Washington DC.
- Goldberg, A. (ed.). (2016). *The SAGE Encyclopedia of LGBTQ Studies*. SAGE Publications, Inc., Calidornia.
- Goldberg, A. E. ve Kuvalanka, K. A. (2018). Navigating Identity Development and Community Belonging When “There Are Only Two Boxes To Check”: An Exploratory Study Of Nonbinary Trans College Students. *Journal of LGBT Youth*, 15(2): 106–131.
- Gökkaya, V. B. ve Ayan, S. (2017). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Aile İçi Şiddet. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(48): 391.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri: Teknik, Yaklaşım, Uygulama* (1. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Göçmen, İ. ve Yılmaz, V. (2016). Exploring Perceived Discrimination Among LGBT Individuals in Turkey in Education, Employment, and Health Care: Results of an Online Survey. *Journal of Homosexuality*, 64(8): 1052-1068.
- Güdü, Ö., Çolak, Ö., Önen, P. ve Şah, U. (2017). *Psikologlar için LGBTİ’lerle (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks) Çalışma Kılavuzu*. Toplumsal Dayanışma İçin Psikologlar Derneği (TODAP), İstanbul.
- Gülgöz, S., Glazier, J. J., Enright, E. A., Alonso, D. J., Durwood, L. J., Fast, A. A., Lowe, R., Ji, C., Heer, J., Martin, C. L. ve Olson, K. R. (2019). Similarity in Transgender and Cisgender Children's Gender Development. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences Of The United States Of America*, 116(49): 24480–24485.
- Harrison, J., Grant, J. ve Herman, J. L. (2012). A Gender Not Listed Here: Genderqueers, Gender Rebels, and Otherwise in the National Transgender Discrimination Survey. *LGBTQ Public Policy Journal at the Harvard Kennedy School*, 2(1): 13-24.
- Hawkins, L. A. (2009). *Gender Identity Development Among Transgender Youth: A Qualitative Analysis of Contributing Factors*. Doctoral Dissertation. Widener University, Chester-USA.
- Hazar, C. (2012). *Heteronormatif Kimliklerin Anlamlandırılma Süreçleri: Türkiye’de Kuir Bireyler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Heiden-Rootes, K., Meyer, D., Levine, S., Dalton, M. ve Rich, Q. (2023). “Testing the Waters” in a “World That Refuses to Make Space: Development and Coming Out with

- Transgender and Non-Binary Adults. *Journal of Feminist Family Therapy*, 35(2): 134-154.
- Hekimoğlu, F. M. (2017). Psikiyatri Araştırmalarında ve Klinik Uygulamalarda Etik Standartların Önemi: Gey, Lezbiyen, Biseksüel ve Transgender Popülasyonu. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi Dergisi*, 25(3): 108-115.
- Hendricks, M. L. ve Testa, R. J. (2012). A Conceptual Framework for Clinical Work with Transgender and Gender Nonconforming Clients: An Adaptation of The Minority Stress Model. *Professional Psychology: Research and Practice*, 43(5): 460-467.
- Hiestand, K. R. ve Levitt, H. M. (2005). Butch Identity Development: The Formation of an Authentic Gender. *Feminism & Psychology*, 15(1): 61-85.
- Istar Lev, A. (2010). How Queer! - The Development of Gender Identity and Sexual Orientation in LGBTQ-Headed Families. *Family Process*, 49(3): 268-290.
- İlerisoy, M. (2023). Nitel Bir Araştırma Yöntemi Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(46): 509-527.
- James, S. E., Herman, J. L., Rankin, S., Keisling, M., Mottet, L. ve Anafi, M. (2016). The Report of The 2015 U.S. Transgender Survey. National Center for Transgender Equality, Washington DC.
- Johnson, K. C., LeBlanc, A. J., Deardorff, J. ve Bockting, W. O. (2019). Invalidation Experiences Among Non-Binary Adolescents. *The Journal of Sex Research*, 57(2): 222-233.
- Kalaycı, İ. (2021). Annelerin İş Yaşamındaki Zorlukları ve Aileye Yansımaları: Türkiye İçin Bazı Sosyo-Ekonomik Öneriler. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10(27): 201-213.
- Kaos GL Derneği (2020). *Sıkça Sorulan Sorular*. OnAda Tasarım Basım, Ankara.
- Kara, Y. (2022). Nitel Bir Araştırmanın Gösterdikleri: Türkiye’de LGBTQ+ Olmak. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52: 399-415.
- Karataş, Y. C. ve Akgül, H. (2023). Astrolojiye İnanma Düşüncesinin Şema Terapi Açısından İncelenmesi. *Route Education and Social Science Journal*, 10(1): 113-125.
- Kartal, M. ve Yaman, H. (2022). Muhafazakâr İdeolojinin Özgürlük ve Eşitlik Anlayışında Toplumsal ve Siyasi Otoriteler. *Akademik Hassasiyetler*, 9(19): 229-250.
- Kaufman, R. (2008). “Introduction To Transgender Identity and Health”. H. Makadon, K. Mary, J. Potter ve H. Goldhammer (Ed.), *Fenway Guide to Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Health*. American College of Physicians, Philadelphia PA, 331-364.

- Keener, E. (2015). The Complexity of Gender: It is All That and More.... In Sum, It is Complicated. *Sex Roles*, 73(11-12): 481-489.
- Kılıç, A. Z., Beyazova, A., Akbaş, H. M., Zara, A. ve Serhatlı, İ. (2014). Okul Çağı Çocuklarının Toplumsal Cinsiyet Algıları: Gündelik Yaşam Örnekleriyle Cinsiyetçiliğin Benimsenme Durumuna ve Esneyebilme Olasılığına Dair Bir Araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17 (2): 121-151.
- Killermann, S. (2019). Defining LGBTQ+ A Guide to Gender & Sexuality Terminology. Gumroad.
- Killermann, S. (2017). *A Guide to Gender: The Social Justice Advocate's Handbook* (Second Edition). Impetus Books, Austin Texas.
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B. ve Martin, C. E. (1948). *Sexual Behavior in The Human Male*. Saunders, Philadelphia.
- Knutson, D., Matsuno, E., Goldbach, C., Hashtpari, H. ve Smith, N. G. (2022). Advocating For Transgender and Non-binary Affirmative Spaces in Graduate Education. *Higher Education*, 83: 461-479.
- Köylü, M. (2021). *2020 Yılında Türkiye’de Gerçekleşen Homofobi ve Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporu* (1. Basım). Ayrıntı Basımevi, Ankara.
- Kuper, L. E., Wright, L. ve Mustanski, B. (2018). Gender Identity Development Among Transgender and Gender Nonconforming Emerging Adults: An Intersectional Approach. *International Journal of Transgenderism*, 19(4): 436-455.
- Kümbetoğlu, B. (2020). *Niteliksel Araştırmalarda Analiz* (1.Basım). Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Levitt, H. M. ve Ippolito, M. R. (2014) Being Transgender: The Experience of Transgender Identity Development. *Journal Of Homosexuality*, 61(12): 1727-1758.
- Lombardi, E. (2009). Varieties Of Transgender/Transsexual Lives and Their Relationship With Transphobia. *Journal of Homosexuality*, 56(8): 977–992.
- Longhofer, J. L. (2013). Shame In The Clinical Process With LGBTQ Clients. *Clinical Social Work Journal*, 41(3): 297–301.
- Losty, M. ve O’Connor, J. (2017). Falling Outside of The ‘Nice Little Binary Box’: A Psychoanalytic Exploration of The Non-binary Gender Identity. *Psychoanalytic Psychotherapy*, 32(1): 40-60.
- Lykens, J. E., LeBlanc, A. J. ve Bockting, W. O. (2018). Healthcare Experiences Among Young Adults Who Identify As Genderqueer or Nonbinary. *LGBT Health*, 5(3): 191–196.

- Marinucci, M. ve Barutçu, A. (2020). Queer Feminizme Yönelik Notlar. *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, 11: 69-81
- Matsuno, E. ve Budge, S. L. (2017). Non-binary/Genderqueer Identities: A Critical Review of The Literature. *Curr Sex Health Rep*, 9: 116–120.
- Matsuno, E. (2019). Nonbinary-Affirming Psychological Interventions. *Cognitive and Behavioral Practice*, 26(4): 617-628.
- McLean, K. C., Lilgendahl, J. P., Fordham, C., Alpert, E., Marsden, E., Szymanowski, K. ve Mcadams, D. (2017). Identity Development In Cultural Context: The Role Of Deviating From Master Narratives. *Journal of Personality*, 0: 1–20.
- McManus, D. (2006). The Enchantment of Words: Wittgenstein's "Tractatus Logico-Philosophicus" (First published). Oxford University Press, Walton Street Oxford.
- Meyer I. H. (1995). Minority Stress and Mental Health in Gay Men. *Journal Of Health And Social Behavior*, 36(1): 38–56.
- Moradi, B., Tebbe, E. A., Brewster, M. E., Budge, S. L., Lenzen, A., Ege, E., Schuch, E., Arango, S., Angelone, N., Mender, E., Hiner, D. L., Huscher, K., Painter, J. ve Flores, M. J. (2016). A Content Analysis of Literature on Trans People and Issues: 2002–2012. *The Counseling Psychologist*, 44(7): 960–995.
- Mumcu, M.K. (2023). "Hoşgörü"nün Yokluğu: Türkiye’de LGBT Bireylere Yönelik Nefret Suçlarına Felsefi Bakış. *Kaygı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22 (1): 319-339.
- Murawsky S. (2023). The Struggle With Transnormativity: Non-binary Identity Work, Embodiment Desires, And Experience With Gender Dysphoria. *Social Science & Medicine*, 327, 115953.
- Mussen, P. H. (1969). "Early Sex-Role Development". D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*, Rand McNally, Chicago, 707-731.
- Okay, D. ve Canel-Çınarbaş, D. (2021). Kendilik Psikolojisi Yaklaşımı Üzerinden Bir Çekingen Kişilik Olgusunun İncelenmesi. *Nesne*, 9(19): 204-220.
- O’Neil, M. L., Ergün, R., Değirmenci, S., Turanlı, K. ve Erkengel, D. (2021). *Türkiye’de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve Artıların Durumu 2021 Yılı Araştırması* (1. Baskı). Kaos GL ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi, Ankara.
- O’Neil, M. L., Ergün, R., Değirmenci, S., Turanlı, K., Erkengel, D. ve Aytemiz, Ö. D. (2022a). *Türkiye’de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve Artıların*

- Durumu 2022 Yılı Araştırması* (1. Baskı). Kaos GL ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi, Ankara.
- O'Neil, M. L., Ergün, R., Değirmenci, S., Turanlı, K., Erkengel, D. ve Aytemiz, Ö. D. (2022b). *Türkiye'de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve Artıların Durumu 2022 Yılı Araştırması* (1. Baskı). Kaos GL ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi, Ankara.
- Önal, R. (2023). Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminde Toplumun Temel Yapıtışı Olarak Aile Kurumunun Korunması İçin Alınabilecek Tedbirler. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(1): 62-78.
- Özmen, S., ve Erdem, R. (2021). Hemşireler Arasında Damgalama Olgusu Üzerine Keşifsel Bir Çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3): 1407-1435.
- Polat, F. T. (2021). *LGBTİ Bireylerin Cinsel Kimliklerinin Oluşturma ve İfade Etme Süreçlerinde Sosyal Medya Kullanım Pratiklerinin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Puckett, J. A., Tornello, S., Mustanski, B. ve Newcomb, M. E. (2022). Gender Variations, Generational Effects, and Mental Health Of Transgender People in Relation To Timing and Status of Gender Identity Milestones. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 9(2): 165.
- Rajunov, M., ve Duane, S. (ed.). (2019). *Nonbinary: Memoirs of Gender and Identity*. Columbia University Press, New York.
- Renold, E. (2004). *Girls, Boys and Junior Sexualities*. Routledge Publication, New York.
- Richards, C., Bouman, W. P., Seal, L., Barker, M. J., Nieder, T. O. ve T'Sjoen, G. (2016). Non-binary or Genderqueer Genders. *International Review Of Psychiatry*, 28(1): 95–102.
- Richards C. Bouman W. P. ve Barker M.-J. (2017). *Genderqueer and Non-binary Genders*. Palgrave Macmillan UK Imprint, Palgrave Macmillan.
- Sakai, C. A. (2003). *Identity Development in Female -to -Male Transsexuals: A Qualitative Study*. Unpublished Doctoral Thesis. California School of Professional Psychology, San Diego.
- Salinas-Quiroz, F. and Sweder, N. (2023). Authentic Gender Development In Non-binary Children. *Front. Sociol.* 8: 1177766.
- Sarfaty A. N. (2016). *Not Trans Enough: The Intersections of Whiteness & Non-Binary Gender Identity*. Unpublished Master Thesis. Department of Sociology, University of Colorado Boulder, USA.

- Saygılıgil, F. (ed.). (2015). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Dipnot Yayınları, İstanbul.
- Scandurra, C., Mezza, F., Maldonato, N.M., Bottone, M., Bochicchio, V., Valerio, P. ve Vitelli, R. (2019). Health of Non-binary and Genderqueer People: A Systematic Review. *Front. Psychol*, 10: 1453.
- Siboni, L., Ruco, D., Prunas, A. ve Anzani, A. (2022). "We Faced Every Change Together". Couple's Intimacy And Sexuality Experiences From The Perspectives Of Transgender And Non Binary Individuals' Partners. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 48(1): 23–46.
- Siebler, K. (2010). Transqueer Representations And How We Educate. *Journal Of LGBT Youth*, 7(4): 320–345.
- Smith, J.A. ve Osborn, M. (2008). "Interpretative Phenomenological Analysis". J. A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide To Research Methods*. Sage Publication, London, 53-80.
- Singh, A. A. ve Dickey, L. M. (ed.). (2016). *Affirmative Counseling and Psychological Practice With Transgender and Gender Nonconforming Clients*. American Psychological Association, Washington DC-US.
- Spizzirri, G., Eufrásio, R., Lima, M., de Carvalho Nunes, H. R., Kreukels, B., Steensma, T. D. ve Abdo, C. (2021). Proportion of People Identified As Transgender and Non-binary Gender In Brazil. *Scientific Reports*, 11(1): 2240.
- Stein, E. D. (1999). *The Mismeasure of Desire: The Science, Theory and Ethics of Sexual Orientation*. Oxford University Press, New York.
- Stone, A. L., Nimmons, E. A., Salcido, R., Jr., ve Schnarrs, P. W. (2020). Multiplicity, Race, and Resilience: Transgender and Nonbinary People Building Community. *Sociological Inquiry*, 90(2): 226–248.
- Stryker, S. (2008). *Transgender History*. Seal Press, New York.
- Sultana, A. (2019). Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz (Çev. Saadet Altay). *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(1): 417-427.
- Şahin, N. Z. (2015). İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu. *EKEV Akademi Dergisi*, 0(62): 507-530.
- Şahin, M. (2019). Kültür Aktarımında Toplumsal Cinsiyetin Rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 6(11): 233-249.
- Şahin, Ö. (2020). *Babaları Tarafından Cinsel İstismara Maruz Bırakılan Kız Çocuk Annelerinin Öznel Yaşantılarının Nitel Olarak İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara.

- Tanyaş, B. (2014). Nitel Araştırma Yöntemlerine Giriş: Genel İlkeler ve Psikolojideki Uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 5: 25-38.
- Tar, Y. (2021). *İkiliğin Dışında ve Ötesinde: Non-binary*. Onada Tanıtım Basım, Ankara.
- Tatar, O. (2022). Hipnozda Metafor Kullanımı. *Anadolu Tıbbi Dergisi*, 1(2): 1-11.
- Tatum, A. K., Catalpa, J., Bradford, N. J., Kovic, A., Berg, D. R. (2020). Examining Identity Development and Transition Differences Among Binary Transgender and Genderqueer Nonbinary (GQNB) Individuals. *Psychology Of Sexual Orientation And Gender Diversity*, 7 (4): 379–385.
- Tektaş, E. E. (2021). *Üniversitelerde Trans+ Öğrencilere Yönelik Ayrımcılık Raporu*. Üniversiteli Kuir Araştırmaları ve LGBTİ+ Dayanışma Derneği (ÜniKuir), Ankara.
- Thoma, N. C., ve McKay, D. (2014). *Working with Emotion in Cognitive-Behavioral Therapy Techniques for Clinical Practice*. Guilford Press, New York.
- Thorne, N., Aldridge, Z., Yip, A.K.-T., Bouman, W.P., Marshall, E. ve Arcelus, J. (2023). 'I Didn't Have The Language Then'—A Qualitative Examination of Terminology in The Development of Non-binary Identities. *Healthcare*, 11: 960.
- Tiftik, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsel Yönelim Odaklı Politikalarda Sağlamcılığın Görünmezliği. *Kaos GL Normativite*, 174: 36-40.
- Türker, H. (2019). *İnterseks Çocuklara Yönelik Tıbbi Müdahale Sorunu Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Beden*. OnAda Tanıtım Basım, Ankara.
- Twist, J. ve de Graaf, N. M. (2019). Gender Diversity and Non-binary Presentations in Young People Attending The United Kingdom's National Gender Identity Development Service. *Clinical Child Psychology And Psychiatry*, 24(2): 277–290.
- Uluçol, F. M. (2016). Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelime Bağlı Zorbalığa Maruz Kalma, Sosyal Destek ve Psikolojik İyi Hali Arasındaki İlişki. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 19(2): 87-96.
- Ulrich. (2008). Concepts Of Bisexuality. *Journal of Bisexuality*, 8(12): 9-23.
- ÜniKuir Derneği ve SPOD. (2022). *Ankara ve İstanbul'daki Devlet Üniversitelerinde LGBTİ+ Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu*. Ankara.
- Vijlbrief, A., Saharso, S. ve Ghorashi, H. (2020). Transcending The Gender Binary: Gender Non-binary Young Adults in Amsterdam. *Journal of LGBT Youth*, 17(1): 89-106.
- Waagen, T. (2022). *Non-Binary Gender Identity Development: A Qualitative Study*. Unpublished Doctoral Thesis. University of North Dakota, Grand Forks.

- Warren, J. C., Smalley, K. B. ve Barefoot, K. N. (2016). Psychological Well-being Among Transgender and Genderqueer Individuals. *International Journal Of Transgenderism*, 17(3-4): 114–123.
- Ward, L.A. (2021). *Exploring the B/ordering Processes for Non-Binary Youth*. Unpublished Doctoral Thesis. University of Stirling, Scotland UK.
- Ward, L.ve Lucas, S. (2023). “You’re Trying To Put Yourself İn Boxes, Which Doesn’t Work”: Exploring Non-Binary Youth’s Gender Identity Development Using Feminist Relational Discourse Analysis. *Journal of Gender Studies*, advance online publication.
- Worthen, M. G. (2016). Hetero-cis–normativity And The Gendering Of Transphobia. *International Journal Of Transgenderism*, 17(1): 31–57.
- Worthington, R., Savoy, H., Dillon, F. ve Vernaglia, E. (2002). Heterosexual Identity Development. *The Counseling Psychologist*, 30(4): 496-531.
- Yazar, R. (2020). Kur’an’da Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Eşcinselliğe Sosyolojik Bakış. *Journal of Analytic Divinity*, 4(1): 196-213.
- Yetkin Tekin, A. ve Örnekoğlu, H. (2020). “Okul Öncesi Eğitimde, Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet”. M. Talas (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet*. İksad Yayınevi, Ankara, 255-274.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, Y. ve Vefikuluçay Yılmaz, D. (2017). Türkiye’de Cinsiyet Kimliği ya da Cinsel Yönelim Temelli Ayrımcılık ve Sağlığa Yansımaları. *Researcher: Social Science Studies*, 5(10): 446-461.
- Yılmaz, V. (2013). The New Constitution Of Turkey: A Blessing Or A Curse For LGBT Citizens? *Turkish Policy Quarterly*, 11: 131–140.
- Yüce, C. (2019). *Türkçe Polisiye Edebiyatı Queer Bir Sapma: Mehmet Murat Somer’in Hopçiki-yaya Serisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüksel, Ş. ve Yetkin, N. (ed.). (2013). *Eşcinsellik bilgilendirme dosyası*. Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği (CETAD), İstanbul.

İnternet Kaynakları

Altunpolat, R. Eğitim sisteminin heteronormatif yapısı üzerine. <https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/egitim-sisteminin-heteronormatif-yapisi-uzerine> (erişim tarihi: 12.05.2022).

ILGA Europe (2021). “Country ranking”. <https://rainbow-europe.org/country-ranking> (erişim tarihi:08.05.2022).

Tuncel, S. (11 Haziran 2021). “Heteroseksizm”. Feminist Bellek. <https://feministbellek.org/heteroseksizm/> (erişim tarihi:11.12.2023)

EK1-ETİK KURUL ONAY BELGESİ

Evrak Tarih ve Sayısı: 22.11.2022-510148

T.C
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu
KURUL KARARI

TOPLANTI TARİHİ : 21.11.2022

TOPLANTI SAYISI : 20

KARAR SAYISI : 422

Üniversitemiz Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü öğretim üyesi **Dr. Öğr. Üyesi Fatma Mahperi ULUYOL**'un danışmanlığını, **Ecem TORAMAN**'ın araştırmacılığını üstlendiği, *"İkili Cinsiyet Sisteminin Ötesi: Türkiye'de Non-Binary Olmak"* konulu çalışmanın, fikri hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğun başvurucuya ait olmak üzere, proje süresince uygulanmasının etik olarak **uygun olduğuna** oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA
Kurul Başkanı

Başkan
Prof. Dr.
Hilmi DEMİRKAYA

Başkan Yrd.
Prof. Dr.
Sibel MEHTER AYKIN

Üye
Prof. Dr.
Ebru İÇİGEN

Üye
Prof. Dr.
Nurşen ADAK

Üye
Prof. Dr.
Sibel PAŞAOĞLU YÖNDEM
(Raporlu)

Üye
Prof. Dr.
Taner KORKUT

Üye
Prof. Dr.
Gökhan AKYÜZ

EK2-YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

1. Cinsiyet kimliğinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
 - 1.1. Toplumsal olarak beklenen kadın-erkek kimliği dışında diğer bir cinsiyet kimliğine sahip olduğunuzu ne zaman fark etmeye, hissetmeye başladınız?
 - 1.2. Cinsiyet kimliğinizi sorgulamaya ne zaman başladınız? Sizi bu sorgulamaya yönlendiren deneyimleriniz ve düşünceleriniz neler oldu?
 - 1.3. Kimliğinizi sorgulamaya başladığınızda yaşadıklarınızı, düşündüklerinizi ve duygularınızı tarif eder misiniz? Bunlara örnek verebilir misiniz?
 - 1.4. Bu süreç zaman içerisinde nasıl gelişti? Çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibi dönemlere ayırarak süreci detaylandırabilir misiniz?
 - 1.5. Olgunlaştıkça cinsiyet düşünceleriniz nasıl değişti ve evrildi?
 - 1.6. Değişim gerçekleşti ise neler değişim geçirdi ve nelerden etkilenerek bu değişimler gerçekleşti?
2. Cinsiyet kimliğinizi kabul etmek sizin için nasıl bir deneyimdi?
3. Kimlik gelişiminizi keşif sürecinizde sizi destekleyen şeyler nelerdi?
4. Kimlik gelişiminizi engelleyen, yavaşlatan, zorlaştıran şeyler nelerdi? (Çocukluk, ergenlik, yetişkinlik)
5. Bu cinsiyet kimliğini dışarı vurup yaşamak nasıl bir deneyimdi? Bu cinsiyete özgü hissettiğinizi yaşamak sizin için nasıl bir anlam ifade ediyor?
6. Cinsiyet kimliğinizle ilgili duygu ve düşüncelerinizin netleşme sürecinde görünümünüz (kılık, kıyafet) ile ilgili neler söylemek istersiniz? Neleri değiştirmek isterdiniz, toplumsal cinsiyetinizle ilişkili olarak örneğin aile ve toplumun sizden beklediği şeylerden neleri farklı yapmak isterdiniz?
7. Fiziksel görünüşünüz (örneğin göğüs, kol ve bacaklar, cinsel organlar, kılık kıyafet, saç gibi özellikler) üzerinden hissettiğiniz kimliği yansıtmak için neler yaptınız?
 - 7.1. Örnek verebilir misiniz?
8. Kimliğinizi sorgularken, hissettiklerinizi, düşündüklerinizi çevrenizden biri ile paylaştınız mı?
 - 8.1. Evet ise, ilk olarak kime/ne zaman açıldınız?
 - 8.2. Hayır ise, sizi ne engelledi? Nelerden çekindiniz?
9. Cinsiyet kimliğin ailede, iş yaşamında (profesyonel), yaşadığınız coğrafyada (özelden genele) ya da geleneklerde nasıl etkiliyor?
10. Cinsiyet kimliğin partnerleriyle olan ilişkilenmelerini nasıl etkiliyor?

EK3-ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ecem Toraman
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Çorum Anadolu Lisesi (2011-14) Açık Öğretim Lisesi (2014-15)
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü (2016-2020)
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Uluyol, F.M., Toraman, E. ve Demirci, S. (2023). “An Analysis of Theses Written in The Field of Educational Sciences and Psychology in Turkey Within The Scope of LGBTIQ”. <i>International Eurasian Educational Research Congress Book</i>. 8-11 June 2023, Ankara, 286-287. Toraman, E., Uluyol, F.M. ve Demirci, S. (2023). İkili Olmayan Deneyimlerin Cinsiyet Disforisi. <i>X. Işık Savaşır Klinik Psikoloji Sempozyum Kitapçığı</i>. 2-3 Haziran 2023, İzmir, 101. Toraman, E., Uluyol, F.M. ve Demirci, S. (2023). Queer Bakışla Non-Binary Kimlikler ve Yönelimleri. <i>VII. İlişkisel Sosyal Bilimler Kongre Kitapçığı</i>. 4-5 Mayıs 2023, Ankara, 14-18.	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	ÜniKuir Derneği / Veri Analiz Uzmanı Eylül-Ekim 2023 Özel Öykü Akdeniz Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi / Kurum Müdürü Ağustos-Aralık 2023 Özel Öykü Akdeniz Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi / Psikolog Mart-Temmuz 2023